

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADEMIA

KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

KORMÁNYFORMÁK
AZ ÚJKORI TÁRSADALMAKBAN.

írta

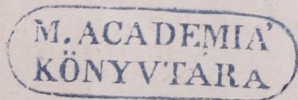
LAVELEYE EMIL.

BUDAPEST,
1881.

LAVELEYE EMIL.

KORMÁNYFORMÁK

AZ ÚJKORI TÁRSADALMAKBAN.

KORMÁNYFORMÁK

AZ ÚJKORI TÁRSADALMAKBAN.

ÍRTA

LAVELEYE EMIL.

FORDITOTTA

S ELŐSZÓVAL ÉS JEGYZETEKKELELLÁTTA

TÓTH LŐRINCZ

M. AKAD. RENDES TAG.

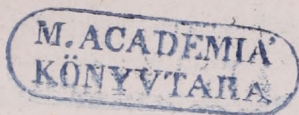
BUDAPEST, 1881.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

Az Akadémia épületében.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Budapest, 1881. Az Athenacum r. társ. könyvnyomdája.

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén, a tudományok önálló művelése és emelése mellett, azoknak *terjesztésére* is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy bizottságot alakított oly czélból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordíttatása, részint a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A Magyar Tudományos Akadémia ezen *könyvkiadó bizottsága* föladatának megfelelni kívánván, mindenekelőtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennél fogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott arra, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a bizottság eszközlésére, részint a Magyar Tudományos Akadémia, részint egyes vállalkozó könyvkiadók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és fordításoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a külföld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetőkké tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság, midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatóványt is kívánva — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkálat sikere felől, utólagos bírálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy fordítókról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

Budapesten, 1879. február havában.

A M. T. Akadémia könyvkiadó bizottsága.

A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA.

Harmadik cyklus, 1881—83.

Első sorozat. Történelem.

Goldziher Ignác: *Az iszlám.* (Eredeti.) Egy kötet.

Ranke Leopold: *Die röm. Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im XVI. und XVII. Jahrhundert.* (A római pápák, egyházuk és államuk a XVI. és XVII. században.) Fordítja LEHR ALBERT. Három kötet.

Symonds: *Renaissance in Italy.* (A renaissance Olaszországban.) Fordítja PULSZKY KÁROLY. Három kötet.

Thierry Amédée: *Tableau de l'Empire romain depuis la fondation de Rome jusqu' à la fin du gouvernement impérial en Occident.* (A római birodalom története Róma alapításától a nyugat-római császárság végéig.) Fordítja CSIKY KÁLMÁN. Egy kötet.

Második sorozat. Irodalom.

Alexander Bernát: *Kant.* (Eredeti.) Két kötet.

Beöthy Zsolt: *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban.* (A Kisfaludy-Társaság pályázatán jutalmat nyert munka.) Egy köt.

Gyulai Pál: *Petőfi életrajza.* (Eredeti.) Egy kötet.

Szász Károly: *A világirodalom épőszai.* (Eredeti.) Két kötet.

Taine H.: *Az angol irodalom története.* Fordítja CSIKY GERGELY. Négy kötet.

Harmadik sorozat. Jog- és államtudomány.

Laveleye Emile: *Les formes du gouvernement dans les sociétés modernes.* (A kormányzás formái a modern társadalomban.) Fordítja TÓTH LŐRINCZ. Egy kötet.

Mayr Georg: *Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben.* (Törvény-szerűség a társadalmi életben.) Egy kötet.

Taine H.: *Les Origines de la France contemporaine.* (A mai Franciaország alakulása.) Fordítja Dr. TOLDY LÁSZLÓ. Két kötet.

Cliffe Leslie, Bagehot, Giffen munkáiból: *Angol közgazdasági és pénzügyi tanulmányok.* Fordítják GRÖRGY ENDRE és WEISZ BÉLA. Egy kötet.

Az új, mivel államok alkotmányainak ismertetése. (Eredeti.) Egy kötet,

A könyvkiadó vállalat első sorozatából évenként *nyolczvan* és a másodikból *hatvan* ív, a harmadikból szintén *hatvan* ív, angol díszkötésben fog 20-30 íves kötetekben megjelenni.

Az első sorozat egy évfolyamának ára *négy*, a második és harmadiké *három-három* forint. Ezen kívül az angol vászonkötésért kötetenként 40 krajczár számíttatik.

Egy-egy évfolyam aláírási ára vagy előre bérmentve küldendő, vagy minden évfolyam első kötetének átvételekor postai utánvétellel fizetendő.

Az aláírás egy sorozatra is elfogadlatik, de három évre kötelező.

A jelen harmadik cyklus pártolói az előbbi két cyklusban megjelent minden munkát egyenként az eredeti előfizetési áron (kötetenként 1 frt 90 kron) szerezhetik meg; ezek következők:

Történelmi sorozat:

- Macaulay:** *Anglia története* II. Jakab trónralépte óta. Angolból fordította CSENGERY ANTAL és ZICHY ANTAL. Második átnézett kiadás. Hat kötetben, (Teljes.) Díszkötésben.
- Carlyle T.** *A francia forradalom.* Angolból fordította BARÁTH FERENCZ. Három kötetben, (Teljes.) Díszkötésben.
- Curtius E.** *A görögök története.* Németből fordították többen. Hat kötetben, (Teljes.) Díszkötésben,
- Hunfalvy P.** *Magyarország ethnografiája.* Egy köt. (Teljes.) Díszköt

Irodalmi sorozat:

- Göthe** *lyrai költeményei.* Fordította SZÁSZ KÁROLY. Két kötet egybe-kötve, (Teljes.) Elfogyott.
- Nisard D.** *Tanulmányok a renaissance és a reformáció korából.* Fordította VAJDA JÁNOS. Egy kötet, (Teljes.) Elfogyott.
- Müller M.** *Ujabb feldolgozásai a nyelvtudományról.* Németből fordította DR. SIMONYI ZSIGMOND. Egy kötet, (Teljes.) Díszkötésben.
- Boissier.** *Cicero és barátjai.* Francziából fordította DR. CSIKY KÁLMÁN. Egy kötet. Díszkötésben, (Teljes.)
- Lewes.** *A philosophia története* Thalestól Comteig. Angolból fordította DR. BÁNÓCZI JÓZSEF. Három kötetben. Díszkötésben (Teljes.)
- Nisard.** *A francia irodalom története.* Francziából fordította SZÁSZ KÁROLY. Négy kötetben. Díszkötésben, (Teljes.)
- Arany János** *prózai dolgozatai.* Egy kötet. Díszkötésben, (Teljes.)

Jog- és államtudományi sorozat:

- Bluntschli J. C.** *Az általános államjog és a politika története* a XVI. század óta a jelenkorig. Németből fordította DR. ACSÁDY IGNÁCZ. Két kötetben, (Teljes.) Elfogyott. A II. kötet külön még kapható.
- Gneist R.** *A jogi állam.* Németből fordította DR. TAKÁCS LAJOS. Egy kötet. Díszkötésben, (Teljes.)
- Maine Sumner H.** *A jog őskora, összeköttetése a társadalom alakulásának történetével s viszonya az ujkori eszmékhez.* Angolból fordította DR. PULSZKY ÁGGSTON. Egy kötet. Díszkötésben, (Teljes.)
- Todd.** *Az angol parlamenti kormányrendszer fejlődése és állása.* Angolból ford. DR. DARSY LÁSZLÓ. Három köt. Díszkötésben, (Teljes)
- Carrara.** *A büntetőjog tudományos programja.* Olaszból ford. BEKSITS GUSZTÁV. Két kötetben. Díszkötésben, (Teljes.)
- Pauler Tivadar.** *Adalékok a magyar jogtudomány történetéhez.* Egy kötet. Díszkötésben, (Teljes.)
- Leroy-Beaulien.** *Pénzügytan.* Francziából fordította DR. LÁNG LAJOS. Négy kötetben. Díszkötésben, (Teljes.)

A pártoló tagok kedvezményi áron megszerezhetik:

- Bánóczy J.** *Révay Miklós élete és munkái.* Jutalmazott pályamű. Egy kötet. Díszkötésben, (Teljes.) 1 frt 80 kr.
- Pauler Gy.** *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664—1671.* Két kötetben. Díszkötésben, (Teljes.) 3 ft 50 kr.
- Kállay B.** *A szerbek története.* I-ső köt. Díszkötésben. 2 frt 40 kr.
- Lewes G. H.** *Göthe élete.* Fordította SZÁSZ KÁROLY. Két kötetben. Díszkötésben. 3 frt 80 kr.

Az Akadémia, midőn jelen vállalatára a hazai közönség figyelmét ismét felhívja, teljes bizalommal reméli, hogy az a nemzeti művelődés érdekében, méltánylás- és pártfogással fog találkozni.

A fordító előszava.

Ime egy kis, de eszmedús könyv, mely a francia szellem és styl kellemével s könnyűségével fejt ki és olt az olvasó meggyőződésébe annyi talpraesett, egészséges eszmét, mennyi olykor tizszerte nagyobb száraz és unalmas kötetben sem foglaltatik.

Igen sokat lehet abból meríteni saját hazai viszonyainkra vonatkozólag is. A szerző, ki meglátogatta Magyarországot, jelen volt az 1867-iki koronázáson és szemtanúja volt a magyar nemzet lelkesedésének, gondosan tanulmányozta a nemzet szép és nemes tulajdonait, ismeri állapotainkat, s e művében is előszeretettel, ismételten hivatkozik municipális életünk, megyei autonomiánk fényoldalaira, azoknak tulajdonítva, hogy ősi szabadságaink az idők viharaiban végkép el nem enyésztek. Hősök és törvénytudók nemzetének nevezi fajunkat, mely egyik kezében kardot, másikban törvénykönyvet hord, s magasztalva említi, hogy »a magyar ember szívében a hazaszeretet minden egyéb érzelem felett túlnyomó.« ¹⁾

A történet a politika nagy iskolája s lehetetlen, hogy valódi államférfi legyen az, ki a történelem tanúságait alaposan nem ismeri. A történelem, Cicero szerint, »testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae.« — De nemcsak az idők tanúja, az emberek s nemzetek bírása, és a szellem nemes tápláléka, hanem dajkája, oktatója a cse-

¹⁾ Laveleye: Deák Ferencz; ford. Szász Károly.

lekvés pályájára lépő nemzedékeknek, s minél inkább közelget az emberiség kitűzött nagy czéljai felé: annál hasznosabb és gyümölcsözőbb neki a történettudomány.

Laveleye ur a magának feltett fontos kérdések megfejtését nem meríti csupán elméleti, abstract okoskodásokból, hanem a történetek alapos tanulmányából, a nemzetek s államok tapasztalásaiból, s a piacon forgóktól lényegesen eltérő, gyakran merész állításait a historiából vett s igen szerencsésen alkalmazott példákkal világítja s bizonyítja. Fejtegetései az előadás e szerencsés modora által életet és színt nyernek, s az, a mi legnagyobb mértékben tanúságos, egyszersmind kellemes és zamatos olvasmányja lesz.

Megtanuljuk e könyvből, hogy absolutismus nemcsak monarchiákban létezik, hogy annak igen jó fészke van a republikákban is, ha a forma mellett a szabadság lényeges feltételei hiányoznak, hogy ellenben a valódi szabadság korán sem jár mindenütt és okvetlenül együtt a democratiával, hogy a democratia, egyetlen egy kamarával, hol a többség minden hatalmat egyesít magában, sokkal inkább gyakorolhat absolut kormányhatalmat, mint egy korlátolt monarcha ;

hogy a szabadság nem a kormányformában, hanem az összes intézményekben fekszik, s p. o. Franciaországban, az ottani rideg központosítás mellett, nincs valódi szabadság, bár ma köztársasági kormányforma van, míg Angliában sokkal nagyobb a valódi szabadság élvezete, bár ott királyság van ;

megtanuljuk becsülni municipális hatóságainkat, megyei s községi autonomiánkat, ha azt jól szervezzük ;

megtanuljuk, hogy a többség a legrútább zsarnok lehet, s mikép lehet megszabadulni annak zsarnokságától ;

hogy a fejtelenségből mindenkor s mindenütt kényuralom származik, s mi által lehet kikerülni az anarchiát, mely Wesselényink bölcs szavai szerint ¹⁾ oly hid, melyen át az elűzött absolutismus mindenkor visszajő ;

megtanuljuk, hogy nem a külformát, hanem a dolog lényegét kell tekinteni, hogy, a mit Deák Ferencz is ismételve hirdetett: »a felelős kormány csak forma, melynek a nemzet ereje ad életet« ;

hogy a törvények alkotásánál nemcsak a józan okosságot s az uralkodó elméletet kell követni, hanem a nemzet életében gyökerezett történeti hagyományokkal is számolni ;

hogy népoktatás, a tömegek kellő felvilágosultsága egyedüli biztos alapja az észszerű democratiának, szabadságnak és szavazatjognak, s buta és előítéletes néppel szabad államokat fentartani nem lehet.

Bölcs tanácsokat meríthetünk parlamenti életünk reformjára, s a felsőház korszerű rendezésére nézve.

Élénken leszünk figyelmeztetve azon veszélyre, melylyel az alkotmányos élet tartósságát a nem-alkotmányos érzelmű s nevelésű, főleg idegen hadsereg ; a munkás-tömegek megalégületlensége s nyomora ; a csalhatatlanság dogmáját hirdető sötét papi szellem s a nép tudatlansága fenyegeti s **ant.**

Meglepők azon szellemdús érvek, melyekkel Laveleye ur a szokásos, közvéleménybe átment politikai véleményeket s előítéleteket, melyek ugy nálunk, mint más országokban

¹⁾ 1848. ápril 3-kán a pesti népgyűlésen tartott beszéde.

is, már-már kétségbe nem is vonható axiómák magaslatára emelkedtek, hősieen megtámadja, szétszedi, a hamis nymbusból kivetközteti s uj tanokkal helyettesíti. Ilyenek nevezetesen a köztársaságra s monarchiára vonatkozólag forgalomban levő, s a központosítás áldásait hirdető nagyszámú téves eszmék.

És mindez oly kristálytisztá, világos, tetsző, helyenkint megragadó s elbűvölő nyelven van előadva, hogy a társadalom és a művészi előadás harmoniája észre és kedélyre a legkellemesebben hat.

Laveleye Emil Lajos Victor, belga nemzetgazdasági s politikai elsőrendű író, született 1822. ápril 5-ikén Brüggeben, s anyavárosa Atheneumában és a párisi Stanislas-collégiumban nyerte tudományos kiképeztetését, azután Genfben tanulta a jogot, de 1848 óta főleg nemzetgazdasági és publicistai tanulmányoknak szentelte fényes szellemi munkásságát. 1864-ben nemzetgazdaság tanárává nevezte-tett ki a lüttichi egyetemnél. Szabadelmű, mindenkor független nemzetgazdasági s politikai nézeteit belga s francia lapokban és folyóiratokban, számtalan cikkben hozta nyilvánosságra, mindenkor mély és eredeti felfogást tanúsítva. Az 1867-iki párisi nemzetközi kiállításnál a juryben hazáját, Belgiumot képviselte s a kiállítás titkára és előadója volt, 1878 és 1881-ben pedig a »Conferénces monétaires internationales«-ban vett részt, a legutóbbi időben több erre vonatkozó röpiratot s birálatot adva, nagy érdemet szerzett az ugy tudományos, mint gyakorlati fontosságánál fogva igen nevezetes fémvaluta-kérdés megvitatása, felvilágosítása s megoldáshoz vezetése körül, melyet nálunk Kautz Gyula

egyetemi tanár s m. akad. r. tag ismertetett. Laveleye e kérdésben a bimetallisták iskolájához csatlakozik s ezen iskola nézeteinek igyekszik érvényt szerezni azon éleseszüséggel, mely minden művét jellemzi, ellenében a nemzetgazdasági tudomány oly elsőrendű tekintélyeinek, mint M. Chevalier, Stuart Mill, Parieu, Roscher, Göschen stb. Már 1869-ben, tudományos érdemei legértékeseb jutalmául, az Institut tagjává választatott.

Az újabb tudományos törekvéseknek s munkálatoknak egyik kiváló jellege, hogy a szakemberek, az ugyanazon egy tudománykörhöz, mintegy ugyanazon családhoz tartozó, bár bizonyos tekintetben elkülönzött s különböző szempontokból kiinduló egyes szakokat az egymásra gyakorlott kölcsönhatás s köztük létező összefüggés tekintetbe vételével művelik, s ez említett egymásrahatást és összefüggést minden előforduló kérdésben minél inkább felderíteni s kifejteni igyekeznek. Így járnak el a legkiválóbb gondolkodók a széles terű társadalmi tudományok mezején is, a mi ezeknek mélyebb s alaposabb vizsgálatára, magasabb felfogására, helyesb rendszerezésére s csoportosítására vezet, miután egyik speciális ismeretág a másikat ugyanazon körben kiegészíti, támogatja, bővebben felvilágosítja. Ma már elismert igazság, a mit Minghetti¹⁾ s több más kitűnő nemzetgazdasági író, s nálunk dr. Kautz Gyula²⁾ alaposan kifejtettek, hogy a társadalmi tudománykör egyes főbb ágai, a jogtudomány s nemzetgazdaságtan, s ismét ugyanezek s

¹⁾ Des rapports de l'Économie publique avec le droit.

²⁾ Jogtudomány és nemzetgazdaságtan. Magyar akad. értekezések a törvénytud. osztály köréből. 1868. V-ik füzet.

a politika és államtudomány oly benső és szoros összefüggésben állanak egymáshoz, hogy a jogásznak, ha tudományát úgy elméletileg alaposan kifejteni, mint gyakorlatilag érvényesíteni akarja, ha a kor színvonalán, emelkedett helyzetben akar megállani, — ma nemzetgazdának és publicistának is kell lennie és megfordítva, hogy a népelet oly szerkesztés egész, melynek egyes elemei s nyilvánulásai egymást kölcsönösen feltételezik s kiegészítik s alaposan meg nem érthetők és ki nem fejthetők, ha annak egészét fel nem fogjuk. Az ujkor nagy jogi, nemzetgazdasági s államtudományi írói, valamint történetírói is, szóval: e tudománykörnek összes coryphéusai, mindnyájan e széles és magas látkörre emelkedtek, s feladatuk ily magas felfogása teszi az emberiség elsőrendű fáklyavivőivé, s leghasznosb oktatóivá, hogy csak néhányat említsek a fényes csoportból: Stuart Millt, Tocquevillet, Laboulayt, Bucklet, Bagehotot, Prevost-Paradolt, Parieut, Leplayt, Macaulayt, Gneistot, Roschert, Blunschlit stb. és a magyar nemzet halhatatlan szellemi vezéreit: Széchenyinket s Eötvösünket.

Ezek közé tartozik a sokoldalú, mély és élénk szellemű Laveleye Emil is, méltó tagja azon hirneves körnek, mely a népelet összes tüneményeinek mélyreható fejtegetésével foglalkodva, a socialis tudományok nagyterjedelmű rokonságában egyaránt jártas, s a jogphilosophia, a nemzetgazdaság és az államtudományok egész nagy birodalmát alaposan ismeri s műveli, egyik vagy másik ág iránt több vagy kevesebb specialistai előszeretettel, de mindenkor összefüggésben a többivel, s a rokon ágak szem előtt tartásával.

Nagyszámú munkái közül, melyek politikai, nemzetgazdasági, pénzügyi, történelmi, statistikai, földirati s nyelvtudományi tartalmúak, megemlítem a nevezeteseket, melyek egy része többszörös kiadást is ért:

L'armée et l'enseignement (A hadsereg és az oktatás). 1848.

L'instruction du peuple (A népoktatás). 1872.

Le senat belge (A belga felsőház). 1851.

De la propriété et de ses formes primitives (A tulajdonról s annak kezdetleges formáiról). 1874. Második kiadásban 1878. Németül Büchernél, Lipcsében 1879.

L'avenir religieux des peuples civilisés (A polgárosult népek vallásos jövője).

Le parti clerical en Belgique. (A papi párt Belgiumban.)

Le protestantisme et le catholicisme dans leur rapports avec la liberté et la prospérité des peuples. Étude de l'économie sociale. (A protestantismus és catholicismus, viszonylataikban a népek szabadsága s jólétéhez.)

La Prusse et l'Autriche depuis Sadova. (Poroszország és Austria, Sadova óta.) 1870.

La Lombardie et la Suisse. 1869.

L'Italie actuelle. (A mostani Olaszország.) 1878—79.

Des causes actuelles de guerre en Europe et l'arbitrage. (Az európai háború okairól, s a békebiróság.) 1873.

Du respect de la propriété privée en temps de guerre. Rapport présenté a l'Istitut du droit international. (A magántulajdon tiszteletéről, háború idején. A nemzetközi jog intézetének bemutatott jelentése.) 1875.

Essais sur l'économie rurale de la Belgique. 1863 ; és »Études de l'Économie rurale, la Neerlande. 1864. (Belgium és Németalföld mezei gazdaságáról.)

A valuta kérdésében :

La question d'or. (Az arany kérdése.) 1860.

Le marché monétaire et ses crises depuis cinquante ans. (A pénzpiacz és válságai ötven év óta.) 1865.

Le monnaie bimetallique. (A bimetallicus pénz.) 1876.

Le bimetallisme international, és »La question monétaire.« 1881.

Lettre ouverte au Cobden-club. La question monétaire. L'étalon d'or et le »free trade.« (Nyílt levél a Cobden-clubhoz. A pénzkérdés. Az arany pénzláb s a szabad kereskedés.) 1881.

Fordította Dana-Hortonnak, az 1878 és 1880-iki »Conferences monétaires internationales« északamerikai delegátusának munkáját: La monnaie et la loi. (A pénz és a törvény.)

Történelmi művei :

Histoire de la langue et de la littérature provençale. (A provençai nyelv és irodalom története) 1846.

Histoire des rois frances. (A frank királyok története) 1848.

Összegyűjtött értekezései s monographiái: Etudes et essais. 1869. s Questions contemporaines.

Nagybecsű jelentései különféle gyűléseken, hol előadói s titkári hivatalt viselt :

L' Afrique centrale et la conférence géographique de Bruxelles ; földabroszokkal. 1877.

Congrès agricole international de Paris 1878. L'agriculture belge. A belga földmivel si társaságok nevében s a kormány megbiz s b l k szített, 658 lapra terjed  nagy jelent st tel. Belgium szinezett földmivel si abrosz val.

Rapport sur l'exposition universelle de Paris. 1868.

A Niebelung nek és az Edd k fordítását is adta 1866-ban, midőn még nyelvtörténeti tanulmányokkal is foglalkodott.

Legujabb nagy munkája : Le socialisme contemporain 1881.  vben. Brüssel, nagy 8-r. 481 lap. Hat fejezetből áll. I. A jelenkori socialismus s a nemzetgazdas zat új irányban. II. A socialismus Németországban. III. Az Internationale nagysága és sülyedése. IV. A democratia általános sz vet se s az általános rombolás apostolai. V. A nemzetgazdaság viszonyai a morálhoz, joghoz, politikához és történelemhez. VI. A f ny z s, viszonylataiban a morálhoz, joghoz és nemzeti gazdasághoz.

 n ll  nagyobb művein s kisebb alkalmoszerű r piratain kívül, nagyszámu becsesn l becsesebb értekezésekkel árasztotta el a Revueket (különösen a »Revue des deux mondes«-ot) majdnem minden sz nyegen forgó fontosb politikai s nemzetgazdasági vitás kérdésben, melyek bámulásra gerjesztenek a mélyreható alaposságot ki nem z r  sokoldalúsága iránt. Széles l tk r nek javára v lik kiterjedt nyelvismerete, mert a franczián kívül egyaránt ismeri az angol s amerikai, a német és olasz irodalmat.

Sajnos, hogy a hely korlátoltsága ezuttal nem engedi munkáinak s irányzatainak bővebb ismertetését adni. Most még csak egy művét akarom emliteni.

Minket magyarokat ugyanis mindenek fölött érdekel s hálára kötelez azon, Szász Károly által nyelvünkre is lefordított s az adatok tekintetében helyreigazító jegyzetekkel ellátott kitünő jellem- és életrajz, melyet Laveleye Emil a »Revue des deux mondes« egyik, a németországi államviszonyok s Ausztria-Magyarország újjáalakulásának tényét és következéseit tárgyaló cikksorozatában, Deákunkról, mint ez átalakulás legfőbb tényezőjéről adott, a legmelegebb méltánylás és tisztelet hangján. — Sok apró hiba, téves történeti adat s anachronismus van e gyönyörű jellemrajzban, a mennyiben az, történeti részére nézve, valamely incorrect német forrásból merítettett, de az egészben oly meleg szeretet nyilatkozik a szabadság ügye s ezzel ugyanazonos magyar ügy, és oly mély, igaz tisztelet Deák Ferencz iránt, kinek tiszta s magas jellemét Waschingtonéhoz hasonlítani nem kétkedik, hogy ez iratot — a külföldi írók azon zagyva, értelmetlen, vagy elfogult s részben rosszakaratu és rágalmas firkái tömegében, melyek a jobban értesülteket csak boszantják — oly kitünő és népszerű külföldi publicista remek tollából, mint a milyen Laveleye Emil, csak a legőszintébb hálával fogadhatjuk. — Deákban, fájának e leghivebb, legigazabb képviselőjében, ő a magyar nemzetet is megdicsőítette.

Ez írónak egyik igen sikerült és szellemdus cikksorozatát mutatom be e lapokon, magyar fordításban, s ez előszóval és jegyzetekkel ellátva, a művelt olvasónak. Igyekeztem a francia styl könnyűségét, a mennyire birtam, hiven visszaadni. Sikerült-e törekvésem, ennek megbirálását a tisztelt olvasóra bízom.

Századunk vége s a közelebbi század kezdete mélyen lesznek felzavarva a jelenlegi társadalmi rend gyökereit érintő egyenetlenségek két oka által.

A munkások elégtelenek sorsukkal. A munka évi termelésének nagyobb részét, sőt a tőkepénz és a földbirtok egy részét akarják megnyerni, s még be nem láthatni, milyek lesznek a törvények és intézmények, melyek kielégithetnék vágyaikat.

A positiv vallások mindenütt meg vannak rengetve a bírálat munkája által. A katolikus országokban a papság, csalhatatlan fejének engedelmeskedve, meg akarja semmisíteni az újkori szabadságokat, s e szabadságok barátai igyekeznek azokat védelmezni. Innét azon küzdelem, mely megrendíti a hiteket, s magát a vallásos érzelmet is. A)

A mit »socialis kérdés«-nek, s a mit valláskérdésnek hívnak, ime ez az, a mi főképen zavarni fogja a következő éveket. A társadalmak politikai szervezésének feladata csak második sorba jó. Azouban minthogy a politikai intézmények által érintetnek a munkás-osztályok és az egyházak jogai, annak tudása, hogy melyek illenek leginkább korunk polgárosult népeihez, mégis a legkomolyabb megfigyelést érdemli. Igyekeztünk e tárgyban némely nézeteket előadni,

ösztönöztetve és segítettve több, legújabbban megjelent fontos munka olvasása által. ¹⁾

A múlt évben, ²⁾ azon pillanatban, midőn Franciaország ismét oda csábult, hogy meglevő kormányát felforgassa s másikat állítson magának, két nagytapasztalású író adott ki egy-egy könyvet a társadalmak különféle politikai szervezeteiről. Egyik úgy mint a másik vizsgálta a jellemző tulajdonokat, melyek által a különféle kormányformák különböznek egymástól, az okokat, melyek biztosítják a sikert, vagy okozzák azok bukását. Műveik nem a napi körülmények által voltak inspirálva. Parieu uré egy egész életen át folytatott szorgalmas olvasmányok, lelkiismeretes feljegyzések s a minden nyelvben megjelent legjobb politikai tudományos munkák feletti részrehajlatlan elmélkedések gyümölcse. Harmincz éve, hogy Passy ur készíti könyvét, s már több ízben olvasott abból fejezeteket az Institutban. Honnét van hát, hogy e két munka épen azon órában jelent meg, midőn Franciaország, a hozzá legjobban illő kormányforma kérdésében, tanácsot keresett azokban? Nem azért történt-e ez így, mert szerzőik, a nélkül, hogy talán ez iránt magokkal számoltak volna, érezték, mint az egész világ, hogy nagy változások vannak készülőben, s hogy elérkezett a pillanat, midőn azon emberek, kik éretten elmélkedtek a politikának

¹⁾ I. *Principes de la science politique*, par M. de Parieu (az államtanács alelnöke, s az Institut tagja) 1870. — II. *Des formes de gouvernements et des lois qui les régissent*, par M. H. Passy (Institut tagja. 1870). — III. *La science de la société humaine*, par M. Dimi'ry de Glinka (brazíliai orosz követ). — IV. *Vues sur le gouvernement de la France* par le duc de Broglie. — V. *L'Héritage de la Révolution*, par Courcelle-Seneuil. — VI. *De l'organisation du gouvernement republicain* par P. Larroque.

²⁾ A munka 1872-ben jelent meg.

e nehéz feladatai felett, hasznosan közölhetik a közönséggel hosszas munkáik eredményeit?

Meglepő ellentét: hogy e két író közül a császárság magas hivatalnokának van több bizodalma a democratia jövődjében, s a szabadelvű nemzetgazdának van kevesebb. »Szerintem«, mond Parieu, »a tiszta democratiának különös következtetése lehet s kell, hogy legyen a polgárosult államokban, a szabadság s egyszersmind az egyenlőség nagyobb kifejlődése. A valódi democratia együttesen kedvez e két elvnek, s viszont azokat fejlesztve, erősítjük a democratiát.« »Ne felejtjük«, mondja másutt az államtanács egykori al-elnöke, »hogy ha a császárok neve az állandóság nélküli hatalom nagy fejlődését hívja emlékezetünkbe, emlékeztet a kormányzók és kormányzottak kölcsönös romlottságára is, szóval, oly sülyedésre, melytől csak a keresztyenség óvhatja meg a világot.« Kétségkívül némi érdem volt, hasonló ítéletet nyilvánítani az előtt, a ki csak akkoriban írta meg Caesar panegyrisét.

Passy H. ur két főkérdés vizsgálatába fog, melyek uralkodnak a többiek fölött. Először: honnét származtak a különbségek, melyekkel találkozunk a különféle nemzetek kormányformáiban, s elenyésznek-e eme különbségek? — Másodszor: vajjon az ujkori társadalmak végre is köztársaságokká alakulnak-e, mint általában hiszik?

Passy ur az e kérdésekre adandó feleletet nem veszi elemleti fontolgatásokból, hanem történeti tények tanulmányából. E tekintetben munkája, úgy hiszem, túltesz mind valamennyin, a mi mai napig megjelent, mint a történelemnek a politikai problémák vizsgálatára alkalmazása. Montesquieu is idézi a történelmet, de igen gyakran, valamely igazságos elv támogatására, az ó-korból egy kétséges tényt.

vagy egy tudatlan utazó által elbeszélt képtelen anecdotát idéz. Annál csodálatra méltóbb e nagy ember lángesze, a ki fényes igazságokat tudott levonni ily nyomorúlt elemekből, de a mi nála meggyőző, az az író józan esze, s nem az általa idézett tények tekintélye. Sok esetben a pusztá okoskodás több világot vetett volna a tárgyra.

A német tudományos politikai munkák számosak, mert ez a felsőbb oktatás ágainak egyike, s több tanár adott ki teljes értekezéseket a közjogról (Allgemeines Staatsrecht). ¹⁾ A történeti rész mindenkor biztos tudományossággal van azokban előadva; de az eredetiség gyakran hiányzik azon egyszerű okból, mert Németország még nem élvezte a teljes politikai szabadságot. Angliában és Amerikában kitűnő szerzőket találunk, kik e képviseleti és szabad kormányrendszerhez szokott nagy fajnak tapasztalásait szedték össze: Lewis, Brougham, Mill, Lieber, Bagehot; de az angolszász bélyeg oly mélyen van ráütve irataikra, hogy nem találni fel bennök az okokat, melyek miatt más népek nem tudták megszerezni vagy megőrizni a szabadságot, mint az angolok. Számunkra pedig ime ez a nagy kérdés. Glinka ur könyve nem érdem nélküli, de bölcséleti általánosságokban forog és átsikamlík a való tények felett.

Passy ur szemle alá veszi sorról sorra Görögország, Róma, Franciaország, Anglia, Németalföld, Olaszország s minden európai állam történetét, s felfeji oly biztossággal, melyet nem lehet eléggé csodálni, az okokat, melyek itt önkényuralomra vezettek, amott a szabadságnak szereztek

¹⁾ Mohl, Bluntschli és Stein Jörincz bécsi egyetemi tanár terjedelmes munkáik főképp megerdemlik a figyelmet. Ez írók déli Németországban és Schweitzban laktak, hol a képviseleti kormány érvényben volt, s így tanulmányozhatták annak gépezetét.

diadalt. E történeti fejezetek mindegyike fénylik a józan észről s ezernyi tanúságot tartalmaz, melyek helyességét és hasznosságát sohasem lehetett inkább méltányolni, mint épen e pillanatban. Főleg ki fogom emelni e nevezetes könyv következtetéseit, fentartván magamnak némely pontok megvitatását, azon hódolattal, melyet természetesen ébreszt bennem ily tekintély.

ELSŐ FEJEZET.

Hogyan származik a kényuralom a fejtelenségből (anarchiából)?

Az, a mi a kormányformák lényeges különbségét teszi, Passy ur szerint nem egyéb, mint a hatalom többé vagy kevesbbé nagy része, melyet a nép részére biztosítanak. Monarchiákban a főhatalom egészben vagy részben örökös fejedelmek által gyakoroltatik. Ellenben köztársaságokban minden hatalom választásból ered, s a nemzet maga magát kormányozza választottai által. Az, a mi tisztán megkülönbözteti a köztársaságot a monarchiától, nem más, mint, hogy egyikben a nép magánál tartja, s a másikban elveti magát az alkotmányozó főhatalmat. E kormányformák mindegyike végtelen sok árnyalatot mutat, melyek azokat egymástól eltávolítják, vagy egymáshoz közelítik, de mindegyikök jellemző vonásai mindinkább nyilatkoznak a történelem folyamában.

Lássuk már, honnét ered a kormányformák különfélesége?

A kormányok feladata mindenütt ugyanaz volt: fenntartani a békét és a rendet azon államokban, melyeket igazgatnak, s védelmet biztosítani azok részére, külső támadások ellen. Ez az, a mit a népek mindenkor megköveteltek kormányzóiktól. De a különböző államok viszonyai igen különfélék lévén a múltban s a jelenben: a kormányok nem teljesíthették hivatásukat, hasonló eljárásokat követve, s

magokat ugyanazon formák alá vetve. A fejedelmeknek annál nagyobb, annál föltétlenebb hatalmat kellett engedniök, minél szétoszlottabbak, s egymást megérteni s közösen cselekedni minél kevesbbé képesek voltak népeik. Ez általános törvény, s mindazon nép, mely ezt félreismerte, hanyatlással vagy halállal büntettetett.

Az okok, melyek, benső viszályokat idézve elő, kényuralmat teremtettek, nagy számmal vannak, s Passy ur felszámolja a főbbeket, kimutatva, mikép működtenek. Ilyenek: a fajviszályok, a vallásos meggyőződések ellentéte, egyenlenségek a társadalom különböző osztályai közt, a helyi érdekek különfélesége, a földterület tulságosan nagy kiterjedése. Sorba vizsgálva e pontok mindegyikét: Passy ur a bizonylatok oly bőségét hordja fel, hogy ha a tapasztalás minden értékét eltagadni nem akarjuk, el kell fogadnunk egy törvényt, melyet ekkép lehetne formulázni: minél több ok van valamely országban a viszálykodásra, miné mélyebbek e viszálykodások: annál kevesbbé fogja a nép megtartani a hatalmat, s annál inkább adja azt át egy ur kezére.

Maga ennek meggondolása elegendő arra, hogy előnkbe tárja azt, a mit Passy ur mutat nekünk, a történelemmel kezében. Miért élnek az emberek társadalomban? Hogy biztosságban élvezzék munkájok gyümölcseit. Minden kormánynak kikerülhetlen rendeltetése elveszni, mely e biztosságot meg nem adja. Az emberek mindig fel fogják áldozni a szabadságot a rendnek, mert polgárosult társaságban a rend magának az életnek feltétele, míg a szabadság csak az élés módja. Rend nélkül nincs munka, s munka nélkül nincs kenyér. A nemzet jobban szeret szolgaságban élni, mint fejtelenségben elveszni, a szabadság tisztetére.

MÁSODIK FEJEZET.

Lesznek-e a mai társadalmak köztársaságokká?

Ezt megállapítván, ha tudni akarjuk, vajjon a mai társadalmak eljutnak-e oda, hogy köztársaságokká alakuljanak, vizsgálni kell, hogy a viszálykodások és zürzavarok okai, melyek mindenkor kényuralomra vezettek, el fognak-e enyészni? Ez az, a mit Passy ur nem hisz. A viszálykodások ez okai közt, melyek a jövőt fenyegetik, csak egyetlen egyet idéz, s ez — a socialista eszmék, s kívánatos lett volna, hogy e pont felett jobban fejezte volna ki gondolatát. Igaz, hogy nagyon is korán bekövetkeztek a borzasztó catastrophák, melyek gyászos és véres megerősítéseül szolgáltak Passy ur szavainak. »Mindaddig«, úgymond ő, »mig a köztársasági élet feloszlató hatást gyakorol a meghasonlás ez okaira: helyet kell engedni oly hatalmaknak, melyek létezése nem függ azon akaratoktól, a melyeknek veszélyes vagy vétkes törekvéseit kell visszatartóztatniok. És így, bármit tegyünk is, az egyedurassági hatalom mindig újra meg újra fog születni magának a helyzetnek szükségeiből.

De, azt fogják ez ellen mondani, a monarchia nem tarthatja fenn magát egy a democratia által teljesen nivelált földön s egy hatalmas aristocratia támogatása nélkül. A társadalmak azon mértékben törekednek önmagokat kormányozni, a mint több és több felvilágosodásra s tapasztalásra tesznek szert. Ma is már Európában mindenütt, kivéve Oroszországot, a népek saját kezeikbe veszik a hatalmak nagyobb részét, melyeket kormányzóikra ruháztak, s az absolut (korlátlan) monarchiák parlamentes monarchiákká alakultak át. E mozgalom folytattatni fog, mert az okok,

melyek előidézték, nem szüntek meg működni, sőt ellenkezőleg új erőre kaptak. Közelget az idő, midőn az összes népek, egyik előbb, másik utóbb, nem fognak fennállani hagyni más hatalmakat, mint azokat, melyek, választás által, egyenesen képviselik a népakaratot, s ekkép elfogadják a köztársasági formát. Ez az általános, az uralkodó eszme, s ez annyira el van terjedve, hogy abban több fejedelem maga is osztozik, s megszűnt hinni a dynastiák örökkévalóságában.

Ez annyira hitelre vergődött vélemény Passy urban oly érvekkel fölfegyverzett ellenzővel találkozik, melyeket méltó megfontolni. Nincs ő nála a köztársaság ellen gyűlölő elfogultság; távol ettől, bámulója a köztársasági alaknak; rámutat, hogy Görögországban, Italiában vezére volt azon polgárosultság fejlődésének, mely a szépművészetek, tudományok, bölcsészeti elmélkedések fénye s a jellemek nagysága által úgy tűnik élénk, mint az emberi történelem legszebb mozzanata. Ugy látszik, hogy Passy ur e pontra nézve időnk mindazon férfainak szellemi színvonalán áll, kik politikai kérdések felett komolyan gondolkodtak.

Előbb a köztársaság némelyekre nézve lángoló lelkesülés, másokra nézve borzalommal kevert szenvedélyes idegenkedés tárgya volt. Ez érzelmek majdnem egészen eltűntek.

Korunknak megfejtésre váró nagy feladata inkább nemzetgazdasági s társadalmi, mint politikai. Az embereket, mindenekelőtt, nem a hatalmak, hanem a vagyon miképi felosztásának kérdése foglalkodtatja.

Olvassátok a forradalmi bizottmányok nyilatkozatait, halljátok a mit beszélnek a műhelyekben, igyekezzetek kitalálni a munkabérből élő mély tömegek még néma ohaj-

tásait! Miről van szó? szabadabb kormányformát alapítani, eltörölni a királyságot? — Nem, erről alig beszélnek. A mit akarnak, az nem más, mint kezöket tenni a munka szerszámaira, a földre, a tőkére, hogy azok felosztassanak testületekbe egyesült munkások közt, s ezeknek a termelvények bővebb része biztosíttassék. A köztársaság, az általános szavazat, üres formák, »azt mondják«, melyek lelkesítik az ámitottakat, de nem nevelik a munkadíjakat.

Más részről, olvassátok a politikai tanulmányoknak szentelt új könyveket, Mill-ét, Prevost-Paradolét, Bagehotét: köztársaság-e vagy képviseleti monarchia? Ez írók nem látszanak köztük különbséget tenni. Jó kormány formáit keresik, s a szabályok, melyeket formuláztak, ép oly jól illenek a köztársaságra, mint a monarchiai alakra. E kérdéseket, melyek máskor annyi szenvedélyt izgattak fel, ma teljes pártatlansággal s egészen tudományos modorban tárgyalják, melyet nem befolyásol sem makacsság, sem ellenséges indulat.

Passy urat a köztársaság közel és általános jövődjé feletti kételkedésre, a történelem tanuságai vezetik.

Először is figyelmeztet, hogy az aristocratia bukása nem vonja szükségkép maga után — mint mondják — a királyság bukását, tekintve, hogy a királyság az aristocratia romjain emelkedett, s hogy hatalma ugyanazon arányban növekedett, melyben a nemessége csökkent. Rómában a császárság a patriciusokat elzúzva, s azután azokat szolgákká téve, foglalt helyet. Az újabbkori Európában a fejedelmek az által alapították meg tekintélyöket, hogy megtörték a nagy hűbéri földes urak ellentállását. Az egyetlenegy ország, hol a király sohasem tudott korlátlan hatalmat alapítani, ugyanaz, hol az aristocratia napjainkig életben maradt.

»Láttuk«, folytatja Passy ur, »hogy köztársaságok monarchiákká alakultak át s mint ilyek állanak fenn; de példa nélküli, hogy bizonyos nagyságu monarchiának sikerült volna köztársasággá alakulni s ilyenül fennállani. Azok közt, melyek ezt megkísérlették, némelyek folyvást növekedő erejü vizsgálkodások által elnyomatva, arra jutottak, hogy idegenek fegyvere alatt buktak el, mások lépésenkint visszatértek, de többé-kevesebbé hosszú és elnyomó dictaturákon keresztül. Ez volt mindekkorig az események állandó folyama, s ha Európa nemzeteinek politikai helyzetében, vérmérsékletében, irányzataiban s képességeiben oly változások nem következnek be, melyekre semmi előző jel nem mutat, s melyekbe hinni tiltanak a multnak tanúságai, ilyen is marad mindazon jövőn át, melyre következtetéseket vonni a jelen adatai feljogosítanak.

Ha csak a történelemtől kérünk tanácsot, Passy ur érvelései megczáfolhatatlanok. Görögország összes köztársaságai elvesznek Nagy Sándor birodalmában, s az összes olasz, gall, spanyol és lybiai köztársaságok a római birodalomban. Európa a középkorban, éjszaktól délig, tele volt köztársaságokkal. Hány van azokból ma fenn? Egyetlenegy, a Schweitz. Két nagy nemzet, Francia- és Angolország, hősi erőfeszítéssel kísérelték meg köztársaság alapítását; mindkettő hajótörést szenvedett, s Franciaország már két ízben.¹⁾ A nagy lengyel köztársaságot elnyelte a muszka kényuralom, s midőn történelmét irták, nem adhattak neki illőbb czímet, mint: »Lengyel anarchia.« Minden nagyobb rázkódás, melyet Európa szenvedett, halálhozó volt valamely

¹⁾ A munka a napoleoni császárság bukása után, 1872-ben.

köztársaságra. A mult század végének háborúi, melyek azért viseltettek, hogy újakat alapítsanak, azzal végződtek, hogy megölték majdnem mindnyáját a még létezőknek, s az 1866-iki háború végetvetett azon még kettő életpályájának, melyek fenmaradtak Németországon, Hamburg- és Frankfurténak. Tagadhatlan hát, hogy a történelem tanúsága kétségbe kellene hogy ejtsen a köztársaság jövője iránt.

Azonban nem mindenkor lehet következtetni a mult-ról a jövőre. A rabszolgaság minden időben létezvén, örökkévalónak nyilvánított, s mégis majdnem egészen eltűnt. Axioma volt a politikában, hogy a köztársasági forma csak kis államra illik, s mégis azt látjuk, hogy egy köztársaság egész földrészen át van kiterjedve, örvényes gyorsasággal növekszik, s lesz a mindenség leghatalmasb államává. Az axioma igaz volt egykor, s nem az többé ma. Mert a köztársaság az akaratok közösségén alapul, az eszmék változása által léptettetik életbe. Ámde egykor az emberek nem igen közölheték egymással eszméiket más módon, mint élő szóval. A demokratiai köztársaság természetes határai tehát egyes város kőfalai voltak. Ma a könyv, a hirlap, a távsürgöny mindenkinek egyazon perczen elhozzák ugyanazon benyomást, s kiterjesztik az Agora ¹⁾ körét egy egész nyelv határaitra vagy egy földrész széleire. Ime tehát el van nyomva a köztársaságok megalapításának egy nagy akadálya, egyedül a műszaki találmányok haladása által.

Az erkölcsi rendben létrejövő haladások el fogják majdan tüntetni a többi akadályokat. Tegyétek fel egy perczre, hogy az emberek eléggé felvilágosodottak saját igaz

¹⁾ Helyi népgyűlés a görögöknél.

érdekők felfogására: minthogy mindnyájok igaz érdeke a jogosság tisztelésében áll, ez érdeket keresve, megállapítanak a rendet, s a jól értett önzés uralma alatt a jogosságot hagyják uralkodni magok közt. Minél inkább megértendik tehát az emberek, hogy az igaz boldogság a kötelesség teljesítésében s a jónak gyakorlásában áll: annál képesebbek lesznek önkormányzásra. Ez nemcsak egyszerű feltevés.

Több mint kétszáz év óta látjuk Új-Angliában, hogy a társadalmak szabadon kormányozzák önmagukat, kivétel nélkül összes hivatalaik, politikai, közigazgatási, birói, egyházi hivatalaik választása által, a nélkül, hogy szükségök volna királyra, ki rendet hoz ucczáikba, vagy pápára, ki rendet hoz lelkiismeretökbe. Massachusetts, Maine, Vermont, New-Jersey, Rhode-Island, New-Hampshire lakói egyszerűen felvilágosodott vallásos, okos emberek voltak, következésképp tudtak magoknak igazságos törvényeket csinálni s engedelmeskedni a csinált törvényeknek. Így a köztársaság fentartotta magát.

Hogy hasonló országlás alapuljon s álljon fenn Európában, erre az kellene, hogy az európai népek, a társadalom minden osztályában, oly egészséges ismeretekkel, oly szilárd józan észszel, oly észszerű vallással birjanak, mint Új-Anglia lakói. Mi, fájdalom, messze vagyunk ez állapottól, s nem lehet megmondani, mikor jutunk el oda, mert még csak nem is sejtjük a távolságot, mely attól elválaszt; de ki merné állítani, hogy e czél sohase lesz elérve? B)

HARMADIK FEJEZET.

Nem a köztársaságot, hanem magát a szabadságot
nehéz megalapítani.

Az akadályok, melyek, Passy ur szerint, jövőben a köztársaság megalapításának ellene szegülnek, nem kevesbbé fognak létezni az alkotmányos monarchiára nézve is, mert, e két kormányforma közül egyik ép oly törékeny, oly kényes, oly nehézkezelésű, mint a másik. Tovább kell tehát menni, s kérdezni: vajjon a modern társadalmak, kikerülhetlenül zaklattatva a társadalmi viszályok s az osztályok ellenségeskedése által, megbirják-e a szabad kormányokat?

Passy ur kétféle kormányt különböztetett meg: azt, hol a hatalom örökösödésileg megy át, s azt, hol az összes hatalmak választásból folynak ki, azaz: egy részről a köztársaságot, más részről a monarchiát.

Nekem úgy látszik, hogy ez a felosztás nem hat a dolog fenekére s a politika lényegébe. Ha abból indulunk ki, egyazon categoriába kellene sorozni az Egyesült államokban érvényben levő kormányrendszert azzal, mely a római államokban, Velenczében egykor fennállott, s minden egyházi szerzetnél divatoz. A katolikus egyház kormánya a legtökéletesb kényuralom, mely valaha létezett, s melyet csak elgondolni lehet, a mennyiben a csalhatatlan pápa lévén a lelkiismeretek teljhatalmu mestere, s az igazság legfőbb birája, neki szenvedőleg kell engedelmeskedni nemcsak a tettekben, hanem a gondolatokban s hitben is, úgy, hogy semmisem kerülheti ki mindenható kényszerét, s a lélek legbelsejében sincs legkisebb menekvés az emberi függetlenség számára. Mindazáltal ez egyházban a fejedelem válasz-

tatik, s egy hivatalos működés sem megy át örökösödés útján. Ez tehát a köztársaság egy neme. A másik categoriában együvé kellene tenni Oroszország és Nagy-Britannia kormányát, melyek mindegyike monarchia. Azonban lehet-e látni két minden tekintetben különbözőbb kormányrendszert?

A felosztás monarchiai és köztársasági kormányokra, gyakran egyesíti azt, a mi nagyon különböző, s elkülönízi azt, a mi majdnem ugyanazonos. Így azon mód, mely szerint az angolok és amerikaiak magokat kormányozzák, annyira hasonlít egymáshoz, hogy igen nehéz megjelölni a különbséget. Menjetek át az Egyesült államokból Canadába, a kormányzás ugyanazonosan egy, noha itt Victoria királynő által kinevezett kormányzó van; de hatalma sokkal korlátoltabb, mint a szövetség elnökéé. Menjetek Canadából Ausztráliába, s onnét a Jóreményfokához, s ugyanazon intézményeket, ugyanazon hagyományokat, ugyanazon politikai szokásokat, ugyanazon »önkormányzatot«¹⁾ fogjátok találni. Menjetek át Oroszországba, még folyvást monarchia alatt, de valóságban más világban vagytok.

Az igazi megkülönböztetés inkább ez: némely országokban az akarat, mely valóban igazgatja az ügyeket, a fejedelmé; más országokban: a nemzeté. Az előbbieket politikai rendszere: önkényes vagy absolut kormány, az utóbbiaké szabad vagy képviseleti kormány.

Némely államok az átmenet időszakában s vegyes helyzetben vannak, mint például Poroszország. Poroszországban a nemzetnek a szabadon választott parlament által kifejezett akarata igen nagy befolyást gyakorol az ügyek igazgatására; de összeütközés esetében a fejedelem akarata van túlsúlyban.

¹⁾ Selfgovernment.

Oroszországban és Angliában nincs összeütközés. Oroszországban azért, mert a nemzet nem mer ellentállani a fejedelemnek, Angliában azért, mert a fejedelem nem is gondol arra, hogy a nemzetnek ellentálljon. Az orosz kormányrendszer teljesen absolut, az angol teljesen képviselöti.

Keveset nyom, hogy a végrehajtó hatalom örökös király, vagy választott elnök kezében van-e, ha véglegesen a nemzetnek képviselői által formulázott akarata dönt; a helyzet ugyanaz: az ország önmagát kormányozza, — ebben fekszik a súly. A kérdés mélyére kell hatni a nélkül, hogy tévútra engedjük vezetetni magunkat az alkotmányos kormányrendszer külszine vagy a három hatalom klasszikai felosztása által. Ily külszinek alatt sikerült, igen polgárosult államokban, oly teljesen kényuralmi kormányrendszert hozni be, mint az ázsiai birodalmakban van. Ha a fejedelem nevezi a megyék és községek főnökeit, hogy befolyásuk által neki hódoló képviselőket választasson, ha a bírák, attól való félelmökben, hogy neki nem tetszenek, vagy előmeneteli remény miatt, megelőzik rendeleteit: ez a fejedelem, kezeiben egyesítvén a végrehajtó és bírói hatalmat, azt tesz a nemzettel, a mit akar. C)

Elfogadva e megkülönböztetést, melyet épen jeleztem, azonnal látni fogjuk, hogy mi van ma kérdés alatt — nem a köztársaság jövődjé, hanem a szabad kormányoké. Ha a mai társadalmak magokat fenyegetve hiszik társadalmi feloszlás által, s ha rettegnek a fejetlenség eszméjétől: az alkotmányos monarchia nem ajánland nekik biztosabb menedékhelyet, mint a köztársaság.

Az alkotmányos monarchiában, mint a köztársaságban is, az igazgató hatalom a népből származik. Ámde, ha a nép vágyai azok, melyek a polgárságot nyugtalanítják, az

abszolút kormányrendszertől fog ellentállási erőt kérni, melyet maga magában feltalálhatni nem hisz. Mindenkor így volt ez. Róma, hogy a polgári háborút kikerülje, fentartás nélkül adja át magát Augusztusnak. Hasonló módon s hasonló okokból veti magát oda Franciaország I. Napoleonnak, s azután III. Napoleonnak.

Ha rágondolunk, hogy e végső elcsüggedés a moszkvai és leipzigi hadjárat, a két betörés s főleg a boulognei és strassburgi két kaland után történt, azt kell mondanunk, hogy lehetlen előrelátni, minő megmentő kezeibe veti magát egy nemzet, melyet társadalmi rángások ijedsége megriasztott. Most azt kell megvizsgálnunk, általánosítva a Passy úr által felállított kérdést: hogy a társadalmak szabad vagy kényuralmi kormány felé lépdelnek-e?

Különösnek tetszhetik ily kérdést tenni a XIX. században, mely oly büszke tudományos fölfedezéseire, a tudománynak az iparra való alkalmazásaira, felvilágosultsága előhaladására, a physikai világban tett vívmányaira. Hogyan! az ember, a ki megméri s felméri az égi testeket, a ki szolgájává tette a villámot, hogy gondolatát tovaszállítsa, a ki néhány ugrással átfutja a földgömb területét, a ki minden elemeket meghódít, hogy dolgoztassa azokat szükségleteinek kielégítésére; e királya a teremtésnek, felvilágosítva lángeszének szemlélődései által, és századoknak fáradságosan egybegyűjtött és bölcsen megfejtett tapasztalására támaszkodva, nem érné el a cél, hogy oly kormányformát találjon, mely tiszteletben tartsa méltóságát, szabadságát, s folyvást kénytelen leuene, baromképen, ur alatt görnyedni, s vesszője alatt mozogni! Különös ellentét, valóban: amott annyi hatalom és világosság, itt annyi sötétség és gyengeség!

Meg kell hát mondani: nemcsak mai adatu dolog, hogy világosan látó szellemek is azt hitték, hogy a jelen társadalom kényuralomban végződik. Azon író, ki a nélkül, hogy a vallásos és nemzetgazdasági feladatok mélyére hatolt volna, korának minden emberénél jobban bonczolta az újabb népek politikai állapotát, Tocqueville, látni hitte az út végén, melyen járni hivatva vagyunk, a demokratiai kényuralom kisértétét. »Azt kellene mondani«, írja ő, »hogy minden lépés, melyet az újkori nemzetek az egyenlőség felé tesznek, kényuralomhoz hozza őket közelebb. Könnyebb abszolút és önkényes kormányt hozni be oly népnél, hol az állapotok egyenlők, mint bármely másnál.«

Toqueville nem áll meg itt; odáig megy, hogy leírja a democraticus önkényuralom jellegeit oly erős és igazságos kifejezésekben, melyeket nem lehet elfelejteni. »Látom«, úgymond, »hasonló és egyenlő emberek megszámlálhatlan seregét, kik szünetlenül önmagok körül forognak, hogy magoknak apró és köznapi gyönyöröket szerezzenek, melyekkel megtöltik lelkeiket. Felettök emelkedik egy végtelen gyámkodó hatalom, mely egyedül azzal foglalkodik, hogy biztosítsa élvezeteiket s örködjék sorsuk felett. E hatalom abszolút, részletezett, szabályos és szelid. Nem töri meg az akaratokat, hanem megpuhítja, hajlítja és irányozza; ritkán erőltet cselekvésre, de szünet nélkül elleneszegül a cselekedni akarásnak; nem ront le, de gátolja a születést; nem zsarnokoskodik, csak feszélyez, szorít, erőtlennít, kiölt, butít, s végre az egész nemzetet odaviszi, hogy ne egyéb legyen, mint félénk és iparkodó állatok nyája, melynek kormánya a pásztor.« Ezt a rajzot, negyven év előtt írva, nem látjuk-e máris valósulva szemeink előtt, s ha nem vigyázunk, nem ez a kormányrendszer vár-e reánk a jövőben?

Minket az ment meg az ily veszély miatti nyugtalan-kodástól, hogy hajlandók vagyunk hinni, hogy a szabadság elválaszthatlan az egyenlőségtől, s hogy a democratiából vagy köztársaságnak, vagy legalább képviseleti kormánynak kell kifejlteni.

Lerontottuk a nemesség kiváltságait, a megyei és községi gyűlések függetlenségét, a czéhek s mindennemű testületek jogait, szóval földre szórtuk mindazt, a mi a nemzeti akaratsnak ellene szegülhetett. Így reméltük megalapítani a szabadságot. Nem lehetséges-e, hogy nem mást tétünk ez által, mint tért egyengettünk, melyen az önkényuralom fog fölemelkedni?

Az összes ó-kori társadalmakban, melyek történetét jól ismerjük, ugyanez volt a politikai átalakulások menete. Majdnem azt mondaná az ember, hogy történelmi törvény eredménye.

A köznép küzd az aristocratia ellen, hogy a jogok egyenlőségét kivívja. Végre megnyeri azt, ledönt minden korlátot, s megszüntet minden kiváltságot. A democratia megvan alapítva; de a társadalmi rend alapjai csakhamar megtámadtatnak, polgári háborúk törnek ki. A helyzet tűrhetetlenné lesz; minden áron szabadulni kell tőle. Ekkor megjelenik egy ur, a ki biztosítja a gazdagokat, hizelkedik a szegényeknek, s megvesztegeti egyszerre mindnyájokat, mert oly hatalom, mely az egyik résznek félelmére s a másiknak étvágyára támaszkodik, lealacsonyítja az erkölcsi érzést s lesúlyesztja a jellemeket.

»Általános tény«, úgymond Fustel de Coulanges, »s csaknem kivételnélkül való Görögország és Itália történetében, hogy a zsarnokok a néppártból jönnek elő, s ellenségek az aristocrata párt.« Aristoteles, a ki tanulmányozván Görög-

ország összes alkotmányait és politikai forradalmait, páratlan éleselműséggel határozta meg azok jellemét, ezt mondja nekünk: »A zsarnokságrajutás eszköze a néptömeg bizalmát megnyerni. A zsarnok mindenkor azon kezdi, hogy demagóg. Így tettek: Pisistratus Athénben, Theogénész Megarában, Diénész Syracusában.«

Nem láttuk-e napjainkban e programot pontosan követve? III. Napoleon a »szegénység eltörlését« irta meg¹⁾ s mindig a parasztok királyául s a kézművesek barátjául hirdette magát. A tömegek szavazata által alapította meg hatalmát s erősítette azt a végpillanatig. A történelem tehát megerősíti az aggályokat, melyeket az új társadalmak politikai állapotának tanulmánya Tocquevilleben ébresztett; elég ok arra, hogy örködjünk a veszélytől, s keressük az eszközöket megfékezésére.

NEGYPEDIK FEJEZET.

Az okok, melyek kedveznek a kényuralom megalapításának.

Sohasem kell feledni, hogy több körülmény kedvez jelenleg a kényuralom megalapításának. Ezek során Tocqueville erősen kiemelte az összes helybeli, közigazgatási és szabályozó hatalmak központosítását a fejedelem kezeibe. Oda számítánám az állandó hadseregeket, s az osztályok közti ellenségeskedést.

Az, a ki kezében tartja a hatalmat, legyen bár király

¹⁾ L'abolition du pauperisme.

vagy elnök, majd mindig kísértés alatt van, hogy azt kiterjeszsze. Természetes, hogy minden uralkodó teljesíteni kívánja akaratát, s eltávoztatni azt, a mi annak ellentáll. Egyiket az ösztönzi, hogy gyönyöröket és gazdagságot keres; másikat, hogy szereti a háborút s dicsőséget; harmadikat, hogy szeretné nagyobbítani országát, vagy jöttenni alattvalóival.

Az uralkodó akaratának akadályja egykor a végrehajtó hatalom erőtlenségében, s a nagy hűbéreseket, megyéket, városokat, testületeket ellenszegülésének erejében fektet. Amerikában először is a nemzet szellemében, aztán a helybeli tanácsok s független közigazgatási hatóságok közt szétderabolt hatalmak rendkívüli felosztásában található az erő. Európa alkotmányos országaiban csupán azon tanácskozó gyűlésekben létezik, melyek a nemzetet képviselik; de e gyűlések oldala mellett van a hadsereg, melynek szelleme teljesen különböző. D)

A parlament szerepe ellenőrzésben, bírálatban s ellenzésben áll, a hadseregé: az engedelmeségben.

Oly képviselőház, mely engedelmeskedik s nem vitatkozik, szolgáló testület; s nem egyébre való, mint álarcczal látni el a despotizmust. Oly hadsereg, mely vitatkozik, s nem engedelmeskedik, közveszély.

Itt a szabad szó uralkodik; ott a válasz nélküli parancsszó.

A katonák tudják, hogy számukra nincs siker, csak ha az egész hadsereg, legutolsó tagjáig, egyetlenegy fő rendeleti által mozgattatik. Hogyan méltányolhatnák ők oly politikai alkotmány gépezetét, melyben minden súlynak ellensúlylyal kell találkozni, s hol a maga helyén jelölt ellentállás szelleme szükséges? Gyakran úgy is tekintik a parla-

mentet, mint fejetlenség forrását, s a képviselőket, mint fecsegő gonosztevőket, legalább akkor, ha a hadi budgetet vitatják. Nem lenne igen nehéz az uralkodónak felhasználni e természetes ellenséget arra, hogy megszabadítsa magát egy őt feszélyező parlamenttől, s mondhatni, úgy hiszem, hogy az európai szárazföldön a képviseleti kormányrendszer csak a királyság türelmessége által áll fenn.

Az angolok szellemébe mélyen bevésett elv az, hogy nagy állandó hadsereg veszélyezteti a szabadságot, s többszörözték az óvó intézkedéseket, hogy e veszélyt eltávolítsák. A »bill of right«-ben meg van írva, hogy a parlament beleegyezése nélkül semminemű hadsereget nem szabad tartani. A »mutiny-bill« mindig csak egy évre szavaztatik meg, s ha az meg nem ujjíttatnék, a hadsereg feloszlanék, mert megengedett cselekvés lenne a főnök rendeleteinek nem engedelmeskedni.

Az Egyesült-államok alkotmánya azt rendeli, hogy a congressus csak két évre szavazhat meg költséget a hadsereg s az amerikaiak elvül tartják, hogy a hadcsapatok száma a legszorosabban szükségésre korlátoltassék.

A veszélyt hát tisztán észrevették azon nemzetek, melyek szabad intézményekben tapasztalással birtak ; s vaknak kellene lenni, hogy azt ne lássák.

A mely percztől fogva a királyság állandó hadsereget tarthatott, oda jutott, hogy hatalmát korlátlanná tegye. Rómában légiói által alapította meg magát a császárság, s a császárság alatt a pretorianusok rendelkeztek a koronáról. Hasztalanság azon analogiáknál időzni, melyeket a jelen helyzet felmutat.

Mit kelljen hát tenni ? lehet-e remélni, hogy a népek lefegyverzik magokat azon perczben, midőn a legrémítőbb

társadalmi válságok törnek ki, s midőn a dynastiai nagyra-
vágyások, a nemzetiségek vonzalmait s ellenszenveit kiak-
názva, új felforgatásokkal fenyegetik Európát?

Kétségkívül, ha az európai népek előrelátók és bölcsek
volnának, s ha sorsuk urai volnának, szabályozni fognák
vitás ügyeiket kardrántás nélkül, s kevesbitenék a fölfegy-
verzést, mely a roppant adók által, melyeket kicsikar, nyo-
mor és veszély forrását képezi a társadalomra nézve; de a
népek, fájdalom, még sem előrelátók, sem bölcsek, s nem
rendelkeznek önsorsukról. A nagy hadseregek tehát oly
rossz, melyet el kell viselni, s a szabad intézményekre nézve
oly veszély, melyek legyőzésére kell törekedni.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Szavazzon-e a hadsereg?

S először is, szavazzon-e a hadsereg?

Méltánytalannak látszhatik megfosztani a szavazási
jogtól azokat, kik azon dicsőséges hivatást töltik be, hogy
védelmezzék az országot kül- és belellenségei ellen; de a po-
litikai szervezetben, minden hivatalnak vannak külön köte-
lességei, melyeket be kell töltenie, s korlátozásai, melyeknek
alá kell magát vetnie.

Szabad országban minden polgárnak kell birni azon
joggal, hogy jelen lehessen a közgyűléseken védeni saját
véleményeit s megtámadni a hatalmon levő pártéit, és még
sem illik, hogy a bíró, kinek teljesen részrehajlatlannak kell
lennie, bele vesse magát a dulakodó pártok küzdelmébe.

Mindenben mérlegelni kell az előnyöket és a helytelenségeket; már pedig a katonák szavazatjoga a legnagyobb veszélylyel fenyeget.

Oly hadsereg, melyet a pártszellem megragad s elfoglal, vagy két ellenséges táborra oszolhatik, melyek jelt adnak polgári háborúra, mint Rómában, vagy parancsokat osztogathat s urat tehet az ország fölé, mint a mexikói pronunciamentókban.

Annak, a ki szavaz, lehetőséggel kell birnia, hogy felvilágosittathassék a nyilvános megvitatás által. De a politikai viták lerontanák a fegyelmet, mely a hadsereg lelke, s azon napon, melyen a katonák a klubokat látogatni kezdenék, minden el volna veszve.

Midőn szavazat engedtetik, fel kell tenni, hogy a szavazás szabad és őszinte lesz. S pedig, mit tehet a kormány, ha a hadsereg szavazatainak többsége ellene nyilatkozik?

A hadsereg az ő támaszpontja. Ha e támaszpont elvész, ha a hadsereg szavazásban nyilvánítja ellenséges érzelmét: a kormány halálra van sújtva. Nincs más menekvése, mint a háboru, s inkább ahhoz nyul, mintsem, hogy elbukjék. És így szavazatot adni a katonáknak, annyi, mint kitenni az országot egy előre nem látott, elő nem készített, nem akart háboru kockázatainak.

Az utolsó népszavazás óta, III. Napoleon erősen nyugtalanítva volt bizonyos ezredek ellenséges szavazata által. Ezen, a laktanyákban, a tisztek szeme előtt adott szavazat mély elégtelenség jele volt, s azt hitte, hogy ennek legyőzésére meg kell támadni Németországot.

A császárnak nem igen lehetett kedve a nagy háborúhoz: Olaszországban meg kellett értenie, hogy nem tud

hozzá. — A népre hivatkozás csak az imént élesztette fel hatalmát. Az ellenzék elvesztette talaját. Enyhithette volna a nyomást. Szabadságok engedélyezése nem, hogy meg nem ingatta, de sőt megszilárdította volna trónusát. Lealázó concessiót csikart ki a porosz királytól. Semmi sem kötelezte hát kijátszani ezen, a legvégső szükségre visszatartott, utolsó kártyát, a háborút; de elhitették vele, vagy elhitette magamagával a hadseregnek, szavazatai által kifejezett elpártolását, és minthogy semmi kormány sem élhet meg, katonáinak az ország színe előtt, szavazás által bizonyított ellenséges indulata mellett, Caesar történetírója átlépte a Rubicont: *alea jacta est*.

Vigyázzunk rá, mindenkor eljőhet az óra, váratlanul, midőn a kormány, hadseregének elidegenedése által fenyegettetve, úgy hiendi, hogy meg kell kísérlenie e rettentő kockázatot, melynél a nemzetek sorsa tétetik játékra.

A képviselői kormányrendszer s az állandó hadsereg két oly intézmény, melyek elvei egymást kizárják. A választás, mely életet ad egyiknek, lerontaná a másikat.

Még tovább is lehet menni s azt mondani, hogy ez intézmények összeférhetetlenek. Nem létezhetnek hosszasan egymás mellett, ugyanazon talajon. Az egyik mindig azzal végzi, hogy megöli a másikat.

A veszély kisebbé tételének eszköze abban áll, hogy a katonák ugyanazon urnákba adják szavazataikat a többi polgárokkal. Ily módon szavazataik nem számlálatnak külön, s megalégedetlenségök, ha létezik, legalább nem függesztetik ki mindenki szemei előtt.

HATODIK FEJEJEET.

Mikép veszélyezteti az osztályok egymás elleni gyűlölsége a szabadságot ma inkább, mint bármikor?

Mondtam, hogy az osztályok gyűlölködése is járulhat a kényuralom megalapításához, a mi democrata társadalmunkban. E pont némi fejtegetéseket igényel. A történelem itt is szolgáltat tanúságokat.

A dolgok az ókorban egészen úgy folytak, a mint azokat szemeink előtt legördülni látjuk, s e tapasztalást még döntőbbé teszi, hogy a görög föld boritva lévén nagyszámu független kis államokkal, melyekben igen különböző törvények divtak, hasonló forradalmak mutatkoztak mindenfelé, de nem egyazon időben. ¹⁾

A plebejusok, küzdelmek egész sora által, kivívták a politikai jogok egyenlőségét; de hátra volt az állapotok egyenlőtlensége, mely nekik csakhamar elviselhetlenné tetszett.

Ez egyenlőtlenség megszüntetésére, mely a törvények eredménye, nem volt-e elegendő megváltoztatni a törvényeket? rendelkezve a szavazatról s kinevezve a törvényhozókat, ez volt, a mit tenni kísérlettek. Majd minden adót a gazdagok terhére róttak, majd elkobozták javaikat, számkivetésbe kényszerítve, vagy halálra ítélve őket. Másutt az összes adósságok elenyésztetését decretálták, vagy az állam foglalt el minden birtokot, hogy új osztályt létesítsen azokban.

¹⁾ Fustel de Coulanges ur világos rövidséggel összegezte a régi történelem ez oldalát »La Cité antique« czimű művében.

A gazdagok, természetesen, minden módon védekeztek. Köztük s a szegények közt az ellenségeskedés folytonos és erőszakos volt, és minden perczen polgárháboruba tört ki. »Minden polgári háboruban, mond Polybius, a vagyonok áthelyezése van célba véve.« A polgári társaságok, mond Fustel de Coulanges, mindig két forradalom közt hánykolódtak, egyik, mely megrabolta a gazdagokat, s másik, mely őket vagyonuk birtokába visszahelyezte. Ez tartott a peloponézusi háborútól Görögországnak a rómaiak által lett legyőzéseig. — Sparta fölfegyverezvén helotáit az ellenség visszaverésére, kénytelen volt azokat kegyetlen háboruban legyőzni, mert fegyvereiket arra akarták használni, hogy a tulajdonok uraivá tegyék magokat. A párisi commune elleni küzdelem legközelebb hasonló látványt mutatott nekünk.

Minthogy a plebéjusok, még ha győztek is, sohasem érhatték el, hogy a vagyonok egyenlőségét megállapítsák, a küzdelmek szünet nélkül újra kezdődtek.

Végre, kimerülve a társadalmi versengések által, elbátortalanítva, mindenbe belefáradva, a görög városok a szolgaságba menekültek, hogy legalább némi nyugalma legyen.

A zsarnokok mindenütt a néppártból keltek ki, s a népre támaszkodtak. Csupán a patricius családok nem mondtak le soha minden ellenállásról.

A dolgok ily menete, mely mindenütt ugyanaz, könnyen kimagyarázható; magából az ember természetéből következik. Adjatok szavazatot annak, ki jólléttel nem bír, s kikerülhetetlen, hogy arra akarja felhasználni az egyiket, hogy megszerezze a másikat.

A mai társadalmak azon előnnyel bírnak a régi polgárzatok felett, hogy a keresztyénség az igazságnak s test-

vériségnek a régiség előtt ismeretlen eszméit terjesztette el; de más részről a mi közgazdasági helyzetünk sokkal nehezebb.

A régi társadalmak fennállhattak a leghevesebb polgári egyenlenségek közepette is. Míg a gazdagok és szegények vitatkoztak a hatalom felett, a munka nem volt felfüggesztve, mert azt a rabszolgák végezték, a kik, bármi történt is, folytatták a küzdő pártok szükségeinek fedezését. Ma e rabszolgák, vagyis: azok, kik a kézi munkát teljesítik, polgárokká lettek; megnyerték a szavazati jogot, s vagy ki kell elégíteni szükségüket, vagy harcolnak.

Az ókori városok századokig elviselték a társadalmi harcokat a nélkül, hogy nyugalmat kértek volna a zsarnoktól. A mai társadalom egy évig sem volna képes ellentállani.

Közgazdasági állapotunk is teljesen különbözik a középkorétól.

Akkor minden ember sorsa meghatározott s egyszersmind biztosított volt.

A földműves földhöz volt kötve és robot alá vetve; de mindig birt egy darab művelni való földet meghatározott teher mellett, s a gyakran nagyterjedelmű községi javak adtak legelőt barmai számára, fát laképítésre s tüzhelye fűtésére. Nem vágyakodhatott sorsából kilépni, sem meggazdagodni; de nem is kellett félnie teljes meztelenségtől. A község kötelékei által erősen fűzetett a föld anyai kebeléhez, melyhez oda volt csatolva s melytől el nem szakaszthatott. — Reményei itt alant igen korlátoltak voltak, de nyugtalanságai is.

A céhtestület a biztosság ugyanazon nemét nyújtotta a kézművesnek, melyet a falusi község biztosított a föld-

mivelőnek. A díj határozott s a verseny ellen védve volt az egyes mesterségek kiváltságai által. Semmi válság, semmi tespedés; a munkának ismert és biztosított kelete volt. A mester és munkás közt a különbség alig volt érezhető; mind kettő egymás oldalánál dolgozott egyazon műhelyben, s egyenlő módon élt. Az érdek vitái nem voltak ritkák, de nem vehették fel, mint Görögországban, vagy mint ma, osztálygyűlölség alakját, a mesterek és legényeik csaknem egyenlők lévén.

A boltos helyzete ugyanaz volt, mint a kézművesé.

Csupán a külfölddel üzletben álló kereskedőknek volt mozgásukra nagyobb tér, s több eszközük állapotuk megváltoztatására, ha meggazdagodtak.

Egészen felettök élt a fegyverei, erős várai, gazdagsága s a cast-előítéletek által védett nemesség, mintegy külön világban, megközelíthetetlenül és fölfegyverkezve.

A társadalom ekkép teljesen lelánczolva találta magát, hagyományos szokásai bonyolódott hálózatában. Mozdulatlan, de állandó volt. Alárendelt osztályok rendszere volt ez, hasonló ahhoz, mely Egyiptusban a társadalomnak oly szilárd helyzetet, hosszas tartamot adott s hasonlóul oly csodás emlékeket teremtett.

Az egyének szenvedései olykor igen nagyok voltak, mert a hatalmasok erőszakossága nem gátoltatott az állam gyámkodó s mindenható keze által, s mert a kereskedés és a tudomány nem tudták még legyőzni a nyomort és a betegségeket. A társadalom állandóan zavarva lett a háborúk, és időnkint megtizedelve az éhség és döghalál által. De rendes időkben a lelkek nyugodtak, s a megpróbáltatás idején elszántak valának.

Az embereket nem kinozta helyzetök változtatásának szükségérzete; nem látták annak módját. Nem ismerték sem a fölemelkedés vágyát, sem a gazdagság-gyűjtés szomját, mert ez látkörükön kívül feküdt. Sorsuk e földön leszegezett lévén, a más világra terjesztették ki reményeiket.

Mily ellentét a régi és új democraták között, hol mindenki hasonló joggal bírván, arra törekszik szünet nélkül, hogy mindent elérjen, mindent elfoglaljon.

Igaz, hogy a gazdagságok felosztásában nagyobb egyenlőség megállapításának eszméje már a középkorban is mutatkozott; utat tört magának Franciaországban, Angliában, Németországban, főleg hadjáratokban, midőn a háboru által okozott szenvedések nagysága kétségbeejtette a földmivelőket; de, minthogy ez eszmék nem keletkeztek magából a társadalom szervezetéből, a lázongások elnyomása után, a szokásos rend egyszerre helyreállott, s a szegények ellenséges indulata a gazdagok ellen nem lett a társadalom lényeges bajává, mint Görögországban.

Ma a középkor mindez intézményei, melyek egyazon időben békók és menedékek voltak, eltűntek, hogy helyet csináljanak az ókoréhoz igen hasonló demokratikus helyzetnek, azon különbséggel, hogy ez magába foglal minden embert, az emberek tízedrése helyett.

Mindenki szabad, de magára hagyatott. Mindenki ön-maga csinálja sorsát, de nincsenek többé azon óvó intézmények, melyek őt védték és fentartották: a község és a czéh-testület. Mindenki magasra hághat a nélkül, hogy valaki gátolná, de le is bukhatik a legnagyobb nyomorba a nélkül, hogy valaki abból kisegitené. Egyik munkája, ügyessége, előrelátása vagy jó szerencséje által vagyonosságra jut; a

másik restség vagy balsors által, nyomorban marad, vagy abba esik vissza.

A jogok egyenlőtlensége nem választja el többé a zárt osztályokat, melyekben maradni mindenki elszánta magát, mert azokból ki nem mehetett; de a gazdagság egyenlőtlensége nem kevesebbé fennáll az egyének kategóriái közt, kiket az ingerel, mert irigykednek mindarra, ki föléjük emelkedik.

Az általános verseny a társadalom törvénye. Az első helyek a legtevékenyebbek számára vannak. A létért vívott küzdelem ez, átvive a zoologikus rendből az oeconomikus rendbe.

E verseny minden haladás forrása, ez a nagy rugó, mely mindent mozgásba tesz, mely szüli összes ipari csodáinkat, mely teremti összes gazdagságunkat, de egyszersmind szünetlen izgalmat, folytonos nyugtalanságot, általános állhatatlanságot terjeszt. Senki sem elégtűnt sorsával, senki sem biztos a holnap felől. A ki gazdag, még mindig több-több gazdagságot akar összehalmozni; a ki szegény, attól reszket, hogy elveszti kenyérkeresetét.

A termelés, a kicserélések és a hitel gépezete csodálatos tökélyű s hatalmu; de minél tökéletesb és bonyolultabb, annál inkább ki van téve annak, hogy megzavarodjék.

Az ujkori ipar végtelen távolságot állított föl a mester és a munkások közt. Egykor mindkettő egyazon műhelyben dolgozott, s hasonló életet élt; ma a mester nagy tőkéről rendelkezik s részét képezi a magasb osztályoknak, míg a munkások a tágas gyárakban csoportosulnak a gép körül, mely a mozgató erőt adja. Ez azelőtt ismeretlen elválast és ellenséges indulatot teremt.

A nagy ipar az árúk roppant mennyiségét gyártja; hogy ez elkeljen, világpiacra van szüksége, de ez a piac

ezernyi hullámzásoknak van alávetve, melyek mind éreztetik magokat a műhelyek fenekén. Ha egy ország emeli a beviteli vámokat, ez már elvesztett piacz. Ha egy új találmány a gyártás valamely nemének átalakítását teszi szükségessé, vagy annak más helyre vitelét hozza magával: a megrendelések más felé fordulnak, be kell zárni a műhelyeket, a gyárurak szenvednek vagy buknek, a munkások elvesztik foglalatosságukat, vagy kénytelenek a munkadíj csökkenésének vetni alá magokat.

Egykor a munkadíj a szokás vagy a hivatalos tariffa által szabályoztatott; ma azon viszony szabályozza azt, mely munkakereső karok és tőkék közt létezik. A munkások, a keresés és ajánlkozás e törvényének alávetve, azt mondták egymásnak: miért ne szövetkezzünk munkadíjaink fokozatának megállapítására s arra, hogy urainkat munkaszünetelés által kényszerítsük, ha el nem fogadják föltételeinket? S így cselekedtek, s a szünetelések szaporodtak, mint láttuk, főleg Angliában. Egy folytonos háboru ez, küzdelmeivel, győzelmeivel és kudarczaival.

Csakhogy a munkások nem fogadtathatták el föltételeiket, mert a gazdák, ha akarták sem vethették magokat azok alá. Ennek oka igen egyszerű. A nemzetközi kicserélések könnyüisége oly nagy mostanság, hogy az egész világ egyetlenegy piaczot képez. A kézműves nem csak a saját hazája, hanem minden ország számára gyárt. Ebből következik, hogy a portékák árának körülbelül ugyanannak kell lenni mindenütt. A gyáros tehát nem emelhetné munkadíját, a nélkül hogy árait is emelje, a mi gátolná őt az eladásban, s kényszeritené bezárni műhelyét.

Innét van, hogy a kereskedelmi piacz egysége a munkadíjak egyenlősítésére vezet. Ebből következik, hogy egy

helybeli munkaszünetelés nem vonhatja maga után a munkadíjak helybeli fölemelését a nélkül, hogy meg ne ölje az ipart ezen helyiségben s következőleg, hogy meg ne fossa a munkásokat a létezés eszközeitől. Százszor ismételt tapasztalás szemmelláthatólag bebizonyította ezt.

Hogy juthatnak el tehát a munkások a célhoz, melyet kitűztek? — csak egy eszköz van, gondolák, — ugymint: belépetni a szövetségbe az egész világ munkásait, s mint az iparos háboru fegyverét alkalmazni az általános munkaszünetelést azon iparágban, melyre nézve akarják, hogy a munka jobban legyen jutalmazva. Ekkép lehetséges a munkadíjak fölemelése a nélkül, hogy a külföld versenye meggyúsítsa a helybeli munkaszüneteléseket.

Igy keletkezett a »munkások nemzetközi társulata« a kereskedelmi piacz egységéből. Természetes következése ez a tág cosmopolita mozgalomnak, mely megrohanta az új világot. Minden nemzetközivé lesz. Nincsenek-e nemzetközi bankjaink, nemzetközi pénzünk, nemzetközi piacunk, nemzetközi tariffánk, nemzetközi regattáink? stb.

Ha e társulás mindenütt megalapittatik, látni fogjuk, az egész világon, egyrésről az ipar összes főnökeit, másrésről mindazokat, kiket amazok foglalkodtatnak és díjaznak.

Midőn az »Internationale« föladatavá tette a munkás osztályok végleges felszabadítását, úgy jár el, mint a XVI. század vallásos forradalma. — Túlmegy a nemzetek határain, elfeledteti a fajok ellenségeskedését, gyökeréből kitépi a haza szeretetét, sőt annak eszméjét is. A hazafitársak ellenségek, ha az ipar urai; az idegenek testvérek, ha munkadíjból élnek. A londoni, berlini, pesti munkások tapsol-

tak a párisi munkások küzdelmeinek, s mentegették azok bűneit. *E)*

Egy neme ez a cosmopolita vallásnak: proselytismusra buzdít, hitterjesztésre ösztönöz, s az általa megszállott lelkeket ép oly titokteljes, mint szilaj rajongással tölti el. A gazdasági helyzet majdnem ugyanaz lévén a különféle államokban, mindezekben ugyanazon panaszokra, ugyanazon vágyakra, ugyanazon gyulékony elemekre talál.

A társadalmi izgatások nem helybeliek, mint a politikai izgatások; azok általánosak, mint a vallásos forrongások, mert közönségesen érzett szükségekre s oly vágyakra vonatkoznak, melyek mindenütt az emberi lélek mélyén szenderegnek.

Az összes pénzpiaczkok solidaritása a gazdasági világba a zavargások egy új és igen fontos okát vetette. A kereskedelmi válságok, mint a viharok, egy országban születve, egymás után átfutják a többit is mind, — mindenütt romokat hintve utjokon. Ha válság tör ki Angliában vagy az Egyesült-államokban, egész világ érzi annak visszahatását; a megrendelések kevesbednek, a munka fennakad, s azok, kik munkából élnek, szenvednek.

Másik oka a bajnak, hogy a munkások legnagyobb számának fizetése kényszerítőleg van egész annyira leszállítva, a mennyi multhatatlanul szükséges létezésükre, azon okból, mert nem egyebet szolgáltatnak, mint karjaiknak ugyszólván baromi erejét, s ez erőt kölcsönözni lehet házi állatoktól, s a gőztől is, az emberi izmoknál kevesebbé költséges gépektől. E legkevesebbel díjazott s legszámsabb munkások azonban még kevesebbé megelégedetlenek sorsukkal; mert nem kezdték meg, hogy magok fölé tekintsenek.

Legizgatottabbak sorsuk miatt s a fennálló rendet minden áron változtatni leginkább akarják a válogatottabb munkások, kik elsajátították azon magasabb osztályok szokásait és szükségait, melyek ellen irigykednek; de ez említettek azon vannak, hogy gyűlöletöket közöljék a többiekkel, s ezt már részben el is érték.

Röviden, ime azon sors, melyet az ujkori ipar a kézműveseknek teremtett. Fölmentette őket minden bilincstől, kiragadta őket a czéltestületek kényszere alól, tömött testekbe csoportosította őket bizonyos központokban s a gépek körül, nevelte fizetésöket, de egyszersmind uj szükségeket teremtett számukra, s védelem nélkül tette ki őket az üzleti világ minden hullámvásának, melyet oly gyakran fölforgatnak az ipari átalakulások s a kereskedelmi válságok.

A falukon is hasonló változás történt. Ott is több tevékenység, mindennemű javítások iránt több izlés, a föl-emelkedésre s meggazdagodásra több törekvés találtatik, mint valaha, de több bizonytalanság, több vesződség, a vi-szálkodás és küzdés több oka is.

Előbb a föld teljes tulajdoná ritkán szereztetett meg az által, ki azt művelte. Mindenki érvényesítette a maga részét, mely ugyanaz maradt. Most a paraszt megveheti a földet. Szenvedélylyel teszi azt, s e szenvedély a gazdálkodás és munka csodáit teremti, de egyszersmind eltölti őt izgal-makkal s vágyakkal. Ismeri ma már az adósság és jelzalog rágó férgét, s egyszersmind a becsvágy ösztönét. Egykor a bérlő tartozásai munkában vagy természetben megszabottak és a szokás által szabályozottak valának, ma az ajánlat és kereslet törvénye által szabályoztatnak, melytől a haszon-bér sem menekülhet. A haszoubér magassága a bérlőre nézve időnkénti aggodalmak oka, a közte és a tulajdonos

közötti ellenségeskedések s bizalmatlanságok forrása. Mióta a mezei munkások megtanulták irigyelni a gazdagok sorsát s átkozni a magokét: a jelen társadalom veszélyben forog.

Bárhová vessük tehát szemeinket democratai társadalmainkban: mindenütt rátalálunk az osztályok azon ellenséges indulatára, mely egykor Görögországot szaggatta, s melyet a középkor hagyományos szokásai elaltattak.

Uj eszme lett kikiáltva; beirva az alkotmányok nagyobb részébe; s elfoglalta a szellemeket; ez az, hogy az emberek egyenlők. Az evangelium hozta be a világba e vakmerő ujitást, melyet az ókor bölcsei, még a legnagyobb utopisták sem vettek észre.

Igaz, hogy ez elv csak eszménykép volt, mely csak nagycosmikus átalakulás után »uj földön-suj ég alatt« valósulhat; de a várt millenium még el nem érkezvén, az Egyesült-államok alkotmányai s a francia forradalom földi eszményt csináltak abból, melynek alkalmazására az ujkori democaták törekedni fognak.

Hiába kísértjük meg korlátozni azt a politikai jogok egyenlősége által. A jog egyenlőségéről át akarnak menni a tényleges egyenlőségre.

Mostanig az egyenlőség eszméje nincs még elég erősen beültetve, hogy élő, égő célja eléréseért mindenre elszánt meggyőződéssé legyen, kivéve néhány nagy várost, s a munkások bizonyos speciális osztályait; de szünet nélkül ismételve a meetingekben, szájról-szájra menve jelszó-kép, és keringve nyíltan vagy hallgatagon egész Európában, dogmául lesz felőlelve mindazon osztályokban, melyeknek érdekekben áll azt igaznak hiinni, s melyek attól sorsuk javulását várják.

Francziaország már két ízben volt mélyen megzavarva ez elvek erőszakos kitörése által, s e kitörés benne többször fordult elő, mint egyebütt, mert a franczia inkább ragadtatja el magát abstract logica által, mert az eszméknek több hangzatosságot, több közlékeny kiterjedést ad, s annak közvetlen valóítására törekszik; de nem Francziaországra nézve legkomolyabb a veszély.

Ott az állapotok egyenlősége igen nagy, s a népesség felénél több élvezi az ingatlan vagy ingó tulajdont. Társadalmi liquidatiótól, mint ma mondják, a tulajdon elkobzásától, mint azt az ókori köztársaságokban decretálták, nem lehet félni, mert azok száma, kiknek érdekekben van a rendet védeni, nagyobb, mint azoké, kiknek érdeke azt megtámadni. A tetteges egyenlőség, nagy részben már valósitva, megmentendi Francziaországot a jogegyenlőség elvének nevében megkisérleendő fölforgatástól.

De Angliában, hol a tulajdon kevés számú család kezében van összpontosítva, hol a mezei munkások ki vannak zárva azon föld tulajdonából, melyet művelnek, hol az ipar munkásainak megszámithatlan tömegei hadat izentek gazdáiknak, hol végre az egyenlőtlenség mindenkinek szemébe szökik, a veszély nagyobb. A mezei munkás nincs még egyenlőségi vágyak által izgatva, a városi munkásoknál nincs meg a fegyverviselés szokása, sem a forradalmi hagyomány, és a polgárság, a pártok küzdelme s az önkormányzat által erősödve, jobban tudja védeni magát, mint egyebütt. De e kedvező föltételek nem tartósak. — Tegyétek föl, hogy néhány év múlva, midőn a társadalmi ujjaalakítás eszméi megrohanták az összes munkás osztályt, nagy háboru tör ki, mely megakasztja a kereskedést, s bezárja a műhelyeket: ennek következései retteneteseek lehetnek, mert a társadalmi

forradalom nemcsak a fővárosokra szorítkozik, mint Franciaországban; el fog az terjedni, mint a tűz, az iparüző városokban s a vidéken, s célja, melyért törekszik, az lesz, hogy a tulajdont mindenki kezébe juttassa.

Franciaországban a kormányok azon nagy hibát követték el, melyet az angolok kikerültek, hogy az életet a fővárosban központosították a vidék rovására; ezért törnek ki időszakonként a socialis forradalmak Párisban. A nagy városokban túlságos szükség s túlságos gazdagság érintkezik, könyökkel taszigálják egymást, s olykor egyazon tető alatt találkoznak.

Párisba a szülőhelyük jó befolyása alól kiragadott mánkások roppant száma van bevonva. Gyakran családi kötelék, tűzhely, támasz nélkül lévén, életök nehéz, foglalatosságuk bizonytalan, tudatlanságuk nagy, erkölcsiségök igen megingatott; aztán a henyék, aranyos körökben, vétkeik, tékozlásaik s oly létezésnek botrányos látványát mutatják, melyet úgy a keresztyén morál, mint a nemzetgazdasági tudomány kárhoztatnak. Ez ellentét hogyné idézné elő a gyűlölség és föllázadás szellemét?

A kormány milliónyi munkást vett el a vidéktől, hogy boulevardokat, kerteket, palotákat, színházakat teremtsen s így mintegy mulatság okáért, összegyűjtse a társadalmi felforgatás elemeit és ürügyeit.

A vidéken az élet egészséges a testnek, egészséges a léleknek; egyszerű és tevékeny. Az állapotok különbsége szelídítve van a személyes viszonyok által. A gazdag a szegénynek jó példát, jó tanácsokat, legalább jó szót ad. Az osztályok ellenkezése meg van ugyan, de nincs elkeserítve a dühösségig, a rongáló haragig. A vidék adja a vagyont, az élélhetés eszközeit, melyektől véglegesen az ország jól-

léte függ. És mégis, a kormányok, nem látva a veszélyt, mely a társas-rendet fenyegeti, megfosztották a vidékeket az emberektől, s a pénztől, hogy a fővárosba vonják a munkásokat nem gyümölcsöző munkák, a politikai hatalmak összpontosítása, s mindennemű gyönyörök vonzó ingere által: esztelen politika, melynek véget kell vetni az által, hogy a tartományoknak s községeknek közigazgatási függetlenség engedtessek, s azon javadalmak felosztása által, melyeket teremtenek, s melyeket ma a nagyvárosok emésztenek meg.

Ha a democratia Schweizban fenntartja magát, ez azért van, mert mezei democratia, nagyvárosok nélkül.

HETEDIK FEJEZET.

Mikép adhat a kényuraság a társaságnak nyugalmat, de nem boldogságot.

Igyekeztem kimutatni, hogy a társadalmi válság, mely az ókori democratiákat az önkényuralom kezébe szolgáltatta, ujkori democratiáinkban újra megjelent bizonyos saját jellemvonásokkal, melyek azt még félelmesebbé teszik: először is mindeneknek a törvény, az alkotmányok és a vallás által elismert egyenlősége; második helyen, az állandó hadseregek; végre az ipar, a kereskedés és a hitel szervezete. S mégsem hiszem, hogy azok, kik a jelen rendet fölforgatni akarják, ezt elérhessék.

A politikai jogok nevében kezdett forradalmak diadal-maskodtak, az anyagi érdekek nevében indítottak mindenkor megbuktak. A jacqueriák, még akkor is, ha igazságtalan kiváltságok ellen voltak intézve, vérben fojtattak el. Oka, mert azok, kik physikai szenvedések vagy vágyak által hajtva, fellázadnak, nem birnak s nem birhatnak a sikerhez-jutásra.

szükséges értelmi fokkal. Ellenkezőleg, a jogra hivatkozók abstract eszmék által indíttatnak; következőleg birhatnak a jellem azon szilárdságával, s a szellem azon erejével, mely győzelmet ad s megengedi annak vívmányait szervezni.

Mindamellett, noha azoknak, kik a társas rendet fel-forgatni akarják, rendeltetésök a mindenkori legyőzetés: már csupa kísérleteik és fenyegetéseik is hihetőleg eléggé nyugtalanítanak a vagyonos osztályokat, hogy azok kényur karjába hajtassanak. Tehát orvoslását kell keresni ez anynyira komoly helyzetnek.

Mindenfelől könyörtelen elnyomást hívnak segélyül, s az európai államok szent szövetségéről, a communista eszmék ellen intézett kereszteshad egy neméről beszélnek. — De biztosak-e ez eszköznek hatályossága felől? Ellenkezőleg, Angliában új jogokat adtak a kézműves-egyesületeknek, s helyesen tették. Az elnyomás célra nem vezetne, s talán kettős veszélyt teremtené.

Célra nem vezetne, mert az eszmék, melyeket elfojtani akarnak, szájról-szájra, műhelyről-műhelyre, országról-országra járnak a nélkül, hogy nyomukat követni lehetne. A középkorban, bizonyos időkben, elterjedtek egész nyugati Európában, a közlekedések roppant nehézsége daczára. — Az Association international, mai nap se a meetingek vagy a hírlapok által egyesítette számos avatottait. Ha e társulat számüzetik, átalakul titkos társasaggá, melynek titokszerűsége nevelné vonzóerejét s befolyását.

Ime a veszélyek, melyeket az elnyomás teremtené.

Hadüzenet lenne ez a munkásoknak, kikkel ellenségek gyanánt bánnának, kivételes törvényeket hirdetvén ellenök. Kétségkívül el kell nyomni minden összeesküvést, melynek célja erőszak használása; de meglehet-e tiltani a munká-

soknak, hogy meg ne hallgassák egymást béreik mennyisége szabályozásának, vagy kölcsönösen segélyző egyletek vagy fogyasztó és termelő társaságok alapításának kérdésében?

Másik veszély lenne, hogy a rettegett eszmék minden nyilatkozásának akadályozása által, elaltattatnék azok ébersége, kiknek azon eszmékkel meg kell vivniok, hamis biztonságérzetet öntve beléjük. Ha a társadalomban valamely baj van, inkább nyilatkozzék teljes erejében; mert csak így lehet megtenni mindent, a mi szükséges megelőzésére.

A francziák és az angolok e tekintetben két különböző módszert követtek. Amazok mindenkor elnyomták az anarchicus eszmék nyilatkozatát; ezek teljesen szabad mozgást engedtek azoknak, először is a szabadság iránti tiszteletből, azután azért, hogy fölébreszszék a fenyegetettek figyelmét. Mostanáig a bajok e nemével való elbánásnak angol módszere jobban sikerült, mint a francia módszer.

Azok, a kik félnek, könnyen oda jutnak, hogy minden jogról lemondjanak az egyház vagy az állam javára: rossz számitás, melyet szintén az előre-nem látás sugall.

Kétségkívül semmit sem kell elmulasztani, hogy a vallásos érzés minden osztályban terjesztessék, s hogy az jó erkölcsű, okos legyen, főleg, hogy az élet minden cselekedetét szabályozza; de a papságnak hatalmat adni, biztos eszköze lenne e már is igen meggyengült érzelem meg-
rázkódtatásának.

Az Egyesült-államokban a papságnak nincs kiváltsága, nincs budgete: s tiszteltetik. A régi kormány s a restauratio alatt az egyház hatalom volt: s a vallás célpontja volt a szabadság barátai folytonos támadásainak.

Különben hiába is várnók a papságtól, hogy fojtsa el

az egyenlőségi eszméket, — el nem érné e czélt. A parasz-
tok, kezökben a bibliával, követelték a XVI-ik században
a javak egyenlőségét. A zárdák a communismus példáját
adják. — Végre is, a pap között, ki a munkásnak másvilági
boldogságot ígér, s a demagóg között, ki azt itt biztosítja
részére, nem kétes a választás. A theocratia tehát nem fogja
megmenteni a jelen társadalmat.

De az önkényuralom se inkább. Az önkényuralom
nem adhat nekünk nyugalmat, mert nem állandó kormány.
Bármint hirdesse magát öröklőnek, tényleg majd mindig
változandó.

A római birodalomban a hatalomnak örökösödés
utján átbocsátása: kivétel. Az Oroszországban divó kor-
mányrendszert: fejedelemgyilkolás által mérsékelt kényura-
lomnak nevezték. A legutóbbi császárság Franciaországban
egyszerre kiáltotta ki a korona örökösödési jellemét s a feje-
delem felelősségét. De ez a két elv kizárja egymást. Ha az,
ki a végrehajtó hatalmat gyakorolja, önmaga által kormá-
nyoz, s így felelőssé teszi magát a kormány tényeire nézve,
kell, hogy alá legyen vetve a választásnak, mint a köztársa-
sági elnök, vagy hogy elmozdittathassék az országos képví-
selet törvényes nyilatkozata által, mint egy alkotmányos
miniszter; vagy pedig időnként megújuló forradalmak lesz-
nek. Ha egy fejedelem nagy hibákat követett el s balesete-
ket szenvedett, melyeket tőle számon lehet kérni, mert azok-
nak szerzője, vagy levettetik a trónról a végletig hajtott
ország által, vagy fia a koronával együtt örökli népszerűt-
lenségét s a dynastia gyökeret nem ver. A kényuralom tehát
napjainkban nem ad kilátást állandóságra. Nem bir azzal
még az ázsiai államokban sem, hol a palotai forradalmak
folytonosan félbeszakítják a hatalom átbocsátását.

Ha a fejedelem korlátlan ura alattvalói életének, elveszti saját életének biztosságát.

La Bruyere mondta s Montesquieu ismételte, »hogy a zsarnokság gyakorlására sem mesterség, sem tudomány nem kell.« Ez legfeljebb a léha, rabságra született tömegekkel népesített országokban igaz. De egészen valótlan oly országokban, hol a szabadság szüksége forrong, s melyek más szabad népek oldalán élnek. Itt az önkényuralom fentartására rendkívüli ügyesség s folytonos szerencse kívántatik.

Titkolva az önkényes hatalom gyakorlatát, gyönyöröket biztosítva a gazdagoknak, jó béreket s bő nyereséget a munkás-osztályoknak, és sikert mutatván elő vállalataiban, a kényuralom fenttarthatja magát még egy igen művelt nemzet kebelében is; de ha nyugtalanítva az ellenzék által, s kényszerítve a figyelmet külfelé fordítani, oly kalandokat kísérel meg, melyek kudarczot vallanak, el van veszve.

A kényuralom nem alacsonyít le oly országokban, hol el van fogadva s igazolva a lakosság hátramaradt állapota által; természetes, a társadalom szükségeihez illő kormányzat az. Ellenkezőleg, ha felvilágosodott népnél állittatik föl, megrontja a lelkeket, először azért, mert e kormányforma ez esetben ellenkezik a természettel, azután, mert csak a jellemek általános elgyengülésében s a büszke lelkek teljes összezúzásában találhatja tartósságának némi lehetőségét.

Nyugati világunkban tehát, vagy nem állandó kormányforma lesz a kényuralom, a hadseregre támaszkodva, időnkénti forradalmak alá vetve, vagy ha tartósságra jut, ez csak úgy lehetséges, ha sikerült megsemmisítenie minden függetlenséget s teljesen lealacsonyítania a lelkeket. Reménylem, hogy az ujkori társadalmak nem ily kormánytól várják a rendet és nyugalmat.

Ime vissza vagyunk vezetve a szabad kormányokhoz : — alkotmányos monarchia vagy köztársaság. Hátra van megvizsgálni az előnyöket s hátrányokat, melyeket e kormányformák mindegyike felmutat, s megtekinteni, mily föltételek közt lesznek azok megalapíthatók s fenntarthatók.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Hogy a szabadság megalapíttassék, mindazt meg kell tenni, a mi mulhatlanúl szükséges ahhoz, hogy tartós lehessen.

Emlékezzünk vissza arra, a mit felállítani igyekeztünk a megelőző fejezetekben.

Az újkori társadalmak mindinkább democraticusok lesznek. Az osztályok minden megkülönböztetése enyészőben van. Az emberek utban vannak arra, hogy egymáshoz igen hasonlókká legyenek: egyformán öltöznek, hasonló iratokat olvasnak, hasonló szükségeket teremtenek magoknak, hasonló vágyakat s reményeket táplálnak. S mindenütt ugyanazon politikai jogokat is adnak minden polgárnak.

Mindazáltal az állapotok egyenlőtlensége, mely vesztőkbe döntötte az ó-kori democratiákat, folyvást létezik, s bizonyos új jellemvonások egyesülnek arra, hogy még nehezebben legyen elviselhető.

Igy azon perczen, midőn az emberek nagyobb része elégtelen azon állapottal, melyet a társadalomtól nyert, jogengedtetik nekik mindnyájoknak, szavazatuk által módosítani

a törvényeket, melyeken a társadalom nyugszik. Új helyzet, melynek következményeit még be nem láthatjuk. Hová vezet ez?

Némelyek azt hivén, Parieu urral, hogy az egyenlőség és a szabadság elválaszthatlanok, biztossággal felelnek: »szabad intézmények és a köztársaság.«

Mások, és fájdalom, ezek a tisztábban látók, mint Tocqueville, Quinet, Passy, Renan attól félnek, hogy democraticus kényuralom alá jutunk. »Az legyen-e hát Európa jövője«, ugymond Quinet, »hogy roppant szolgai demokrátiákat hozzon létre, melyek szünetlenül gravitálnak az önkény felé, melyből származnak, s a melybe visszatérnek?«

De a kényuralom meg nem alapíthatván magát állandóan — és mily állandóság ez! — máskép, mint a jellem sülyedése és a függetlenség minden értelmének elvesztése, azaz fajunk lealacsonyítása által: ha meg akarunk menekülni e leverő jövődőtől, keresni kell, mily föltételek alatt lehet fentartani a szabad intézményeket és semmitől sem riadni vissza, hogy e föltételeket valósítsuk.

És hát, vajjon egy nép elfogadhatja s főleg megtarthatja-e azon intézményeket, melyeket legjobbaknak itél?

A történeti iskola tagadja ezt. Szerinte a politikai intézmények szükséges eredményei az ösztönöknek, a hagyományoknak, egy nép egész történetének, s hiába kísérlené meg kivonni magát e végzetesség alul. Ha félre ismeri azt, s ha oly intézményeket akar adni magának, melyeket vérmérséklete el nem tűr, csak halmozni fogja a romokat. E vélemény hosszas ideig uralkodott Németországban s Angliában.

Franciaországban egészen ellenkező gondolkodásmód uralkodott mindenha. Ott a politikai rendszerek az

ó-kor tanulmánya által alakultak. Már pedig csaknem minden ó-kori államban azt látjuk, hogy a nép oktatói teljesen megváltoztatták a törvényeket, rögtönözve félbeszakították a hagyományt, s új szervezetet adtak az államnak. E példák emlékezete buzdította Virginiát, hogy teljesen kész alkotmányt kérjen Lockétól, Corsicát és Lengyelországot, hogy ugyanazt kérjen Rousseautól.

A politikai, sőt társadalmi szervezetnek ily rögtönzött változtatásai lehetségesek voltak az ó-korban, mert csak szabad emberek kis csoportjára alkalmaztattak, s mert a rabszolgaság által a mindenek közt legfontosabb gazdasági nehézségek el voltak távolítva; de mély és veszélyes tévedés azt hinni, hogy új-kori társadalmainkban, hol minden politikai kérdés gazdasági kérdéssel van összebonyolítva, úgy lehessen eljárni, mint az ó-kori társadalmakban. E tévedés minden lépésnél előfordul az »Esprit des lois«-ban. Osztvá még oly értelmes szellem által is, mint Montesquieu, s terjesztve Rousseau, a XVIII. század írói s a francia forradalom szónokai által, mélyen behatott a lelkekbe Franciaországban, s az ismeretes sajnálatraméltó sakkhuzásokra vezetett.

Azt hitték s hiszik ma is, hogy a törvények alkotásánál csak a józan okosságot kell megkérdeni, nem számolva a hagyománynyal. Turgot tökéletesen kifejezte ez eszmét, midőn azt mondta: a társaságba egyesült emberek jogai nem alapulnak azok történetén, hanem csak természetükön.« Meg voltak győződve, hogy elég a legjobb politikai szervezetet fölfedezni és kikiáltani. Sohasem kérdezték meg magoktól: vajjon megvannak-e a föltételek, melyeket ez eszményi szervezet megkíván. Ha akadályokat talált, az embereket, az aristokratákat okozták, árulást kiáltot-

tak, s megfojtották az árulókat. Ez erőszakosságok ellenhatást idéztek elő, mely elvette a szabadság ujdon vívmányait.

Már az ó-kori Görögországban is jobb politikusok voltak némely törvényhozók. Bámulásra méltó józan észszel mondta Solon: »Én az athéneieknek nem a legjobb törvényeket adtam, melyeket képzelni lehet, hanem a legjobbakat, melyeket elviselhetnek.«

Nem elég kikiáltani egy törvényt, mert azt jónak véljük; kell az is, hogy megértessék, s hogy ne támaszson ellenszegülést, mely lerontja előnyeit.

Igy, Márius és Sylla polgári háborui után, Róma érett volt a kényuralomra; a föltételek, melyek fentarthatják a szabadságot, megszűntek létezni. Brutus megöli Caesart, de kétségbeesik a szabadság felől. Cicero helyesli a zsarnok halálát; de látja, hogy nem lehet menekülni a zsarnokságtól. *Interfecto rege, liberi non sumus.*

Hiábavaló lenne keleten megkísérteni képviseleti kormány megalapítását. A függetlenség azon foka, melyet e kormányforma megkíván, hiányzik ott. Az ellenőrzés, a fejedelem akaratának ellenzése lehetetlen lévén: a hatalom nem lehet más, mint önkényes.¹⁾

A nemzetnek nem áll tehát szabadságában elfogadni az észszel legjobban megegyező kormányformát, mint a XVIII. században hitték: számolni kell az erkölcsökkel,

¹⁾ Midőn az egyiptusi alkirály néhány év előtt kamarát állított fel, a résztvevő tagoknak megmagyarázták a parlamenti mechanizmust. Megmondták nekik, hogy a kormányt pártolók jobbról, s az ellenzék tagjai balról üljenek. Mind a szélsőjobbra rohantak, és senki sem akarta elfoglalni a balfelől eső padokat.

az eszmékkel, a felvilágosodással, az érdekekkel, szóval: a történet által megteremtett helyzettel.

Az észet kell megkérdezni, hogy fölfedezzük azt, ami legjobb. A hagyománynyal kell számolni, hogy meglássuk, mi lehetséges.

Azonban némely nemzet nincs föltétlenül lekötve multja által. Az akarat oly erő, mely csodákat művelhet, ha kitartó, s hasznát veszi a tapasztalás világának.

Igaz, hogy akarni a szabadságot, bár szenvedélyesen s kikiáltani azt mint dogmát, még nem elég; de ha elfogadjuk a kötelességeket, ha alávetjük magunkat a terheknek, szóval, ha valósítjuk mindazon föltételeket, melyeket az követel, — eljutunk megalapításához. Így kiegyeztetni a közvéleményt a kormány egy bizonyos formájával, már annyi, mint elnyomni egyik legfőbb akadályt, mely megalapításának ellene szegül.

»Midőn a művelt emberek nagyobb része«, úgymond Stuart Mill, »rábirható annak elismerésére, hogy valamely társadalmi rendezés vagy politikai intézmény üdvös, egy másik pedig rossz, — egyik kívánatos, a másik kárhoztandó: elég van téve, hogy egyiknek megadassék, másiktól elvétessék a társadalmi erő azon túlsúlya, mely neki életet ad.«

Röviden, a törvényhozó nem fogja felállithatni a legjobbnak tartott alkotmányt, ha nem léteznek a föltételek, melyek azt életrevalóvá tehetik; de nem lehetetlen e föltételeket megteremteni.

Szükségesebb tehát meghatározni, melyek e föltételek, mint a kormány különféle formáinak viszonylagos értékét megmérni.

Ennélfogva, minthogy a mai népek gyakran kénytelenek választani a különféle formák közt, jól kell tanulmányozni az előnyöket vagy hátrányokat, miket azok mindegyike felmutat. Látni fogjuk azután, mi kell ahhoz, hogy tartósak legyenek. ¹⁾

KILENCZEDIK FEJEZET.

A köztársaság nem lehet egyszerű kormányforma.

Az önkényuralomnak, mint a halálnak, alávetjük magunkat; azt nem választjuk. Így hát csak a szabad kormányokkal kell foglalkodnunk, s ezek: a képviseleti monarchia és a köztársaság.

A legjobb újkori írók, kik a politikáról irtak, nem sokat vesződtek a kormány e két formája viszonylagos értékének vizsgálásával; annyira hasonlóknak találták azokat. Azt mondták, hogy az alkotmányos monarchia nem egyéb, mint köztársaság öröklő elnökkel. Azonban ezen egyedüli különbség nincs bizonyos következmények nélkül, melyeket igyekezni fogunk felfejteni.

E kérdés kevésbé volt felvilágosítva, mert rendszerint több szenvedélylyel, mint megfontolással s inkább pártszempontból, mint valódi tudományos szellemmel vitattatott.

A politikai tudomány mindenek közt legkevesebbé haladt előre. Ez onnét van, mert e tárgyban igen nehéz

¹⁾ I. *Die Lehre von der vollziehenden Gewalt*, von Lorenz Stein. II. *Republique ou Monarchie?* par Dupont White. III. *Allgemeines Staatsrecht*, von Bluntschli. IV. *La Democratie*, par Vacherot.

következtetéseket vonni a tények megfigyeléséből, a politikai tények több különféle okok, faj, éghajlat, vallás vagy földrajzi fekvés eredményei lehetvén. Különben is majdnem lehetetlen, hogy a politikai figyelő azon föltétlen pártatlanság, hogy úgy mondjam, magasabb részvétlenség állapotában legyen, melyet a tudományos tanulmányozás megkíván. A meggyőződések, a remények, a nemzeti előítéletek, a szokások, az uralkodó kormányforma, az érdekek, mindenkor gyakorolnak némi befolyást. Gyakran az író csak azért vette kezébe tollát, hogy oltalmazza a kormányformát, melyet legjobbnak tart s hitelvesztetté tegye azt, melyet rossznak ítél. A monarchista a köztársaságnak csak hibáit látja; a republikánus meg a monarchiával van így. Ez az ő joga, sőt kötelessége, midőn nem az a feladat, hogy a politikai elmélet egy kérdése megvitattassék, hanem hogy oly határozat hozassék, melytől az ország jövője függhet. Csakhogy az iratok e fájától a tudomány nem sok világot nyer. Nagy sötétség uralkodik hát még a kormányformákra vonatkozó fejtegetések nagyobb részében. Innét következik, hogy sok hamis eszme csaknem megtámadatlan hitelnek örvend.

Igy egyike a köztársaságnak tulajdonított előnyöknek, hogy az rendkívül egyszerű kormányforma. « Minden homogén társadalom egyszerű kormányzást kíván », ugymond Vacherot a democratiáról írott könyvében, » s ez a kormány a köztársaság, egy kamarával. » Vacherot ur csak a francia republikánusok többségének véleményét fejezi ki, s ugyanebben osztoznak azok is, kik nem akarják a köztársaságot.

Souverain gyűlés, általános közvetlen szavazás kifo-
lyása, felruházva ellenállhatlan hatalommal s parancsolva
fegyelmezett és az egész országban elterjedt hivatalnokok

hierarchiájának azon célra, hogy a többség rendeletei készségesen, teljesen hajtassanak végre, a nélkül, hogy ellenállásra találjanak, — ime a köztársasági kormány, melynek eszméjét a forradalom hagyományozta Franciaországnak. De ez eszme ellentétben van a mai napig tapasztalt összes tényekkel.

Mindazon köztársaságok kormánya, melyek némi tartóssággal bírtak, a legtúlságosb bonyodalmakat mutatta fel.

Sőt azon elvet lehetne felállítani, hogy minél egyszerűbb valamely politikai kormányforma, annál inkább közelít az absolutismushoz; s ellenkezőleg, minél több biztosítékot nyújt a szabadságnak, annál bonyolultabb.

Semmisem oly egyszerű, mint a keleti kényuralom, semmisem oly bonyolult, mint az Egyesült államok intézményei. Igen jó könyveket irtak ez utóbbiak szervezetének kifejtésére, s mégis ki dicsekszik, hogy minden részletökben ismeri azokat? Valóban nem elég, hogy valaki áttanulmányozza a szövetség alkotmányát, sőt az sem, hogy megtanulja az azt alkotó harminczhárom államéit. Be kellene hatolni ez államok mindegyikében a megyék, a községek kebelébe, s figyelemmel kísérni működését azon egymástól független hivatalnokok testületeinek, melyek egyenkint sajtóságos szabályok szerint választottak, hogy örökjenek a közmunkák, az oktatás, a katonaság, az igazságszolgáltatás, a börtönök, a pénzügyek felett, meg kellene tanulni azon ezernyi politikai testületeknek a mieinktől teljesen különböző közigazgatási eljárásait, melyeket egyenkint saját élet lelkesít, és semminemű hierarchicus kötelék nem lánczol egymáshoz. Hogy csak egy példát említsék, több lapon is alig lehetne fogalmat adni azon módozatról, mely szerint New-York városban az első oktatásra

való felügyelet és annak igazgatása szervezve van. Mindenütt ugyanazon ellenőrzés és ellensúlyozás rendszerére találunk. A hatalmak felosztása oly pontig van vite, melyet alig képzelhetni. Egyes ember akarata, habár az a legfőbb tekintéllyel van is felruházva, soha semmi fokon sem teheti mozgásba a közigazgatási testületek vagy hivatalnokok sorát.

Az egyesült provinciák köztársasága (Németalföld), mely megszerezvén a szabadságot önmagának, s a jelenkori társadalmaknak, területének kicsinysége daczára, elsőrendű hatalmasság szerepét játszotta, épen oly bonyolódott politikai szervezettel bírt, mint az Egyesült államoké. Bár a legnagyobb figyelemmel tanulmányoztam: nem merném mondani, hogy ismerem. Ha látja az ember, mennyire szét voltak szórva a hatalmak, s mennyire hiányzott a kormányzásban minden egyformaság, sőt minden egység: csodálja, hogy ez állam ellenállhatott a leghatalmasb szárazföldi királyságok — Spanyolország, Franciaország és Anglia — támadásainak, s középpontjává lehetett az európai nagy szövethetéseknek.

Mi van kevesbbé egyszerű, mint a római vagy a velenzei köztársaságok alkotmányai!

S ki dicsekszik, hogy ismeri a mai Schweiz politikai szervezetét, huszonkét kantonjával, melyek mindegyike saját hagyományaival, helybeli szokásaival, külön törvényhozással, s folytonos átalakulás alatt levő alkotmányával bír. Semmisem érdemelne komolyabb tanulmányozást, mint Zürich canton iskola-rendszere, — annyira mentek ott, elmés kombinációk által, hogy minden befolyásnak helyet adjanak mely azt megilleti.

E szerint a köztársaság sehol sem bírt azon egyszerű alakkal, melyet neki pártolói tulajdonitnak Franciaország-

ban. Ha, felületes logikának s meggondolatlan egyszerűsítés dühének engedelmeskedve, ismét ez alakban kísérlék meg annak megalapítását: nem érik el a czélt, hogy tartóssá tegyék, mert nem lesz egyéb, mint képmutató s elviselhetlen kényuralom.

TIZEDIK FEJEZET.

A köztársaság kevesbbé erőtleníti el a végrehajtó hatalmat, mint az alkotmányos monarchia.

Másik jellemvonás, melyet a köztársaságnak általánosan tulajdonítanak, abban áll, hogy az a végrehajtó hatalmat majdnem a tehetetlenségig gyengíti. S ez egyike az okoknak, melyek miatt a radicális párt szenvedélyesen ragaszkodik a kormányzás ez alakjához; de ebben is csatlakozik.

A köztársaság feje, bármi nevet adjanak annak, s bármily módon válaszzák, több hatalommal fog birni, mint az örökös fejedelem egy valóban alkotmányos monarchiában.

A köztársaság feje e magas polczra csak személyes értéke által jut. Ki fogja magát tüntetni ékesszólása, közigazgatási ismeretei, katonai lángesze által. Hogy fölemelkedjék, akaratát kellett felhasználnia, s megszokta, hogy az tulsúlylyal birjon. Meghatározott, ismert politikai eszméi vannak. Épen ez eszmék okából választották meg. Hatalomra jutva, élni fog tehetségeivel, személyes tekintélyével, hogy eszméit diadalra juttassa. Nem fog félni küzdelebereszkedni a törvényhozó gyűléssel, vagy más eszközök által

hajlitja azt akarata alá. A helyett, hogy ne birjon egyébbel, mint a korona csaknem elenyészett varázsával, azon párt élő erejével rendelkezik, mely őt székére ültette. Ha *vetó*-val van felruházva: élni fog azzal. Az Egyesült államok majd minden elnöke tette ezt, s az utolsóelőtti, Johnson, egész addig, hogy hazaárulási vád alá fogták.

Szép dolog a végrehajtó hatalom letéteményesét a nemzeti gyűlés által választatni s mindenkor visszahívhatóvá nyilvánítani, de azért nem kevesebb igaz, hogy kivételes érdem emelte őt az elnökségre, s hogy, különben is rendelkezvén a legfőbb hatalom nagyszerű tekintélyével, túlnyomó befolyást gyakorland.

A mennyit ér az ember, annyit ér a hatalom, melylyel rendelkezik. Meggyőző példa van szemünk előtt. Lásátok Thiers urat: lehetetlen az államfőt függőbbé tenni egy gyűlés akaratótól, mint ő volt. Egy szavazat, a bizalmatlanság egy jele, kevesebb mint ez, az elhidegülés legkisebb jelensége elegendő volt őt megbuktatni. És mégis, soha egy alkotmányos király se élvezett oly tekintélyt, mely megközelitené az övét. Ő nem hogy majdnem tehetetlen letéteményese volna a végrehajtó hatalomnak, sőt a törvényhozó hatalmat is kezeiben tartja. Valóságban mindenható, még sokkal inkább, mint a csár.

Szemléljétek most már, a választott főnöknek tevékeny, hatályos, vállalkozó személyisége mellett, az örökös fejedelem elhalványodott szerepét egy alkotmányos monarchiában. Nevelése, noha talán igen gondozott, általában igen puha lesz, mert állandóan környezve van előzékenységektől, gondoskodástól és hízeltől. Nem feladata: helyet keresni az életben; ez a hely készen van részére, s a legmagasabb. Királyi foglalatosságainak megtanulása nem

abban áll, hogy használja akaratát, hanem hogy feláldozza azt; nem abban, hogy kitüntesse tehetségeit, hanem, hogy eltitkolja; nem, hogy előadja eszméit, s törekedjék azok fogadtatására, hanem hogy ne is sejttesse azokat. Az alkotmányos példányfejedelmek, mint I. Leopold ¹⁾ vagy Victoria királynő, sohasem láttaták, melyik párt felé hajlanak. Nem lévén módjok, népszerűségeket választásban újra megedzeni, szükségök van azt megtartani a legnagyobb óvatosság által.

Angliában sohasem látni már azon, a végrehajtó és a törvényhozó hatalom közt felmerülő összeütközéseket, melyek oly gyakoriak Amerikában. Nincsenek többé s nem is hiszi senki, hogy lehetségesek. Oka, mint Bagehot mondja, mert senki sem engedi meg többé, hogy a korona sakkban tartsa a parlamentet, ez ma már a legfőbb és kétségbe nem vont ur.

89-ben Franciaország forradalmat csinált, hogy vetője ne legyen a királynak. A vető borzadással töltötte el a szabadság minden barátját; — alap nélküli félelem! A mai korbeli alkotmányok vetőt engednek a fejedelemnek; de ez csak diszfegyver, ma már nem élhet vele.

Ha hát azt akarjátok, önkényuralom ellenőrzői, hogy a végrehajtó hatalom tehetetlen és gyenge legyen, adjátok azt egy alkotmányos fejedelem kezeibe.

Választott főnök kezeiben egészen más hatálylyal birand az, mert ily főnök, legyen bár kis időre választva vagy éppen visszahívható, addig, míg a hatalmat tartja, mindazon tekintélyt élvezi, melyet erős akarat, a küzdelem megszokása s az általa képviselt párt szenvedélyei adnak neki s

¹⁾ Belgium királya.

tekintélyt ő felhasználandja, míg a király még azt sem veszi egészen igénybe, melyet az alkotmánytól vagy a korona varázsától nyer.

Egyszóval, jelen társadalmainkban, a végrehajtó hatalom gyenge lesz, ha örökösödési; erős, ha választási.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A végrehajtó hatalom rendszerint ügyesebb kezekben lesz az alkotmányos monarchiában, mint a köztársaságban.

Caeteris paribus, ¹⁾ a nagy ügyek jobban vezettetnek alkotmányos monarchiában, mint a nép által egyenesen választott elnökkel bíró köztársaságban, mint az Egyesült államokban. Ime az okok:

Alkotmányos monarchiában nem a fejedelem, hanem a cabinet feje vezeti az ügyeket. De ez a miniszterelnök rendszerint kitűnő férfiú. Két foku választás kifolyása. Legtehetségesebb oly képviselők többsége közül, kik magok is a választók többsége által szemeltettek ki. A cabinet feje, hogy úgy mondjuk, a politikai képesség kettős sublimációjából származik. Helyét elmetehetségei, előrelátása, szel-

¹⁾ »Toutes choses égales d' ailleurs.« E formulának meg kellene előzni minden állítást a politikában s politikai gazdaságtanban, mert e fentartás nélkül nincs oly tétel, mely szigoruan szabatos volna. Ugy hiszem, hogy az Egyesült államok több bölcseséget fejtettek ki viseletökben, mint Anglia. Több tiszteletet mutattak a jog iránt, több ir-
tózást a háborútól, több mérsékletet külső viszonyaikban, sokkal több felvilágosodást belső közigazgatásukban; de ez onnét van, hogy a szövetség alkotói erkölcsiség, vallásegyenlőség, egészséges democratia érzelmeit oltották belé, melyekkel Anglia nem bírt oly mértékben.

leme, magaviselete és ékesszólásának erejével kellett kivívnia. Nincs őrserége, csak ha sikert ér. Komoly vereség lebuktatja a hatalom polczáról. Bölcsnek kell tehát lennie conceptióiban és szerencsésnek vállalataiban.

Az absolut királyok olykor a parlamenti kormányéinál kitünőbb miniszterek kezeibe adják az állam igazgatását, mert e miniszterek nem kénytelenek vele, hogy szónokok legyenek, s lehet valaki igen nagy államférfi, a nélkül, hogy a szó adományával birjon; de az absolut fejedelem választása gyakran a leggonoszabb vagy legkevesebb bevallható tekintetek által is lehet sugallva, s akkor oly emberekre esik, kiknek tehetetlensége elveszti a birodalmakat.

Alkotmányos kormányformában a miniszterelnök választása nem emelkedhetik oly magasra, de soha sem is sülyedhet oly alacsonyra, mert mindenkor csak tevékeny, kitünő s az ország által elismert ügyesség következése lehet.

Köztársaságban az elnök olykor szolgálataiért választatik, melyeket teljesített, vagy dicsőségeért, melyet szerzett, de olykor azon tagadólagos érdemeért is, hogy semmi véleménynyel se jött élénk surlódásba és senkire se vetett árnyékot: igen gyakran, Amerikában, ez a minőség volt, mely a jelöltnek elnökké választatását eldöntötte. Ugy hiszem, azt mondhatjuk, hogy Anglia miniszterelnökei általában kitünőbbek voltak az Egyesült államok elnökeinél, kivéven ezek közül, — s ez önmagától értetik — a szövetség alkotóit.

Az elnök azért neveztetik, hogy működjék, — s ő felelős. Nem elég, hogy országoljon; kell, hogy kormányozzon is; de a congressus nincs hatalmában; kevés eszköze is van arra hatni, mert hivatalfőnökei nem léphetnek fel a kamarákban. Kormányzási tehetségei tehát gyakran meg-

bénítatnak, máskor összeütközéseket idéznek elő; minden esetben csak igen nehezen alkalmazhatók az állam kormányzására.

Nehéz baj ez, s nem maradt észrevétlenül; de hódolni kellett neki, hogy meg lehessen menekülni a hatalom bitorlásai s az államcsinyek veszélyétől. A bölcsesség abban áll, hogy két rossz közül a kisebbet választjuk. Nem kevesebbé igaz, hogy ugyanazon országban, az ennek kormányzására legképesebb ember több hihetőséggel jutand az ügyek élére kormányfőnöki, mint elnöki minőségben, s hogy ez első minőségben jobban felhasználhatja kormányzási ügyességét, mint a másodikban.

Monarchiában lehető legnagyobb hasznót huzhatni tehetségeiből, s ettől nincs mit tartani, mert nem gondolhat bitorlásra, a király mindig fékeztén őt.

Az elnök, minél inkább fel van ruházva rendkívüli tehetségekkel, annál inkább táplál messzevágó, s terjedelmes célokat, sőt még több; bizonyos értelemben, ha hazája nagyságát óhajtja, melynek biztosítására csak magát tartja képesnek, annál inkább jön kisértetbe, hogy a rendelkezése alá eső erőt hatalmának megörökítésére fordítsa.

E szerint tehát alkotmányos monarchiában azt parancsolja a bölcsesség, hogy a legképesebb, legtevékenyebb, legerősb akaratu férfi állíttassék az ügyek élére. Köztársaságban az okosság azt tanácsolja, hogy az ilyen eltávolíttassék, mert többet ér egy közepszerű elnök, mint egy lángeszű bitorló. Az ostracismus ott gyakran sajnos kényszerűség.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Ha a legfőbb hatalom választástól függő: a czélokban való következetesség gyakran hiányzik.

A nép által bizonyos időre választott elnök egy másik hátránya az eszmék állhatatlansága, a következetesség szellemének hiánya. Rövid idő multán a közigazgatás változik, s új szellem kezd uralkodni az állam kormányában.

E baj oly nagy, hogy az Egyesült államokban mindinkább törekeshetnek a kilépő elnök újból megválasztására, hogy e rögtönzött változást kikerülhessék.

Ez országban, hol a helyi intézmények függetlensége s a nemzet jelleme lehetlenné teszik a bitorlást, e gyógyszer veszélytelen és enyhíti a bajt.

Európában majdnem kikerülhetlenül, élethosszig tartó consulatusra s örökösödési uralkodásra vezetne.

A miniszterelnök ellenben addig folytatja kormányzását, míg megtartja a parlament támogatását s az ország bizalmát; nincs megszabott időhatára hivatalviselése tartamának. Ha alkalmoszerűleg ügyes, előrelátó, hajlékony és erélyes: oly sokáig hosszabbíthatja hivatalos pályáját, mint valamely absolut kormánybeli miniszter. Akár a hatalom polczán, akár az ellenzék padjain, folytatni fogja hazájának vezetését napjai végeig, mint ezt a nagy angol miniszterek többsége tévé. A miniszterelnök tehát visszahívható s felelős, s mégis a tartós királyság egy nemét gyakorolja, melyben nem hiányoznak sem a következetesség szelleme, sem az előrelátással s állhatatossággal üzőt nagy czélok.

Abból, a mi előrebecsájtatott, következtetni lehet, úgy hiszem, hogy ugyanazon nép inkább számíthat jól kormányoztatásra parlamenti miniszterelnökkel, mint a nép által közvetlenül választott elnökkel.

Arra, hogy e tekintetben a köztársaságnak ugyanazon előnyök biztosíttassanak, melyeket a monarchia felmutat, eszközül szolgál, hogy az is egyszerűen cabinetfőnök által kormányoztassék. De kérdés, vajjon a nép elég felvilágosodott-e, hogy megelégedjék egy anonym társasághoz hasonló igazgatással?

Igy szervezett köztársaság az okos ész kormánya volna; de Európában a nép ma még csaknem mindenütt kevésbé okos. Névhez ragaszkodik. Nem önmagától, hanem egy nagy embertől várja üdvét. Főleg válság pillanataiban követni való vezetőre van szüksége, üdvözítőre, kit paizsra emeljen és istenítsen. Azt akarja, hogy a hatalom megemgatestesüljön egy látható főnökben.

A köztársaság pártolói, ennek fentartása végett, a nép támogatására számítanak. Nem látnak mást, csak egy kis embercsoportot, választékos csoportot, mely úgy gondolkodik, mint ők. Elfelejtik a valódi népet, mely mindenkor szerette a hamis isteneket, s a zsarnokokat, mely egykor pogány maradt, mert nem szokhatott oltárokat, áldozatokat, pompát és a kezdetleges keresztyénség istenségeit nélkülöző templomokhoz, s mely nem lépett be azokba előbb, mint mikor visszaadták szertartásait, pontifexeit és bálványait a szentek alakjában; a népet, mely Nápolyban, Spanyolországban, Franciaországban, Németalföldön, mint egykor Rómában és Görögországban, mindenkor fentartotta az önkényes hatalmat.

A köztársaság az aristocratiában találta fel mindenkor legerősebb s legutolsó védelmezőit.

A köztársaság valóban, mint az iconoclasták cultusa, spiritualista kormányzás. A lelki élet kifejlése szükséges annak megértésére és gyakorlására.

TIZENHARMADIK FEJEZET.

A köztársaság kevesebbé kedvező a szabadságnak, mint az alkotmányos monarchia.

Azt is általánosan hiszik, hogy a köztársaság kedvezőbb a szabadságnak, mint az alkotmányos monarchia. De ha csak egy kissé gondolkodunk felette, látni fogjuk, hogy nincs ebben semmi.

A mi ujkori társadalmainkban a politikai szabadság főleg a kevesebbségek tisztelésében áll. De ha az összes hivatalok választástól függnék: a kevesebbség sokkal inkább van kitéve az elnyomatásnak, mint ellenesetben.

Első esetben a többség, mely győz, elfoglal minden helyet. Az állam feje mint győző lép fel székére. Pártja támogatásával ér oda, melynek programját foganatositnia s becsúgyait kielégítenie kell. A kevesebbségre mindenben a legyőzöttnek helyzete vár, s a hatalom letéteményesei ellenségeivé lesznek. Nincs számára menekvés, nincs védbástya.

Az Egyesült államokban, új elnök-választás után, mindazon hivatal, melyre kinevezni joga van, párthivei által töltenek be. Azt mondják: új politika új ügyvivőket követel. Hogy valamely nép elviseljen ily kormányzást, erre az szükség, hogy erkölcei, intézményei, hagyományai saját jel-

leget adjanak neki. Ne gondoljunk rá, hogy azt Európába behozzuk.

Alkotmányos monarchiában a győző többség nem foglalhat el minden helyet s nem bánhatik az országgal, mint hódított területtel. A fejedelemnek nyilvánvaló érdekében van meggátolni a hatalommal visszaélést s pártolni a kevesebbséget, mely ma megveretve, holnap diadalmaszkodhatik.

Ő maga az ország állandó érdekeit képviselvén vagy legalább saját fentartásáért buzogván, akarni fogja, hogy a hivatalnokok túléljék a pártok váltakozó legyőzeteit, s nem fogja engedni a tömeges elbocsájtásokat. Ellene fog szegülni, a mennyire csak teheti, annak, hogy a győztes párt oly többségi törvények alkotására használja fel erejét, melyek véglegesen eltipornák a legyőzött pártot, mert ez annyi lenne, mint ez utóbbit kétségbeesett s majdan anarchicus ellenzésbe hajtani, mely a fennálló intézmények romlásával fenyegetne. — »Minden oly rendszabály«, mondá 1857-ben I. Leopold király, »melynek eredménye volna egyik párt felsőbbségét állandósítani a másik felett, nagy veszélyt vonna maga után.« Bölcs és mélyreható véleménye egy fejedelemnek; ki mindenkinél jobban megírhatta volna az alkotmányos országlás elméletét, melyet oly jól gyakorlott. ¹⁾

A pártok módosulnak és elenyésznek, de mig egy párt életteljes, ha kevesebbségben van is, nagy oktalanság lenne elvenni tőle a törvényes utakon való újból fölemelkedés eszközeit. Már pedig ily bánásmód több akadályra talál a

¹⁾ Lásd: »*Un roi constitutionnel*«, Leopold I. er., roi des Belges« szerzőnek e füzetében: »*Etudes et Essais*« Hachettenél.

monarchiában, mint a köztársaságban. Ebben van a királyi vétónak kitünő haszna, ha azzal még élnie lehet. A korónának ez előjoga, melyet egyébiránt, mint a zsarnokság fegyverét támadtak meg, valóságban a kevesebbség végső menedékhelyévé s a szabadság paizsává válnék.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET.

Egy ellenvetésről, melyet az abszolút királysághoz, s nem az alkotmányos monarchiához lehet intézni.

Igyekeztem kimutatni, mily kevésbé alaposak némely vélemények, melyek forgalomban vannak a köztársaságot illetőleg. Vannak mások, a monarchiára vonatkozók, melyek hasonlóképen tévesek.

Igy azt mondják: a jól kormányzásra való képesség ép oly kevésbé száll át az elsőszülöttekre, mint bármely más tehetség; képtelen dolog tehát öröklési királyságot alkotni. Lássuk, mint fejezi ki Tracy ez eszmét Montesquieu feletti commentárjaiban. »Az, a ki örültnek hinné magát, ha örökösekké nyilvánítaná kocsisának vagy szakácsának hivatalait, vagy ha eszébe jutna örök időre helyettesíteni a bizodalmat, melyet orvosába helyez, kötelezve magát s az övéit, sohasem alkalmazni e minőségben másokat, mint a kiket az elsőszülöttség sora kijelöl, habár azok gyermekek vagy erőtlen vének, bolondok vagy gyenge eszűek, örjengők vagy becstelének, — mégis egészen egyszerűnek találja, engedelmeskedni az ily módon lett fejedelemnek.« Valószínű, hogy annak gyermekei, ki nagy hatalommal van felruházva,

rosszul lesznek nevelve, s fajuk legrosszabbjaivá válnak; nem igen hihető, hogy ha valamelyik megmenekszik e gonosz befolyás alul, az éppen a legidősebb legyen; s ha ez megtörténik is, gyermekkora, tapasztalatlansága, szenvedélyei, betegségei oly nagy helyet foglalnak el életében, hogy azalatt veszélyes dolog neki alávetve lenni; mindez a kedvezőtlen lehetőségek oly roppant összeségét képezi, hogy alig lehet elképzelni, hogy azon eszme, mely szerint az ország mind e kockázatoknak ki legyen téve, megszülethetett, hogy az oly általánosan elfogadtatott, s hogy nem volt mindenkor teljesen szerencsétlen.« Nem lehet többet mondani, csak, hogy ez ellenvetés nem éri az alkotmányos királyságot, melyet bizonyos nemzetek szabadon fentartanak; az csak az önkényuralom ellen emelhető, melynek az emberek alávetik magokat, de melyet nem önként választanak.

Arra, hogy az alkotmányos monarchia jó kormány legyen, nem szükséges, hogy a jó fejedelem minőségei a születés rende szerint szálljanak át. A király országol, az igaz; de nem kormányoz. Ha értelmes és képes, nagy szolgálót tesz az országnak, de ha rossz vagy bolond, nem tehet annyi kárt, hogy vesztét okozza az országnak.

A valódi hatalom a cabinet fejének kezeiben lévén, a király erényei s tehetségei nem lesznek haszontalanok, de bűnei s bolondságai sem érinthetik egyenesen a törvény által védett polgárokat. III. György örültsége bizonyynyal követetett el hibákat Angliában, de nem gátolta azt, hogy nagy erélyt fejtsen ki a külföld irányában, s hogy sikeresen erősítse otthon a szabadságot. Az öröklési királyság rossz következményeitől csak ott lehet félni, hol a fejedelem tetszése szerint rendelkezik alattvalói állapotáról s országa sorsáról.

A koronát viselt nők feltűnőleg szerencsés országglását úgy magyarázták, hogy királynők alatt a férfiak kormányoznak, s királyok alatt az asszonyok.

E mondás piquant, de nem igazságos, mert az érdem azon neme, mely a fejedelemnő választott kedvenczévé jelöl valakit, bizonynyal nem a jólkormányzás mestersége.

A nők uralkodásának jó sikere inkább onnét magyarázható, hogy alattok, mint jelenleg is Angliában, a főhatalom csakugyan a miniszterek által gyakoroltatik.

Russel lord egyszer azt mondta a parlamentben, hogy az angolok több hálával tartoznak Victória királynőnek, mint minden más fejedelmeiknek, mert országglása alatt történt, hogy a nemzet véglegesen megszokta az önkormányzást.

Látni való, hogy Tracy ellenvetése a korona öröklése ellen csak az absolut monarchiát éri, nem pedig az alkotmányos monarchiát, milyen Angliában van.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET.

A köztársaság képesebb elnyomni a fölkeléseket, mint a királyság.

Lássuk most már a valódi előnyöket, melyeket a köztársaság felmutat. Caro ur, a *Revue des deux mondes* egy cikkében kifejtette azon nézetet, hogy egyedül a köztársaság viselheti el az általános szavazatot, s a sajtó teljes szabadságát, melyhez ezentúl alkalmazkodni kell.

Nem hiszem, mint Caro ur, hogy az alkotmányos monarchia annak ellene nem állhatna, ha a monarchia szorosán szerepére szorítkozik, mert a földmivelők közönségesen

a megállapított rend mellett fognak szavazni, s a sajtó sem fog mást megtámadni, mint a cabinet fejét, a ki egyedül cselekszik; de mind e mellett igaz, hogy az alkotmányos monarchia gépezetét vezetni igen kényes dolog. Az a nemzet részéről mérsékletet, megfontolást, egészséges ítéletet kíván; a fejedelem részéről, legalább kezdetben, sok tapintatot, önmegtagadást, tekintetbe vételét az ország óhajtsáinak s lemondást minden személyes politikáról. Igen értelmes s értelmét használni hajlandó királyt kíván az, nem hogy a gépet igazgassa a közönség tapsai közt, hanem hogy a kerekeket szerényen kenegesse, a nélkül, hogy észrevegyék. Lajos Fülöp bukása, kinek annyi tapasztalása, az ország iránt annyi ragaszkodása s oly finom és előrelátó szelleme volt, mutatja a feladat nehézségét. Pedig a monarchiában, ha a király bukik, erőszak által döntenek meg, s minden veszélyben van.

Köztársaságban a nép nem választja meg újra a tehetetlen elnököt vagy a kamara elveszi tőle a hatalmat, s így elkerültetik a forradalom.

Igaz marad legalább is, hogy a köztársaság minden más kormányformánál jobban eltűri a szabad sajtót, s az általános szavazatot — azon feltétel alatt mindenesetre, hogy az ország republikánus legyen.

Annyira félnek ma a társadalmi felforgatásoktól, hogy a kormány legjobb alakjának készségesen tekintik azt, a mely legalkalmasabb e veszélyt legyőzni. A megremült nemzetek hajlandók elhinni, hogy ez érdem a kényuralomé, s átadják magokat — egy urnak. Tévedésök nagy.

A kényuralom, kezdetben rajongással fogadtatva, nem késik feltámasztani maga ellen a szabadság szellemét, melyet nem lehetett még teljesen elfojtani, itt nyugoton.

A harcز kitör ; a szabadság barátai, hogy a hatalmat megtámadhassák, mindenfelé szövetségeseket keresnek, s biztosan megtalálják azokat ama titkos és félelmes elgütlemlenségekben, melyeket a jelen társadalmi rend idéz elő. Így tehát határtalanul nevelik azon mozgalom erejét melyet megtámadtak volna, ha mindenek előtt a zsarnokság legyőzésére nem gondolnak.

Ellenkezőleg a köztársaságban, úgy látszik, nincs több meghódítani való a politikai téren. A figyelem tehát folytonosan a társadalmi rend védelmére irányulhat.

Különben, mint jól jegyzi meg Caro ur, a köztársaság, mely maga a nemzet, az ellentállás oly erejét fejtheti ki, mely meg van tiltva a monarchiának, mert ennek rendkívüli mérséklettel kell megmérni ütéseit: nem bocsátják meg neki a saját védelmére kiontott vért. 1848. februárján megölt néhány felkelő nevében történt, hogy a juliusi monarchia megdöntetett.

Az 1848-iki és 1871-iki köztársaság mindegyike példátlan hatalommal, elkeseredett ütközetek s oly kérlelhetlen kivégzések árán győzte le a fölkeléseket, melyekért a felelősséget egy fejedelem se merte volna elvállalni.

Lajos Fülöpnek tulajdonítják e mély értelmű mondatát az 1848-ki júniusi napok alkalmából: »csak egy anonym kormány hajthat végre büntetlenül ily visszanyomást.« Lajos Fülöp inkább lemondott a hatalomról, mintsem azt ágyuütegekkel védte volna.

A köztársaság nem mondhat le ekképen. Minden gyengeség, minden e nemű könyörületesség meg van neki tiltva, utána valóban nem jöhetne más, mint a chaosz.

A conservatívek tehát sajátságosan hálátlanok, ha megtagadják az elismerést a köztársaságtól. Sokkal tartoznak

annak, mert oly erővel védelmezte a rendet, melyet nem lehetett várni semmi más kormánytól. — Zavaros időkben, midőn új társadalmi rángásokat láthatni előre a jövőben, az ellentállási erőnek, melylyel a köztársaság rendelkezik, ajánlani kellene őt mindazok rokonszenvébe, kiknek legtöbb elveszteni valójok van, ha a socialista felkelés győzni találna.

A socialisták ellenben csak nyerhetnének az önkényuralom felállítása által. Annak uralma alatt előhaladnának, s bukása napján hihetőleg ők lennének az urak; de a látzatok annyira megzavarják az emberek tisztánlátását, hogy egyik párt sem látja, hol van érdeke.

TIZENHATODIK FEJEZET.

A köztársaság kedvez az egyenlőségnek.

Másik előnye a köztársaságnak, hogy előmozdítja az erkölcsök egyszerűségét s az egyenlőség haladását.

Az udvarok romlottsága ellen, s a spártai fekete leves¹⁾ feletti szavalsoknak nincs ma már értelmök. Mindamellet igaz marad, hogy a királyság, példát adván a magasb társaságnak, fényüzés kifejtésére ösztönöz. Általában ugy is vélik, hogy ez egyik része hivatásának, s e célra engednek neki nagy udvartartási költséget (civil-listát).

A tudatlanság a politikai gazdaságban oly nagy, hogy milliók vétetnek el, adó utján, a munkától, azon célra, hogy a legkitünőbb személy, a trón elválaszthatlan tekin-

¹⁾ Brouet spartiat.

télyével, példát adjon a pazarlásra. Ez, ugy mondják boto-
rul, a kereskedés előmozdítására vezet.

A fényüzés költségei nem egyebek, mint rohamos és
terméketlen lerontása a gazdagságnak. A munkabér azon-
ban csak a tőke gyarapodása által emelkedhetik. Ugy hogy
egy csapással meggátoltatik a munkások sorsának javítása,
s túlkapó és izgató egyenetlenség látványában részesíttetnek.

Az ókor óta minden pogány és keresztyén moralista
ismételte, hogy a fényüzés megrontja az erkölcsöket. Leg-
ujabban is szemünk előtt van ez igazság próbája. A csá-
szári udvar tulságos fényüzése, minden osztályban föléb-
resztve a költekezés izlését, rendetlenséget, feszélyt, s gyak-
ran becstelenséget juttatott a családokba.

Az európai uralkodók nagyobb része okosabb, mint
alattvalóik; nem adják azon rossz példát, melyet tőlök vár-
nak, s melyért dijazták őket. Victoria királynő visszavonul-
tan él; Victor Emánuel sziklai kecskékre szeret vadászni,
gyalog, mint egy merész bérczlakos. Portugalliában a király
imádja a zenét, s don Ferdando király eucalyptust ültet, —
nagy szolgálat, melyet később fognak értékelni. A porosz
királynak abban van öröme, hogy katonai életet visz.

A jelenkori királyok tehát elég egyszerűen élnek, sőt
hajlamuk van takarékoskodni. Ezért korholják is őket, és
ez örültség. Ellenkezőleg a legnagyobb hálával kellene
viseltetni irántok azért, hogy nem ösztönzik népeiket termé-
ketlen kiadásokra, s hogy elvételessék tőlük az ily irányu ki-
sértés, még bölcs eljárás is volna kevesbiteni jövedelmeiket.

A takarékosság szelleme egyik jó oldala a köztársa-
ságnak; a schweiczi anonym kormányának sohasem lehet
szemére vetni, hogy a fényüzés terjesztéséhez s az erkölcsök
rontásához járul.

S épen, mivel Franciaország 'sodortatik, hagyomány vagy véralkat által, ez oldalról való vétkezésre: itt kell megkezdeni a takarékoság országglását a hatalmak tetőpontján. Vak ellentét utján, épen a mezei érdekek képviselői akarnának visszaállítani egy fényűző udvart, ők, a kiknek ragaszkodniok kellene az erkölcsök egyszerűségének kedvező minden intézményhez, s elvetni azt, a mi fecsérülésre vezet.

Democratikus időben nem kell, hogy a legfőbb hatalom mintegy föltűnő jelképe legyen az állapotok egyenlőtlenségének. Tett szolgálatai által szerezzen magának tiszteletet.

A királyi fény, mely egykor elvakította a népeket s ekkép erősítette a hatalmat, ma csak ingerli a tömegeket, s anarchikus szenvedélyeket idéz elő.

A fényes bérruhákba öltözött szolgák, a költséges fogatok, az udvar pompája, minden látványosság, melyet a szegények utolsó fillérével kell fizetni, nincsenek többé helyökön a mi munkás társadalmunkban. Jobban illik ehhez keresztyén életmód, s a quakernek fekete ruhája. F)

TIZENHETEDIK FEJEZET.

A köztársaság kedvez a békének, főleg Franciaországban.

Köztársasági főnök kevesebb szeret perlekedni más nemzetekkel, mint a király, ki hadsereg élén áll.

Az európai uralkodók mindig katonaruhát viselnek; csak tábornoki egyenruhában öltözve jelennek meg a közön-

ség előtt, még ha nem képesek is a hadsereget vezetni. A polgári ruhát magokhoz méltatlannak tartják. A német császár csak uniformisban mutatkozik.

A királyok főképen a katonai dolgok s harczyi gépek, puskák, ágyúk és szórlövegek (mitrailleuses-ök) tökélyesbítésével foglalkoznak, mintha egyedül az emberek megsemmisítésének mestersége volna érdemes figyelmökre. Folytatói e tekintetben a régi királyoknak, kik mindenekelőtt harczosok voltak, de békére, munkára s cserére alapított társadalmainkban e harczos királyok rémitő ellentétet képeznek. Emberek millióival rendelkezve, sovároghva, hogy magoknak fényt szerezzenek vagy győzelmek által szilárdítsák meg székeiket, s féltékenyek lévén egyik a másikra, folytonosan fenyegetik a világ békéjét.

A lefegyverzés a jelen állapotok közt csak üres képzelet; de ha Európa összes népei rendelkezhetnének sorsukról, nem lévén érdekekben önmagoknak ártani, egymástól országokat foglalni vagy kereskedelmöket tönkretenni: nem késnének követni Schveiczot s az Egyesült-államokat: visszaküldenék a katonákat az ekéhez.

Nem merném mondani, hogy a köztársaság csalhatlan biztosítéka a békének, de általában elfogadva és szervezve, mint az Egyesült-államokban, bizonyosan kevesbitené a háboru esélyeit.

A köztársaság Franciaországban e perczen azon előnnyel bír, hogy a cselekvés nagyobb szabadságát engedi külügyi politikájában. A monarchia nehezen tudná, népszereiségének kockáztatása nélkül, fékezni a harczyas türelmetlenséget, melyet a megtorlás vágya nem késik felébresztetni, míg a köztársaság mindig szabadon elvárhatja alkalmas óráját, mert nincs megmenteni való dynastiai érdeke korai

háboru árán. — Maga lévén az alkotmányos nép, nincs baja a népszerűséggel.

Idegen, s az európai jog folytán közönyös és békés ország polgára létemre, nem tartozik reám véleményt nyilvánítani azon visszafoglalások felett, melyeket Franciaország egykor megkísérelhet; de azt meg kell mondanom, hogy azok, kik most bosszu szomját gyujtják föl a szívekben, a legnagyobb rosszat teszik hazájoknak, mert csaknem lehetlenítik a kormány feladatát, melynek komoly, és szükségképen lassu munka által kell ujra szervezni a nemzeti erőket, s ők oda hajtják azt, hogy ujra kezdje az 1870-iki esztelen politikát.

A katonai felsőbbség visszaszerzésére nem elég, mint a felületes szellemek vélik, tökélyesíteni a kartácságyukat, aczélágyút tenni a rézágyú vagy vető taraczkot a kanóczos taraczkok helyébe. — Még az sem elég: kötelező szolgálattal parancsolni mindenkinek, vagy tanulmányozni a forduló mozdulatokat. A fegyelmet, az erkölcsi rugót, a minden rendre kiterjedő tudományos nevelést, a magas katonai tudomány titkait kell mindenütt behozni, ez oly munka, mely megfontolást és időt kíván. De ha addig, mig a kormány e célra szenteli minden gondját, a közönség bosszuvágyának hizelkedve, fegyvert csinál abból a hatalom megdöntésére, van-e uralkodó, ki ellentállhasson ilynemű támadásoknak?

Rossz néven vették Lajos Fülöptől, minden áron való békének nevezve, a józaneszü politikát, melyet követtetett Franciaországgal, s melyet sohasem kellett volna elhagyni, s a radicál ellenzék, vakon vagy gonoszul harczias, aláásta a trónt, fölébresztve e hadra vágyó ösztönöket, s e kifelé működés szükségét, melyet a császárság oltott a nemzetbe.

De, ha romboló fegyvert lehetett csinálni a Pritchard-ügyből s a látogatási jogból, midőn Angliával czivakodás forgott fenn: a dynastia-ellenes ellenzék mily ellenállhatatlan harczkiáltást emelhetett volna oly király ellen, ki süketen maradva egy Franciaországtól elragadott tartomány felszólalásaival szemközt, felejteti látszanék a kötelességet, hogy megmentse a nemzeti becsületet?

Majdnem felforgatták a trónt Lengyelország nevére hivatkozva, hogy lehetne megakadályozni a forradalmat, mely Elzászt s Lotharingiát venné jelszavul?

Egyedül a köztársaság elég erős türelmet parancsolni s ellenállani ahhoz hasonló ellenzéknek, mely veszélynek tette ki a júliusi intézményt, megalapítása napjától fogva bukásáig.

TIZENNYOLCZADIK FEJEZET.

Az alkotmányos monarchia legkényesebb a kormányformák közt.

Az alkotmányos monarchia, ha úgy kezeletik, mint Angliában Victoria királynő alatt, s Belgiumban, I-ső Leopold s annak utódai alatt, saját magából való kormányt ad az országnak s jobban biztosítja a szabadságot, mint bármely más kormányforma; de ez a kitünő rendszer az uralkodó részéről vagy teljes közömbösséget, vagy magasabb tapintatot kíván.

Itt a király közömbös s csak gyönyöreivel foglalkodik: a miniszterelnök kormányoz, s minden úgy megy, mint egy köztársaságban; de ha az uralkodó érdeklődik az ügyek iránt s azokban közreműködni akar, ha vannak kitűzött

czéljai, tervei, politikája, melyet érvényesíteni kíván, akkor egészen kivételes ügyességre van szüksége, hogy sikert lásson, mint I. Leopold, nem pedig elbukjék, mint Lajos Fülöp.

Egy alkotmányos király szerepe egyáltalán nem azon kövéren jutalmazott, de lealacsonyító sinecura, melyet Napoleon, tudvalevő kifejezésekben, el nem fogadott Sieyès kezeiből.

Bagehot ur, az angol alkotmányról irt könyvében, csodás finomsággal bonczolja mindazon szolgálatokat, melyeket e magas hivataltól várni lehet; de feltünteti annak minden nehézségét is, melyek még sokkal nagyobbak a szárazföldön, mint Angliában.

Ha az uralkodónak személyes politikája van: erőlködni fog, hogy azt keresztülvigye. Talán nem lesz bátorsága, hogy nyílt harcza bocsátkozzék a nemzeti képviselettel, de felhasználva a befolyás mindazon roppant eszközét, melyről a végrehajtó hatalom rendelkezik, mindent el fog követni, hogy e képviselet, óhajtásainak megfelelőleg legyen összealkotva, hogy aztán neki engedjen. Megkisérlendi kiterjeszteni hatalmát, s átkos, de vésteljjes küzdelem fejlődik az uralkodó és az ország leghevesebb pártja közt. Megmenthetvén magát, hadserege segélyével, a kamaráktól, a parlamenti kormány csak türve álland fenn, s mindenkor ki lesz téve az államcsiny eshetőségének.

Angliában e rendszer oly mély gyökeret vert, a szabadság oly jól van megvédve, a törvényesség annyira tisztelve, hogy a hadsereg nem menne a parlament ellen.

A szárazföldön a helyzet minden tekintetben ellenkező, s Franciaországban még inkább, mint bárhol másutt.

Egy író, ki a politikai tudomány minden problémájában mélyen buvárkodott, könyvekben, melyek fenmaradtak,

így jelzi e veszélyt egyik újabb röpiratában: ¹⁾ »Egy kis német herczeg, Hannoverból elillanva, ha király lesz Angliában — úgy mond Dupont-White ur — ott hosszabb ideig egyszerű nézője lesz a kormányzásnak, számolója a pártoknak, röviden alkotmányos király; e szerencse jutott szomszédainknak; de kívánjátok-e ezt Franciaországban azon fejedelemtől, ki dynastiát állit vissza, midőn, történetünk minden nagyságaihoz kötött nevet visel, midőn a saint-denisi sirokon kívül, negyven őst nevezhet, kik a csatákban hulltak el, végre, midőn még e mellett a nemzet által elfogadtatik s kikiáltatik. Hogyan mondana le ez ujjászülető dynastia a nép erejéről, melyből ered, s hagyományainak erejéről és szentségéről? hogyan ne birna eredetének igen élénk érzetével, közel és fenyegető visszaélések mellett? — ily választottnak s ily fejedelemnek lenni, ennek fele is sok a francia szabadság jövőjére nézve.«

Az alkotmányos monarchia talán a legjobb kormányforma; de bizonyos országokban annyi kisértéssel ajánlkozik a személyes hatalom támadásaira, s oly számos alkalommal az uralkodó s a nép közti összeütközésre, hogy ennél fogva legtöredékenyebb is: majdnem kikerülhetlenül államszínyra vagy forradalomra vezet. Ha Lajos Fülöpnek, ki egyike volt a legjobb s legfölvilágosodottabb királyoknak, kik valaha uralkodtak, nem sikerült meghonosítani Franciaországban e kormányformát, ki remélheti, hogy ügyesebb vagy szerencsésebb lesz, mint ő?

¹⁾ Dupont-White-Guillaumain : *République ou monarchie*. 1871.

TIZENKILENCZEDIK FEJEZET.

A köztársaság lehet azon kormányforma Franciaországban, mely legkevesebbé vezet viszállyokra.

Másik előnye még a köztársaságnak, hogy mindenek által elfogadott kormányforma lehet.

Ha a conservatívek hozzácsatlakoznak, egyértelműség lesz mellette; nehéz dolog, de lehetséges, s már félig bevégzett.

Ellenben minden monarchia szemközt látná magával a köztársaságiakat, s nem lehet véghezvinni, hogy a köztársaságiak hatalmas és félelmes párt ne legyenek Franciaországban, működő az alatt, míg a conservatívek alusznak, s pótolva a számot, mely neki hiányzik, vállalatainak mérészsége s propagandájának állhatatossága által.

Sok oka van, hogy Franciaországban mindenkor nagyszámu republikánus lesz.

Először is: az ifjuságot a római s athenei köztársaságok és a francia forradalom csodálásában nevelik.

Ezenkívül, a királyság visszaidézi az »ancien régime«¹⁾ minden visszaélésével, melyeket, egész a vidékek mélyeig, mindenki átkoz. Másutt, p. o. Poroszországban, a királyság tökéletesen igazgatta az országot; teremtett iskolákat, egyetemeket, nyitott utakat, alapított méneseket, lecsapolta a mocsárokat, tökélyesbitette a földmívelést; — nemzetet alkotott, midőn azt polgárosította.

Franciaországban, bármit mondjon Chambord gróf,

¹⁾ A forradalom előtti régi kormányt.

a királyság tönkretette a kincstárt, elnéptelenítette a földeket, megrontotta az erkölcsöket, feláldozta a földmivelési érdekeket az udvar dögleletes pompájának, lerontotta a tartományi és községi szabadságokat, megölte a helyi életet, lebékózott minden egyéni kezdeményezést s minden jellemi függetlenséget; egy szóval, előkészítette az országot a rémuralom véres despotismusa, a császárság katonai önkénye, s minden bekövetkező szerencsétlenségei számára, mert képtelenné tette önmagát kormányozni.

A monarchia annyiszor bukott a mult század vége óta, hogy elvesztette minden varázsát. S a mi fontosabb, senkisé is hisz többé tartósságában. Még párthivei szemében sem látszik képesnek az állandóság azon biztosítékát nyujtani, mely legfőbb érdeme.

Végre, általános vélemény, hogy a democratia haladásai mindenütt köztársaságra vezetnek, s az Egyesült-államok hallatlan jólléte azt remélteti, hogy Európa ugyanazon sorsban részesül, ha ugyanazon intézményeket fogadja el.

Ugy találjuk hát, hogy a monarchiának Franciaországban fáradt, megoszlott, elkedvetlenedett párthivei, s heves, meggyőződött és vállalkozó ellenei vannak. Hogyan állhatna fel hosszasan ily körülmények közt?

Oly igazság, melyet az uj tények bizonyítanak, s melyet sohasem kellene szem elől tévesztetni, hogy mély politikai egyenetlenségek által szaggatott nemzet sohasem küzdhet sikeresen hasonló erejü állam ellen, hol ily szakadások nem léteznek.

Először, ily nemzet sohasem rendelkezik összes segédforrásaival, mert a kormány kénytelen azok egy részét ellenfelei elnyomására fordítani.

Másodszor, nem vesztethet csatát a nélkül, hogy forradalmát ne kockáztasson az ellenség szeme előtt, a mi, mindent felzavarva, szükségképen szétrombolja a védelmet.

III. Napoleon, legyőzve, nem mehetett vissza Párisba; vége lett dynastiájának. A sedáni hadjárat ezért oly bámulatosán ügyetlen, hogy Európában el sem akarták azt hinni.

Ellenben tegyük fel, hogy Franciaország győz a Rajna felé. Az első nyolcz nap alatt Poroszország várakozik, mert tizenöt napra van szüksége, hogy hadseregét mozgósítsa. Lett volna forradalom Németországban? — sőt inkább az egész nemzet gyülekezett volna vezére köré, s nem Berlinben, hanem Königsbergben kellett volna békét kötnie, s a király aláírhatta volna azt a nélkül, hogy koronáját elveszítse.

Két uralkodó közt, kiknek egyikét nem érheti baleset a nélkül, hogy dynastiáját ne kockáztatná, s kiknek másika alattvalóinak segélyére számíthat a végveszélyben, az esélyek nem egyenlők.

Hasonerejű katonai lángész mellett is, a második jobban fog hadakozni, mint az első. Lássátok II. Fridriket a hétéves háboru alatt. Vége felé, ütközetet vesz ütközet után, királyságába betörttek, fővárosa elfoglalva, mindazáltal tisztes békét köt, s megtartja Siléziát; nem volt mit félnie pártoktól. 1813-ban Napoleon feláldozza hadseregét s nem tudja elfogadni az előnyös békét, melyet neki ajánlottak: nem mehetett vissza Párisba, csorbitott varázsszal.

Oly ország, melynek kormányformáját ellenzi egy hatalmas párt, vagy melynek társadalmi rendje osztályharcz által van zavarva, nem képes jól vezetni nagy háborút. A francia forradalom csak az idegen uralkodók végtelen

pubasága s egyenetlenségeinek köszöni, hogy az idegen hadseregeket legyőzte.

Ha Franciaország visszaállítja a monarchiát, e pontban mindig alsóbb fokon áll Poroszországnál; mert Poroszország monarchikus ország, hol az uralkodó ház, népszerűtett szolgálatai által, még sokáig számíthat mindenki támogatására.

A francziák, ellenkezőleg, annyira elvesztették a monarchikus érzelmet — a loyaltást, mint az angolok mondják — hogy már a legitimisták sem ismerik azt. A köztársaság visszaadhatja a nemzet erejét, visszaállítván mindenek egyetértését.

Igen nagy előny az országra nézve, ha megtarthatja régi uralkodóházát, melyet tisztelet környez, de a melytől az árthatás minden lehetősége elvétellett, mint Angliában. Előny főkép a népi osztályok előhaladására nézve, mely végcélja a republikánusok törekvéseinek. Lássuk, mikép.

Köztársaság vagy alkotmányos monarchia körülbelül egyre megy ki, s minden gondolkodó ember be fogja vallani, hogy nem érdemes egyiknek vagy a másiknak birtokáért verekedni. Mégis, ha e kérdés a trón bukása által idéztetik elő, egész figyelem reá fordul. A pártok küzdeni fognak e pont felett. Roppant erőfeszítéseket áldoznak, hogy e kormányformák egyikét vagy másikat juttassák diadalra, s e küzdés meddő, mert a betétel nem ér annyit, mint az áldozatok, melyeket szükségel. Ez idő alatt semmi sem történik a közgazdasági kérdések, az oktatás, a fölvilágosodás terjesztése s a közjóllét érdekében, a mi mégis a fődolog.

Szervezzétek az elemi oktatást, mint az Egyesült-államokban, fordítsatok arra száz meg száz milliót, s ezerszer

többet tettek a demokratiai szabadság végleges győzelméért, mint ha kikiáltják a köztársaságot.

Midőn a kormányforma nincs kérdésben: akkor a társadalmi reformok létesíttetnek, s így a nép lassankint, de biztosan halad nagyobb egyenlőség felé.

XVI-ik Lajos királyi székének feldöntése nagy szerencsétlenség volt Franciaországra.

Ha a francziák megtartották volna régi királyságukat, könnyen megtisztíthatták volna azt minden ártalmas kiváltságától, mert nem bírt semmi szilárd támaszsal. A nemzet csakhamar maga magát kormányozta volna teljesen. Visszaállította volna tartományi szabadságait, s valóította volna az emberiségnek a XVIII. század által formulázott nagyszerű programját, mely már egész Európában végrehajtás alatt volt. Kikerülte volna ez által a császárság azon szomorú időszakát, mely elfelejtette vele a szabadságot a fegyverek dicsőségeért, s mely Európa ellenségeskedését hívta föl azon ország ellen, melyet az emberi nem 1789-ben imádott.

Mai napon Franciaország hihetőleg szintén köztársaság lenne, de hosszú előkészület által megérlelve jutott volna e partra, a helyett, hogy a vihar vetette oda, mintegy tutajon, melyet minden hullám elnyeléssel fenyeget.

Országok, melyek tisztelt s mindenki által szeretett nemzeti uralkodó házzal bírnak, mint Olaszország, bölcsen cselekesznek, ha azt megtartják, s erejüket a jóllét és közoktatás kifejtésére fordítják, a mi a dolog lényege; de Franciaország nem állíthatná vissza régi dynastiáját a nélkül, hogy saját kezével tépné szét, s orvosolhatlan alárendeltségbe döntené magát más népekkel szemközt. A legitimitás

olyan, mint a becsület; nem lehet belé visszalépni, ha valaki kívül van rajta.

Ha a conservatívek elfogadnák a köztársaságot, ez nagyobb szabadságot adhatna, mint a monarchia. Oka a következő:

Minél erősebben támadtatik meg valamely kormány, annál inkább folyamadik az elnyomás eszközeihez. Az alak és a név semmit sem jelentenek: erőszakosan megtámadtatva, despotává lesz, vagy legalább a despotismus fegyvereit fogja alkalmazni. A convent bebizonyította ezt. Ha ellenben léte nincs veszélyeztetve, büntetlenül engedheti meg minden tannak, hogy székeket emeljen s lapokat alapítson.

Az Egyesült-államokban a köztársasági formát mindenki akarja; a szabadság teljesen korlátlan. A déli államokban azonban, az alapintézmény, a rabszolgaság, fenyegetve lévén, a szabadság erre vonatkozólag teljesen elnyomatott. S ez mindig így lesz.

Egyetlen kormány, mely szabad utat nyithat mindenemü nyilatkozatoknak, csak az, mely a polgárok nagy többségére támaszkodik. De a köztársaság, ha akarjuk, ily kormány lehet.

Aristoteles megmondja ennek okát, fénylő maximáiban, melyek az ókor bölcsességét tartalmazzák. »A democratia a legszilárdabb kormány, mert a többség az, mely benne uralkodik, s mert az egyenlőség, melyet benne élveznek, kedveltté teszi az alkotmányt, mely azt adja.«

Röviden, a köztársaság és az alkotmányos monarchia, őszintén kezelve, annyi közös jelleggel bír, s illető előnyeik annyira kiegyenlítik egymást, hogy sohasem lehet előnyös forradalmat csinálni azon czélból, hogy egyiket a másik helyébe állítsuk.

Nemzetek, melyek általánosan elfogadott dynastiával bírnak, jól teszik, ha azt megőrzik, s törekvéseiket a társadalmi javításokra fordítják. De Franciaországnak, melynek földe, úgy látszik, nem eléggé szilárd, hogy monarchiát elviseljen, arra kellene erőlködni, hogy mindenkinek hozzájárulása által állandósított köztársaságot alkosson.

Nincs rosszabb helyzet egy népre nézve, mint hevesen törekedni oly kormányforma után, melyet nem tud életben tartani, s minduntalan felforgatni, a düh egy pillanatában azt, a mit adott magának a kifáradás, vagy megijedés napján.

Csakhogy köztársaság alapítására nem elég azt csak akarni; meg kell még tenni mindazt is, a mi létezésére mulhatlanul szükséges.

HUSZADIK FEJEZET.

A köztársaságiak gátolják Franciaországban a köztársaság megalapítását.

Első nehézség, hogy, mint mondva volt, köztársaságot kell alkotni, köztársaságiak (republicanusok) nélkül.

Ez igaztalannak látszik, s még sem lehet másképp tenni; mert a köztársaságiak majdnem egy elvet sem fogadnak el, mely biztosíthatná a köztársasági intézmények tartósságát, s igen sok hajlam létezik, mely azokra nézve halálos.

Sohasem foghattam meg, hogy Franciaországban a köztársaságiak, a helyett, hogy oly irányban lelkesülnének, mint a schweiczi, németalföldi, s egyesült-államokbeli köztár-

saságok alapítói, a kik sikert értek, makacsúl az 1793-iki férfiakat veszik mintául, kik siralmasan megbuktak.

Tulajdonithatunk e férfiaknak mindenféle erényt, ember- és honszeretetet, ékesszólást, erényességet, bátorságot, szilárdságot: minél inkább magasztaljuk érdemöket, annál inkább meg kell vallanunk, hogy eszméik hibásak voltak, mert ama tulajdonaikkal végre mégis azon eredményre jutottak, hogy Franciaország, csakhogz abból menekülhessen, zsarnok karjaiba vetette magát.

HUSZONEGYEDIK FEJEZET.

Köztársaságban a polgároknak önmagokat kell kormányozniok, nem pedig kormányoztatniok.

Ime néhány téves eszme, mely összeférhetlen a köztársaság fennállásával.

A mult század végének francia republicánusai, épen úgy, mint a maiak, sohasem értették, mi a politikai szabadság.

Kérdezzük meg egy amerikai publicistától, miben áll e szabadság. »A szabadság ott fog uralkodni — mond Lieber Ferencz — a hol legbiztosabb garanciák adatnak minden törvényes cselekvésnek, s leghatályosabb gát vettetik a hatalom minden mellőzhető beavatkozásának.« — Mindenütt akadályokat teremteni az állam akciójának s ellenben, védelmi eszközöket az egyéni tevékenységnek, nem csak tisztelni a kevesebbséget, hanem menedékhelyeket s bástyákat készíteni számára, hogy törvényesen ellenállhassanak a több-

ségnek; seholsem engedni mindenható tekintélyt, ez az amerikaiak fogalma a szabadságról.

Megrohanás által elfoglalni a hatalmat, kikiáltani az isteni jogu köztársaságot, úgy szervezni a hatalmakat, hogy a köztársaság igazgatóinak akarata sehol se találjon ellenállásra, rendeletek által parancsolni mindent, a mit hasznosnak hisznek, megsemmisíteni vagy tehetetlenségbe dönteni minden helyi tekintélyt, mely nem engedelmeskedhetnék; ha kell, vérbe fojtani mindazokat, kik ellenszegülnek az úgynevezett »justitia« felállításának, elnyomni az ellenzéki lapokat, szétverni a rosszszándéku egyesületeket, elnémítani az ellenzők száját, bebörtönözni az árulókat, s a régi kormány párthiveit, — ime, mindenkor így akarták Franciaországban megalapítani a köztársasági intézményeket.

A régieknek eszméjük se volt oly egyéni szabadságról, melyet az angol-szászok vettek át őseiktől, s melyet szentesítettek törvényeikben. Görögországban, mint Rómában, a polgár egészen az állam kezében volt; de szabadság létezett, úgy hívék, ha mindnyájan résztvettek a kormányban. A politikai tudomány nem abban állott, hogy az egyének jogai biztosíttassanak, hanem inkább, hogy azok a köztársaság szolgálatára idomíttassanak.

Az angol-szász nem akar kormányoztatni; a görög végletig kormányozni akart, hogy az állam kitűzött célja elérjék.

»Mindenki hadd cselekedjék«, úgymond az első, »s mindnyájan oly boldogok lesznek, a mint csak lehetnek, a mi végre is azon cél, mely miatt a társaság létezik.«

»Mindenkivel rendelkezetek«, mondja a másik, »vagy az igazi rend sohasem létesül.« E pontban a francia republikánusok úgy gondolkoznak és tesznek, mint a görögök,

s így megölték s ezentul is meg fogják ölni a köztársaságot, ha annak uraivá lesznek.

Az ujkori ember, bármint meg legyen is törve a kényuralom és hiu felszabadulási kísérleteinek fáradsága által, nem tudja magát alávetni ez ó-kori rendszernek: ellentáll, a megeléguetlenség előlép, a kevesebbségek fölemelik fejöket. A hatalom nem tűrheti ezt, meg akar semmisíteni minden ellentállást; épen e szigorúsága ujakat idéz elő, a harcz kitör, s polgári háboruban végződván, a köztársaság lero gyik azon rendetlenségek terhe alatt, melyeket szült.

HUSZONKETTEDIK FEJEZET.

Köztársaságban a kevesebbségnek tudni kell magát alávetni és várakozni.

A köztársasági kormánynak lényeges föltétele, hogy a pártok tiszteljék a törvényeket s el tudják szánni magokat, hogy kevesebbségek maradjanak mindaddig, mig törvényes eszközök által megszerezhetik a felsőbbiséget.

Az Egyesült-államokban semmi sem mérkőzhetik a választási küzdelmek keserűségével s hevességével, csak azon meghódolás, melylyel a pártok a szavazás eredményét fogadják.

Francziaországban a köztársaságiak örökölték az első forradalom napi hagyományait. Egy csoport párisi polgár, mely magát jóhiszeműleg népnek nevezi s a jog megtestesülésének hiszi, ostromolni megy a kormányt, s elfoglalja a hatalmat.

A nép fölkelése forgatta fel egymásután az összes kormányokat, katonai fölkelés állapította meg két ízben a

zsarnokságot. Erőszak-alkalmazás az intézmények megváltoztatására tehát oly természetesnek tetszik, hogy a radikális párt sohasem habozik soká annak használata iránt. Még az általános szavazattal választott nemzeti gyűlés sem bírja tiszteletre. Mindig talál valami okot, hogy felsőbbségét megtámadja; majd azt mondja róla, hogy a megvesztegetést s megfélemlítést, majd ismét, hogy a vidék ostobaságát s a falusi előítéleteket képviseli. Kiseperni a reakció e tűzhelyét első kötelessége minden jó hazafinak.

Az engedelmisség szelleme szolgálai lelkek tulajdona lehet kényuralom alatt, de e szellem nélkül a köztársaság fel nem álland, mert mindenek önkényes segélyére kell támaszkodnia.

A zsarnok elleni fölkelés olykor kötelesség; a szabad kormány elleni mindenkor bűn.

Szerencsétlenül, Franciaország élén mindenkor vagy bitorló, vagy egy hatalmas, felvilágosodott és befolyásos párt által megtámadott hatalom állván: a hatalom elleni hadviselés chronicus bajjá lett.

Soha egyik kormány sem engedvén teljes szabadságot, a fölkelések mindenkor úgy tekintethettek, mint a félreismeret jog dicsőséges visszakövetelése, s így a lázadás szelleme vérré vált.

Angliában évek óta oly izgatást táplálnak, mely az országot alapokig felzavarja; a népgyűlések túlingerlik a nép szenvedélyeit, a szónokok felhevítik a tömegeket a parkokban, végre százezernyi ember hömpölygeti fenyegető hullámaival a parlament bejárása felé: de sohasem nyúlnak fegyverhez, a törvényességet tisztelik.

Párisban, ha eltemetik Lamarque tábornokot, ha zászlót hordanak Lengyelország javára, ha közlakomára

gyülekezés, vagy községi tanács választásának jogát követelik: azonnal megjelennek a puskalövések s foly a vér: akár sajnálatos dulakodás, akár »dicsőséges napi munka« — nem sikerült fölkelés vagy diadalmas forradalom legyen. Ily szokásokkal nem lehet köztársaságot alapítani.

HUSZONHARMADIK FEJEZET.

Vallásos érzelem szükségesebb a köztársaságnak, mint a monarchiának.

A köztársaságiak általában ellenségei minden vallásos érzelemnek. De Tracy tökéletesen eltalálta véleményöket e tárgyban, azt mondván: »minél kevesb erővel bírnak a vallásos érzelmek valamely országban, annál erényesebbek, boldogabbak, szabadabbak s békeszeretőbbek ott az emberek.« A tények bizonyítják, hogy ez nyilvánvaló és veszélyes tévedés.

Az Egyesült-államok ereje a puritánusok mélyen vallásos szelleméből származik. E szellem elnökkölt a nagy köztársaság születésénél, s az tartja fenn jelen kifejlődésében.

A queux-k (koldusok) hite alapította a németalföldi dicső köztársaságot.

Schweitz egyike Európá azon országainak, hol a vallásos érzelem legelterjedtebb, legerősebb s legfelvilágosodottabb.

Azt állítják, hogy a morál független a vallástól; gyakorlatban legalább elválaszthatlanok, mert csak az egyház szolgáitól nyer a nép erkölcsi eszméket. Üzzétek el azokat,

ki marad a falukon, tanítani a kötelességet azon tekintélyvel, mely némi hatályt kölcsönöz a szónak?

Erkölcsök nélkül nincs szabadság, s vallás nélkül nincsenek erkölcsök; ezt bizonyítja a történet.

A római egyház anathéma alá vetvén az új-kori szabadságokat, csalhatatlan fejének szava által, a népek, melyek fenn akarják tartani a szabad intézményeket, önkénytelenül indíttatva vannak küzdeni ez egyház ellen, s ez a katolikus nemzetekre nézve a rendetlenség és gyengeség oly oka, melynek szerencsétlen következéseit még nem tudjuk eléggé megítélni. Ez a kikerülhetlen küzdelem nagy baj; de legalább törekedni kellene megmenteni a vallásos érzést, akár a philosophia segélye, akár a szabadságnak kedvező cultus elfogadása által.

HUSZONNEGYEDIK FEJEZET.

Megyei és községi szabadságok nélkül a köztársaság csak czim, a könyv nélkül.

A köztársaságiak nem szeretik sem a megyei szabadságokat, sem a vidéki befolyásokat. Ez is egy tévedés. Ez is a forradalomból ered, mely vérengző dühvel száműzte a foederalismust és a foederalistákat, a kormány azon egyedüli formáját, s azon egyedüli embereket, kik megmenthették volna a köztársaságot.

A tartós és boldoguló köztársaságok csak a szövetségek: Schweiz és az Egyesült-államok.

Ennek oka egyszerű: azon percztől fogva, hogy a hatalom elveszti autocraticus túlsúlyát, a tartományok füg-

getlenségének gyarapodni kell; igaz szabadság csak e föltétel alatt képzelhető.

Egységes és absolutista köztársaság, mint az, a melyet mindig akartak alapítani Francziaországban, egy csodaszülött. Az önkényuralom őrtornya az, mely elé republicanus bástyafalat emeltek e sacramentomi szavakkal: *szabadság, egyenlőség, testvériség*; de az ország e mellett nem kevesbbé megfulad lég és mozgási tér hiányában.

Francziaország ma köztársaság volna; de semmisem változott meg benne, kivéven, hogy a sajtó, a gyülekezetek, a kereskedelmi szerződések, a postai közlekedések, a nemzetközi csereviszonyok uj békákba vettettek.

A forradalom legnagyobb hibáinak egyike volt a tartományi gyűlések lerontása, s kételkedem, hogy Franciaország valaha igazi szabadsággal birhasson, ha azokat vissza nem állítja. Lavergne ur beszélte el, e tárgy feletti kitűnő könyvében, ez oly régóta eltemetett politikai testületek feltámadását.

Mily nagyszerű látvány! Mindenfelé felvilágosodott, értelmes, hazájokat szerető, az igazságért, az összes nemzetek sorsának javításaért, minden alakú haladásért szent hévvel lángoló, egyszersmind az egész emberiség és saját szülőhelyeik érdekeivel elfoglalt férfiak gyülekezetei!

A régi kormány alatt, midőn már minden ellenállás meg volt törve, a tartományi gyűlések nem szüntek meg küzdeni a királyság önkénye ellen. Küzködtek olykor igazolhatlan kiváltságok fentartása mellett is; de a XVIII. század szellemétől voltak áthatva, s ha folytathatták volna életüket, állandó javításokra alkalmazták volna azt.

A radicális párt mindig azt képzei, hogy a haladás legjobb eszköze a jó ügy képviselőinek kezeibe letett kor-

látlan hatalom. Szerencsétlenségre a tapasztalás azt bizonyította, hogy a haladás nem létesülhet ekkép, s e korlátlan hatalom mindig azzal végződik, hogy bitorló kezeibe esik.

Ellenkezőleg ellenállásra képes független testületek sokasítása, s e testületeknek új eszmék részére való megnyerése szükséges. Ezt jól megértették a spanyol republikánusok, kiknek ékesszóló közége Castelar ur; ők elvetik az egységes köztársaságot, s szövetséges köztársaságot kívánnak.

Magyarországon a radicális párt a megyék autonómiáját védelmezi. S valóban a megyék függetlenségének köszöni Magyarország, hogy képes volt szabadságát megvédeni az önkényuralom megtámadásai ellen, két századon keresztül vívott hősi küzdelemben. *G*)

A német köztársaságiak szinte particularisták, azaz egyesíteni akaryán egész Németországot egy köztársaságba, azt kívánják, hogy az egyes államok oly függetlenséget őrizzenek meg, melyet az amerikai szövetség államai élveznek.

A francia köztársaságiak, egységi fanatizmusukkal, s a helyi önállóság rendszere irányában való ellenzésökkel, egyedüliek hittársaik között, kik ez úton járnak s ellenszövegben vannak saját elveikkel; szomorú hagyománya ez forradalmi őseiknek.

Hiba az is, hogy nem hisznek a vidéknek (faluknak) s mindent a városoktól várnak.

A városi népesség csupán forradalmi, a mi a szabad intézményekkel összeférhetlen hajlam; kitünően jó ugyan a monarchia felforgatására, de semmit sem ér a köztársaság megalapítására.

A parasztok, ellenkezőleg, ösztönszerűleg conservatívek, de erkölcsükben republikánusok. Ha megnyerhetitek

őket a köztársaságnak, úgy ez véglegesen meg lesz alapítva.

Nézzetek Schweitzra s az Egyesült-államokra. Szilárd alapjok a falusi földbirtokosok tömege, a fenyegető pontok a nagy városok: itt Genf, ott New-York.

Ez igazságot eléggé észrevette Aristoteles. Szerinte egy nép sem alkalmasabb democratia-alapításra, mint a földművesek népe. És valóban, ezek egyszerűen munkájok gyümölcseiből élnek, ragaszkodnak a rendhez; szükségéik korlátoltak, sorsuk egyenlő; nem ismerik sem a tétlenséget, sem a fényűzést, az egyenlőtlenség ezen átkos gyümölcseit, s a társadalmi viszályok kikerülhetlen forrását.

Szabad democratiát akarni alapítani, egyedül a nagy városok támogatásával s a vidék ellenére, a leghiűbb kísérlet.

Mig a római állam tele volt földjeiket művelő szabad tulajdonosokkal, erős és dicsőséges köztársaságot alkotott. Mióta Róma proletárok és henye dúsgazdagok tömegével népesült, császárságba sülyedt, s a mit jól megjegyezzünk, nem is tudott abból menekülni.

Nem Caesar, hanem az erkölcsök romlottsága ölte meg a köztársaságot.

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET.

Az irodalmi szellem ékesítse, dene kormányozza a köztársaságot.

Még egy pont van, melynek felvilágosítása figyelmet érdemel. Ha igen nagy uralom engedtetik az irodalmi szellemnek, a köztársasági intézmények nehezen vernek gyökeret.

Tocqueville bebizonyította, hogyan vezette a múlt század végén mindenhatóvá lett irodalmi szellem oly útra a forradalmat, melyen el kellett vesznie. Caro ur megismerteti velünk az átkos befolyást, melyet bizonyos irodalom gyakorolt azon szomorú eseményekre, melyeknek Páris volt szinpada.

Franciaország mindenkor imádta a szellemet; szereti a szép beszédeket, a fényesen formulázott általános eszméket; az élénk szavakat, hatásos phrasisokat.

Mirabeaunak, közönségét ismerő nagy művészkép, mindenkor gondja volt arra, hogy egy erős gondolatot piquant élre köszörüljön ki, melyet periodusai végére helyezett.

A francziák jól teszik, ha szeretik a szellemet, mert az irodalomnak köszönik hirök jobb részét, s hogy némely társadalmi igazságoknak a világon elterjesztéséhez járulhattak; de azért, hogy csodáljuk az írókat, nem szükséges őket törvényhozókká tenni. Olvassátok a költőket, s a jó írókat, állítsatok nekik szobrokat, nem lehet irányukban elég tiszteletet mutatnotok; de ne bizzátok reájok a közügyek igazgatását, mert rendszerint a saját magokéit se tudják jól vezetni. S ezen nem lehet csodálkozni.

A költőnek s minden írónak fő tulajdonsága a képzelődés; de az ügyek világában semmi sem oly gyászos, mint a képzelődés. Eltakarja az akadályokat vagy nagyítja a veszélyeket, mindent rózsaszínre vagy feketére fest, szóval; gátol a dolgokat úgy látni, a mint valóban vannak. A gyenge eszűek boldogulnak, úgy mondják, míg a lángeszű emberek tönkrejutnak. Mert az előbbieket földön csúszva, észreveszik s kikerülik az akadályokat, míg az utóbbiak, fejeikkel a felhőkben, minden kőbe beleütköznek, s minden örvénybe belevetik magokat.

Az államférfi első minősége a valóságnak tiszta látása, mert nem lehet reményekre ágyazni s fontos dolog: csak a tényekkel számolni. Politikában tehát nem lehet megengedni, hogy írók által vezettessünk, s az írói szellem által elragadtassunk. »Ha meg akarnék rontani egy tartományt«, ugymond II. Fridrik, »kormányát philosophusra biznám.«

Még az írói nyelv átvitele is veszélyes az állam igazgatásába.

Az író inkább a hatásra néz, mint arra, hogy igazat mondjon. Nem gondol az exact számokkal; hogy sokat mondjon, ezret vagy milliót mond. Azt fogja irni, hogy Franciaország az ellenségnek 40 millió mellet állít szemközt; talán hiszi is ezt, de legalább elhiteti.

Az antithesis, a metaphora, a hyperbola, oly rhetorikai figurák, melyek, könyvben, talán a legjobb hatást csinálják; de azoknak szájában, a kik kormányoznak, helyrehozhatlan szerencsétlenségeket okozhatnak.

Mennyi rosszat okozott 1793-ban az idő hamis rhetorikája; mennyi vér ontatott a Rousseautól vagy Plutarchtól kölcsönzött szép mondatok nevében! Nagy veszély, egy ország politikájának oly éles kifejezést adni, hogy az egy antithesis két tagjába beleilljék; s kegyetlen elszámításokat készít magának, a ki ragyogó metaphorákban akar formulázni programmot, vagy helyzetet változtat nagyon is lángoló képzelődés segélyével. *H)*

A baj, melyet jelöltem, súlyos, főleg ha arról van szó, mint Franciaországban, hogy az összes intézmények ujra alkottassanak a hagyomány segélye nélkül; azok, a melyek léteztek, vesztébe vezetvén az országot.

Az irodalmi szellem elfoglalja a politikai tudományhelyét. Ez általánosan mellőztetik s nem is tanítatik sehol.

Műveltetik ugyan néhány kitünő író által, de könyveik kevésbé olvastatnak, s ők magok meg se neveztetnek az alkotmányos gyűlésekben.

Franciaországban mindenütt birni kellene tanárokkal, kiknek feladata lenne fölfejtteni a kormányzás legjobb formáit s közölni a nagy közönséggel tanulmányaik eredményét; tekintve, hogy minden husz évben felforgatja kormányát s jobbat keres, s mégis senki sem gondolt rá, tudtomra, hogy alkotmányjog tanszékei állítassanak fel. *1)*

Az irodalmi szellem, s nem a politikai tudomány dicálta az 1848-iki alkotmányt, s az nem is tartott sokáig. Inkább fognak-e ma a tudománytól tanácsot kérni? A meggyék közigazgatásának újjászervezése feletti vitából következtetve, hajlandó az ember kételkedni.

Türelmesen kellene rászánni magát a nemzetnek a külföldi alkotmányok hasonlító tanulmányára, s összegyűjteni a történet tanúságait, el nem engedve magát ragadtatni az ékesszólás varázsa, s a retorika bűvésze által.

Mindenütt, hol a tudományos eljárások alkalmazva lettek, csodás haladások jöttek létre; de a mi egészen megfoghatatlan dolog, Franciaországban semmit se tettek a politikai intézményekkel foglalkodó tudomány ápolására, pedig emez intézmények megválasztásától függ a nemzet jóléte, nagysága, sőt többet mondok, maga a fenmaradása is.

Az Egyesült-államokban nincs iskola, melyben ne ismertetnék az állam és az egyesület alkotmányos törvényeit.

Németországban minden egyetemen több tanszéke van a közjognak s társadalmi tudománynak. Hasonló eset van Hollandiában s Olaszországban is.

Belgiumban az egyetemeken, a középoktatás minden intézetében s többelemi iskolában is fejtegetik a belga alkotmányt.

A gyűlésben, melynek hivatása új alkotmányt adni Franciaországnak, vajjon hány személy találtatik, kik tanfolyamot végeztek vagy különös tanulmányokat tettek e fontos tárgy felett? Végtelen és aggasztó hézag van itt, melyet igyekezni kellene betölteni. Főleg a politikai intézmények dolgában szükséges a tudományos szellemhez folyamodni s nem hinni az irodalmi szellemnek.

Igyekeztem jelezni némely rossz hajlamokat, s bizonyos hamis eszméket, melyek lehetetlenné tennék a köztársaság megalapítását Franciaországban. Vizsgálni akar-nám most már, melyek lennének azon intézmények, a mik annak tartósságát biztosíthatnák.

HUSZONHATODIK FEJEZET.

A köztársaság rátolja magát Franciaországra, mely arra igen rosszul van előkészülve.

A köztársaság azon kormányforma, melyben a nemzet legteltjesebb módon járul közbe a közügyek igazgatásánál, mert ő nevezi ki a főhatalom letéteményeseit, azokat, a kik gyakorolják a törvényhozó és végrehajtó hatalmat, s ezeknek is csak rövid időre ad megbízást. Tehát a nemzet határozza meg a követendő utat s rendelkezik e szerint saját sorsáról.¹⁾

¹⁾ *Les libertés populaires*, par M. Charles Périn. — *De la nécessité d'une seconde chambre*, par M. A. Join-Lambert. — *L'opinion publique et les gouvernements* par M. de la Cidre. — *Propositions Constitutionnelles* par M*** (1871). — *La France nouvelle*, par Prevost-Paradol. — Lieber: *Civil liberty and selfgovernment*. — *De l'établissement du gouvernement fédéral en France*, par M. Peyron.

Arra, hogy ily kormányforma jó eredményre vezessen, s megengedje az országnak, hogy éljen és gyarapodjék, kell hogy a nép, melytől minden és pedig a választási szavazat által gyakran megújított hatalom ered, képes legyen jó választásokat tenni, s hogy jó választásokat tehessen, kell, hogy birjon bizonyos megszokásával a közügyek figyelemmel kísérésének, s elég fölvilágosodással, ha nem is annyira, hogy magának véleményt képezhessen a különféle politikai kérdések iránt, de legalább, hogy nagyjából számot vethessen magával a követendő irányra nézve, s hogy megbírálhassa: kik a legalkalmasb emberek, ez értelemben bölcseséggel, s megbízóik jól értett érdekében haladni előre. Szembeötlőleg, a köztársaság csak e föltétel alatt adhat az országnak biztosságot, jóllétet, nagyságot.

De bír-e a franczia nép azon alkalmatos tulajdonokkal, melyeket éppen jeleztünk.

Fájdalom, még azon igen rövid idők alatt is, midőn szabadon választhatott minden parlamenti kiváltsággal fölruházott kamarát, köz- és magánéletének minden ügyében oly mindenható és általános közigazgatási gyámság alá volt vetve, hogy alig készülhetett az önkormányzás nehéz munkájára.

Másrésről, a különféle hatalmak közül, melyek egymásra következtek Franciaországban, egyik sem értette még úgy a mint kellett, hogy minden áron s késedelem nélkül minden osztályban el kell terjeszteni az ismereteket, melyek szükségesek oly népnek, a kire nem félt bizni az állam legmagasb hivatalaira való nevezés veszélyes jogát, — vagy legalább megadni az oktatás amaz elemi fokát, melyet még az absolut uralkodók is szükségesnek tartottak megengedni alattvalóiknak, egy szomszéd országban.

Tehát, kevés tudomány s az önkormányzat semmi megszokása a népnél, sok aggodalom s hátramenő eszmék a conservatív pártnál, önkényuralom s erőszak hagyományai a köztársasági pártnál, végre az osztályok veszélyes ellenségeskedése; ime az elemek, melyek bizonyára nem teszik könnyüvé tartós köztársaság fölállítását Francziaországban.

Más részről, úgy látszik, az állandó monarchia helyreállítása még nagyobb nehézségeket mutat. Kikiáltani azt könnyű volna. Erre hihetőleg elegendő volna a kamara egy szavazása, vagy a hadsereg által támogatott államcsíny; de egy ilykép helyreállított monarchia meddig állhatna ellent a bonapartisták cselszövényeinek, kik a sajtó egy részével rendelkeznek, s visszaélnék a falusiak hiszékenységével, hogy sajnáltassák ezekkel a császárság aranykorát, — a római hadviselést s a theocratiai törvényeket követelő papság kívánczainak, a városokat és műhelyeket a socialis kérdés eszközével izgató republicánusoknak, kik folyton azon majdnem ellenállhatlan ellenzéki fegyvert használják, melyet kezökbe ad a németországelleni visszatörlet oly általános óhajta?

Uralkodó, ki a Francziaország újjászületésére szükséges idő alatt, ellent akarna állani a harczias türelmetlenségnek s a nemzeti hiúság csalképeinek, melyek ellenében emeltetnének, el lenne veszve, elbuknék a népszerűtlenség súlya alatt.

A köztársaság megbuktatása tehát új külfáborúra vezetne, kilátással legalább is oly socialis forradalomra, mint 1870-ben volt. A helyzetek lánczolata oly nyilvánvaló, hogy nehéz megfogni, ki lenne a trónkövetelő, ki magára merné vállalni ily kaland felelősségét.

Francziaország tehát kénytelen fentartani a köztársaságot, ha ki nem akarja magát tenni még rettentőbb válságoknak

és katastrópháknak, mint azok voltak, melyeken csak épen átesett. Sőt, a mi több, mindazon hatalmaknak, melyek óhajtják a béke fentartását, néhány év múlva nemde kívánniok kell, hogy Francziaországban ne tétessék kísérlet a monarchia visszaállítására? Érdekében fekszik tehát a franczia népnek és egész Európának, hogy eszköz találtassék megadni ez országban a köztársasági kormánynak a következetesség és bölcsesség azon szellemét, melyre szüksége van, hogy állandó lehessen.

Ha Francziaország elérhetné, hogy meggyökereztethebbe olynemű szabad intézményeket, melyek az Egyesült-államoknak oly bámulatra méltó jóllétet biztosítanak, ez azután dicsőséges, biztos visszatorlás lenne, melynek tapasztolna az emberiség, s mely a franczia népnek nagyobb és jótékonyabb hatalmat s befolyást adna Európában, mint az volt, melylyel bírt XIV. Lajos és I. Napoleon alatt.

HUSZONHETEDIK FEJEZET.

Köztársaságban az általános oktatás előzze meg az általános szavazást.

A megvizsgálni való első pont magára a politikai épület alapjára, az összes hatalmak valódi forrására, az általános szavazatra vonatkozik.

Midőn szavazásra hívtak, különbség, föltétel, előkészület nélkül minden francziát, oly hibát követtek el, melynek gyászos következéseit ma hordozni kell, s melyet főképen megbántak, mint állítják, azok, kik ennek szerzői voltak. Az általános szavazat emelte trónra, a felvilágosodott, előre-

látó s erényes emberek ellentállása daczára, azon embert, ki a strassburgi és boulognei merényleteket csinálta, s a ki csinálendő volt, hasonló hanyagsággal s hasonló elvakultsággal, a nem kevesbbé esztelen mexikói és rajnai két háborút.

Elrémül az ember, ha rágondol, hogy az előítéletek, szenvedélyek s tudatlanság mily örvényéből jön ki a szavazat, mely időszakonként oly ország sorsa felett dönt, mint Franciaország.

Ugy látszik, hogy a radicálisok egy része ma szeretné megszorítani a szavazatjogot, míg a conservativok fenn akarják azt tartani, a mint van. Taktikai hiba mindkét oldalról.

Az általános szavazat természetes fegyvere a democratiának, s előbb vagy utóbb a conservativ párt ellen fordul, mely most azt hiszi, hogy reá számíthat. Minden democratia története azt bizonyítja, hogy a tömegek végre is a gazdagokat verik szavazataikkal, azok javára, a kik nem azok.

Vizsgáljuk először is a jog kérdését.

Némelyek azt követelik, hogy szavazni természetes jog, következőleg, hogy attól senki sem fosztathatik meg. Mások azt állítják, hogy az megbízás, melyet csak némelyeknek kell gyakorolni mindenek érdekében. Sem egyik, sem másik nem áll.

Szavazni nem megbízás, mert a szavazattól megfosztott tömegek bizonyynyal nem adtak a kiváltságos választóknak megbízást, hogy helyettök szavazzanak.

A megbízottnak kötelessége lelkiismeretesen hajtani végre a megbízó akaratát; de vajjon a korlátolt szavazatú országokban, azok, kik szavazati joggal birnak, tartoznak-e engedelmeskedni azok meghagyásainak, kik nem szavaznak

s kik eltávolítottak a választástól képtelenségök okából? — e szerint a képesítettnek kellene követni a képtelennek rendeletét, a mi esztelenség. A szavazat tehát nyilván nem megbízás.

Hát természetes jog? de kikben kell tehát elismerni e jogot? mindazokban, kiknek emberi ábrázatuk van? — ez esetben, miért tagadjátok azt meg az asszonyoktól, a gyermekektől, az örültektől, a bűnvád alatt valóktól? — Mert méltatlanok vagy képtelenek gyakorolni jogukat, ezt felelitek. Megengedem, s azt következtetem belőle, hogy ha a képtelenség ok a kizárásra, a képesség a szavazásra bocsátás jogcíme.

Távolítsuk el a természetes jog nevét, mely tévutra vezethet. Nincs a jognak kétféle fajtája: természetes és nem természetes jog.

Mindaz jogos, a mi megegyezik az igazságossággal, az általános renddel, a mi kedvez az emberiség s minden egyes ember haladásának azon viszonylagos tökély felé, melyre hivatvák. Tehát minden jog természetes az értelemben, hogy megegyezik a dolgok természetével, az általános renddel, mely elnököl a mindenségben, s melyet az embernek előbb föl kell fedezni, s azután tisztelni.

Természetes és jogos, hogy az egyén igazgassa saját dolgait, mert senkisémet vigyázhat jobban érdekeire, mint ő maga. S mégis, ha valakinek nincs elég esze, s bolondul elfecsérli, a mivel bír, zárlat alá teszik, mert árt maga magának, s következve a társaságnak is, melynek részét teszi. Hasonlóképp természetes, jogos és kívánatos, hogy minden ember részt vegyen a közügyek igazgatásában, mert érdeke van kérdésben, de a nélkül kell azt tehetnie, hogy magának ártson, s megzavarja a társaság biztonságát, melynek

tagja; ha nem, akkor természetes, jogos és szükséges, hogy megfosztassék szavazatától, saját és mások érdekében.

Ime tehát, a képesség, legalább annyi, a mely meg tudja különböztetni a valódi érdeket, nyilván egyedüli czíme a szavazási jognak.

A köztársaság sem nyugszik inkább, mint bármely más kormányforma, az erényen; mert ha Montesquieunek igaza volna e pontban, a legüresebb csalkép lenne az.

Az erény mindenütt szükséges; disze s ereje az a spiritualista polgárosodásoknak; de csak igen ritka kivételkép tehető az emberi intézmények alapjává.

A democrata kormány kevesbbé követelő; csak annyit akar, hogy a nép eléggé föl legyen világosítva valódi érdekének megkülönböztetésére. E kormány tehát a jól értett önzésen nyugszik, a szó teljes értelmében. Ha áldozatkészség szellemére kellene számítani, egy napig sem tartana.

A megtagadás, az áldozatkészség csinál hőöket és szenteket. A tömeg is fölemelkedhetik oda a hazafias vagy vallásos lelkesedés egy pillanatában, de e kivételes erény nem lehet a mindennapi élet rugója.

Jó kormány sajátása: biztosságot szerezni, mely szükséges arra, hogy mindenki működhessék, eleget tehesen szükségeinek, szabadon használhassa tehetségeit ama korlátok közt, melyeket mások jogának tisztelése kitűz. Ily kormány alatt rend és igazság uralkodik, s biztosítva van a munka joga és a törvényes tulajdon, a munka gyümölcse. De mindezen dolog a legnagyobb szám érdekében fekszik. Arra tehát, hogy a nép tömege a jó kormányt támogassa, elég, hogy észrevegye a szükséges viszonyt, mely e dolgok

s jól értett érdeke közt létezik, s azontúl a demokratiai kormányforma fenttarthatja magát.

De ha a nép nincs annyira fölvilágosodva, hogy e viszonyt átlássa, ha azt képzei, hogy erőszak és fosztogatás által javíthat sorsán, vagy kedve van azokra hallgatni, kik theocratiai vagy katonai kényuralom paizsa alatt ígérnek neki jóllétet: akkor mindenkinek szavazási jogot adni annyi, mint a szabadság sirját megásni. El fog az sülyedni az anarchia ölébe, s talán rémitő szerencsétlenségek közt.

Soha sem lehet megengedni, hogy a hatalom, a hazát esztelen szavazatok által elveszteni s így a munkások sorsát, kiket mindig legsúlyosabban ér a közszerencsétlenségek ellenhatása, — rosszabbá tenni, — természetes jog legyen.

A politikai gépezetnek minden combinációja — igen helyesen mondá Guizot ur — oda legyen irányozva egy részről, hogy elővonja a társadalomból mindazt, a mivel bír okosságban, jogosságban s igazságban; és más részről, hogy a társadalom haladását idézze elő okosságban, jogosságban, igazságszeretetben, s folyvást átbocsássa a társadalom előhaladását annak kormányába.

Vannak az igazságnak, jó közgazdaságnak, előrelátásnak bizonyos szabályai, melyeket az országnak meg kell tartani, ha fennállani s gyarapodni akar. Csupán azokat kell kormányra vagy a kormányzók választására hívni, kik képesek e szabályokat fölismerni.

Mirabeau azt mondta: az ész a világ ura. Látva, hogyan vezettettek általában a közügyek, ebben aligha kételkedni nem kellene. Azt kellene mondani, hogy az ész legyen az egyetlen úr.

Azokat, kiknek elég eszök van látni a viszonyt, mely létezik a közügy jó igazgatása s érdekeik közt, s magokat

nem hagyni elcsábítottatni azok által, kik megcsalására törekednek, — egyedül azokat, s nem másokat, illeti meg a szavazati jog.

Csakhogy két igen erős indító ok van szavazathoz bocsátani a lehetőleg legtöbb választót, a mennyit csak lehet, az állam veszélybe döntése nélkül.

Először, mert a kevesebbség, mely szavazattal bír, a törvényeket majdnem mindig saját javára csinálja, vagy legalább nem védi a szavazatból kizárt osztályok érdekeit, úgy mint ezek önmagok védenék.

Azután, mert nincs jobb politikai nevelés, mint részt venni a választói mozgalomban s a szavazásban. Az általános szavazatjog tehát a cél, mely felé haladni kell. Törekedni kell az igazság érdekében, terjeszteni a politikai képességet, s azon arányban, a mint ez terjed, szaporítani a választók számát; de soha sem kellene elfelejteni, hogy az általános oktatás mindig megelőzze az általános szavazatot.

Prevost-Paradol úr, mint gyakorlati rendszabályt javasolta a sajátkezű, magára a szavazási táblára irt bullethin által való szavazást, ókori szokás szerint, hatályos elővigyázattal a szavazás titkának biztosítására. Valóban legalább is kell, hogy a választó eléggé fölvilágosodott legyen megkülönböztetni, idegen segély nélkül, választottjának nevét és szavazatának értelmét, hogy ne legyen tulságos tudatlansága miatt, vak eszköze a hatalomnak vagy a pártoknak. Senkisé fogja ellenezni, hogy ha e dolgot újból kellene kezdeni, legalább is ilyennek kellene lenni az általános szavazat mérséklésének Franciaországban; de mai napon van-e még idő visszatérni arra, a mi már megtörtént? Ebben kételkedni lehet.

A conservatívek nem akarnák azt; a radícálisok nem mernék.

Egyik párt sem akarna népszerűtlenségbe esni, mely az általános szavazat elleni merényletből reá háramlanék, s nem tenné ki magát önként azon kérdésnek: »hogyan, hát te félsz a nép szavazatától?»

Különben kegyetlennek is látszanék elvenni a szavazatjogot az alsóbb osztályoktól, és nevezetesen a falusiaktól, azon perczben, a midőn oly bőven áldoztak vért és megtakarított vagyont a hazának.

De ha szerencsétlenségre, már későn van kizárni a tudatlanokat a választó-gyűlésből, sietni kell, hogy megszűnjék a tudatlanság Franciaországban.

A gazdagság termelése és a háború, — ha, fájdalom, szólni kell e borzasztó dologról, — ma egyenlően megkövetelik a tudományt és oktatást a lépcsőzet minden fokán, az ipar főnökétől a legalsóbb kézművesig, a hadseregek főparancsnokától az egyszerű katonáig.

Oly ország, hol minden tudományos fölfedezés és elemi ismeret legjobban el van terjedve, nem késik sokáig, hogy fölényre jusson mások felett. Az újabb események csak nem rég fedezték fel mindazt, a mi e részről hiányzott Franciaországban, s ez alárendeltség szerencsétlen következései szemeink előtt vannak. Sietőleg kell azt megszüntetni, hogy a szabad intézmények megerősödése lehetetlen ne legyen.

A nagy legyőzések nem egy nemzet számára újjászületésök kezdetévé lőnek.

II. Fridrik által történt legyőzése után kezdte Mária Therézia szervezni a közoktatást Ausztriában s javítani a közigazgatást.

A jénai nap után volt, hogy Stein átalakította a társadalmi állapotokat, hogy Scharnhorst életbe léptette a hadsereg azon szervezetét s Humboldt a közoktatás azon rendszerét, melynek eredményei oly becsesek voltak.

A krimiai háború után törölte el Oroszország a rab-szolgaságot, a mi roppant társadalmi forradalom, s borította el területét vasutakkal, a mi nagy gazdasági és hadviselési haladás.

Az Egyesült-államok még azon idő alatt is, midőn háborút folytattak, mely nekik 45 milliard francba került, megkettőztették az összeget, melyet a közoktatásra szenteltek, s azóta még egyszer újra megkettőztették, úgy, hogy a régi szabad államok ma e célra 250 millió francot szentelnek. E számlára Franciaországnak legalább 350 milliót kellene fordítani.

E helyett — hihetetlen és mélyen leverő dolog — még kevesbíti a közoktatás budgetét, s megadóztatja a papírt, az értelem e kenyérét, s neveli a levelek és árúk szállításának árát, mely az emberek közt az eszmék és termények kicserélését eszközli, minden polgárosulás forrását. Többet ért volna az őrlést terhelni, mikép Olaszország tette, mint a papírt és leveleket. Mert ügyetlen és durva adó az, a mely az értelmi tevékenység eszközeit sujtja.

A legyőzetés csak oly országok számára volt új nagyság alkalmá, melyek megértették a szigorú tanulságokat, s melyek habozás nélkül szánták el magokat gyökeres javításokra. A különben is nyomorútan dotált közoktatástól egy milliót elvonni, némi szegény takarékoskodást hajtani végre a közszolgálat más ágaiban, s mindenféle új adótörvényeket halmozni egymásra, ez nem azon út, melyen Franciaország egyenlépést tarthat más országokkal, hol

semmi áldozat elől sem rettentek vissza, hogy a tudomány előmenetelét, az ismeretek szétárasztását, a kicserélések és közlekedések tevékenységét pártolják. A régi vágásban maradni, annyi, mint lassu, de kikerülhetlen enyészetre szánni el magát. Oly csodás események után mélyreható javításokra van szükség. Nem kevesebbről van szó, mint társadalmi és politikai megújulásról, melynek első föltétele: oktatást terjeszteni mindenfelé.

I. Napoleon azt hitte, hogy vesztébe dönti Poroszországot, arra kötelezve azt, hogy 40,000 embernél többet ne tartson fegyverben. Ő rakta le jövő gyarapodásának alapját.

Vesse magát most Franciaország hasonló föltételek alá, birjon annyi erélylyel, hogy vegyen el milliókat és milliókat oly tengerészettől, mely — mint az Egyesült-államok jól megértették — sohasem tarthatja magát az új találmányok színvonalán, s oly hadseregtől, melynek egész szervezetét újra kell önteni, s e milliókat adja a közoktatásnak.

Mint jelképe ez értelmi átalakulás nagy mozgalmának, szenteltessenek fel az ujonnan kiépített Tuillériák igazi egyetemmé,¹⁾ azaz: minden facultás, minden tudomány élő társulatává — universis disciplinis.

A francia tudósok mindenkor sokat tettek a tudomány haladásaért, Franciaország majdnem semmit se tett tudósaiért.

A német városokban valódi palotákat építenek iskolákul és tudományos intézetekül.

Ha a császárság jónak találta gyönyöröknek, zenének,

¹⁾ Lásd: *Revue des deux Mondes* (1870. ápril 15.) némely eszméket a felsőbb oktatás javítását illetőleg.

táncznak, melyeket a tudvalevő csoportozat képvisel, aranytól és nagybecsű márványoktól ragyogó emléket szentelni; a köztársaság ajánlja fel a királyok régi palotáját a tudománynak, a jövő általános uralkodójának.

Nem lehet eléggé áthatva lenni azon igazságtól, hogy tudomány a forrása minden közgazdasági jólétnek s minden katonai hatalomnak, s hogy népoktatás az alapja minden észszerű democratiának s föltétele minden életrevaló köztársaságnak. Bőven kell tehát dotálni e szolgáltatásokat, ha el kellene is venni valamit a tánczos karoktól vagy a pánczélos ágyúktól. Nem lehetvén megszorítani az általános szavazatot, legalább fel kell azt világosítani.

HUSZONNYOLCZADIK FEJEZET.

A kevesebbségek képviseléséről.

Még egy másik kérdés csatlakozik a szavazatéhoz, s ez a kisebbségek képviseltetésének kérdése. Élénken foglalkoztatta Angliát az utóbbi években s már különféle reformok hozattak be s alkalmaztattak.

Franciaországban e kérdés még nem vonta eléggé magára a közfigyelmet, noha több publicista jelezte annak fontosságát, nevezetesen: Prevost-Paradol ur a »France nouvelle«-ben; Dupont-White ur Stuart Millnek a »Képviseleti kormány« felőli könyve fordításához irt előbeszédében s Aubry-Vitet E. ur a »Revue des deux Mondes«-ban. K)

A szárazföldön általában divó szavazási rendszer azon sajnos eredményre vezet, hogy a kevesebbségek nincsenek képviselve számszerinti erejük arányában. Még az is megесik, hogy a többség, mely a parlamentben a kormányról rendel-

kezik, a választóknak nem többségét, hanem kevesebbségét képviseli.

Ez történt például Belgiumban az 1870-ki választásoknál. A szabadelvű jelöltek által nyert szavazatok összes száma nagyobb volt, mint a clericális jelöltek által gyűjtött szavazatoké, s mégis ezek nagyobb számú megválasztott jelöltekkel bírtak.

Ily eredmény, egészen ellentétben a képviseleti rendszer lényegével, igen veszélyes a parlamenti intézmények állandóságára nézve, s Franciaországban a departementek szerinti »scrutin de liste« mellett még komolyabb alakban fordulhatna elő.

Tegyék fel például, hogy a pártok egyike a képviselők felénél valamivel többet nevez igen vitás választásokban s igen csekély többséggel, s hogy azon választótestületekben, hol megveretett, alig van szavazata: ez esetben »a legyőzött párt kevesebbségben lesz a kamarában«, noha mellette van a választók nagy többsége. Valóban, egy részről majdnem egyértelműséggel, s másrésztől a szavazatok majdnem felével bírt, s egészben véve azok háromnegyedénél alig kevesebbel. Azon párt fog nevezni miniszteriumot s alkot kormányt, mely nem nyert csak egy negyednél valamivel több szavazatot.

Oly választási mód, mely lehetségessé tesz ily szörnyedeményt, nincs-e már csak emiatt is enyészetre kárhozthatva?

Minél kiterjedtebb a választó-testület, annál inkább fel van áldozva a kevesebbség. Csináljatok egész Franciaországból egyetlenegy választó-testületet és a választók egyik fele, plus egy ember, nevez ki minden képviselőt, s a másik fele, minus egy ember, nem nevez csak egyetlenegy sem.

A kevesebbségek méltányos képviseltetésének elérésére az angolok két rendszert találtak fel, melyek mind-egyike alkalmaztatik. Nevezetes bizonyítéka a haladás szeretetének, mely a mai kori Angliát lelkesíti, — látni azt, hogy egy egészen új eszme, a radicalis iskola némely írói által hirdetve, oly könnyen átmegy a törvényekbe s gyakorlatba, csupán azért, mert igazságos.

Első eszköze a kevesebbség képviseltetésének a cumulativ szavazás. Lássuk, miben áll ez: minden választó annyi szavazattal rendelkezik, a hány választandó jelölt van, s összehalmozhatja minden szavazatát azok közül egyetlenegyre. Tegyük fel, hogy három jelölt van választandó, a jelen rendszerben a többség nevezi mind a hármat, s a kevesebbség nem lesz képviselve; a cumulativ szavazat mellett a választó, ki három szavazattal rendelkezik, szavazó lapjára vagy három különböző nevet írhat, vagy háromszor írhatja ugyanazt a nevet, s minden felírt név egy-egy szavazatnak számíttatik. Ekképen a választók harmada, egyetért abban, hogy csak egy jelöltre szavaz, biztos, hogy azt keresztül is viszi, s a kevesebbség képviselve lesz. A cumulativ szavazat 1870-ben a titkos szavazással együtt behozatván az iskolai bizottmányok (school-boards) választásánál, — oly eredményt adott, mely minden pártot kielégített, a mi ritka dolog. E rendszer alkalmaztatott 1856 óta az angol királyné egy törvénye által (Ruatan warrant) a Honduras öböl némely szigetein, a Bay-szigeteken, melyek akkor alkíttattak független gyarmattá.

A kevesebbségek képviseltetésének biztosítására használt másik eszköz nem kevesebbé elmés. Ha három jelölt kinevezéséről van szó, minden választó csak két nevet írhat választólapjára. A kevesebbség tehát, ha csak nem igen

jelentéktelen, szert tehet egy képviselőre három közül. E rendszert hozta javaslatba G. L. Craik, történelem tanára a belforti »Queen's College«-ben, s megismertette azt 1836-ban a »Companion to the newspaper«-ben. Az angliai legújabb választási reform óta elfogadtatott némely oly városok választásánál, melyeknek több képviselőt kell választani.

Végre van egy más bonyolultabb, de az előbbieknél jobb rendszer, melyet Dániában *Andrae* s Angliában *Hare* urak gondoltak ki, s Franciaországban Aubry-Vitet fejtegetett és védelmezett nagy tehetséggel. Eredménye lenne: minden véleménynek a képviselők oly számát adni, mely arányban áll hivei számával, a mi kétségkívül a képviseleti kormány eszménye.

Két okból hiszem szükségesnek, hogy a figyelmet ez érdekes combinatiókra felhívjam: először, mert a szavazás divó módja Franciaországban és a szárazföldön igen tökéletlen s nem eredményezi a különféle vélemények pontos képviseletét, azután, mert a francziáknak, hogy a politikai szabadságot megalapíthassák, meg kell tanulniok tisztelni a kevesebbségeket, a mit egy párt sem tudott eddig, s egy párt sem hajlandó ma is megtenni.

Idegen minőségemben érintkezésbe jövén ellenkező véleményű emberekkel, mindig csodálkoztam és sajnálkoztam azon rosszakaratu és igazságtalan ítéletek fölött, melyeket mindenki táplált ellenfeleiről.

A republikánusnak a monarchista szűk eszméjű s képtelen ember és a nép ellensége; a conservativnak a republikánus rendetlenség pártolója, cselszövő, communista.

Haboznék kimondani e jellemzést, ha nem találtam volna ezt kifejezve nálamnál illetékesebb birák által. Ime, mit mondott e tárgyról, s igen szépen, Beausire Emil:

Nehezen tűrjük el az ellenmondást oly dolgokban, melyek szívünkhöz vannak nőve. A legvakmerőbb, legügyetlenebb vélemény is szent íge előttünk, melyen kívül nincs üdvösség. Minden párt szentegyház akar lenni, s nem fogadja el a kétkedést csálhatatlanságában. A legszabadelvűebbek is kibuvó ajtókat keresnek, hogy az ellenvéleményüektől megvonják azt a szabadságot, melyet magok számára követelnek. Innét azon könnyűség, melylyel dictaturák megalapíttatnak és állandósíttatnak, mint a pártok kezeiben, a győzelem és legyőzetés egymást váltó viszontagságai közt ugyanazon eszközei az elnyomásnak.¹⁾

Minden párt, a helyett, hogy méltányos eszközt keresne, minél fogva ellenfelei képviselve legyenek számuk vagy érdemök arányában, inkább volna hajlandó elfogadni minden módozatot, mely azokat kizárhatná a parlamentből.

Nehéz volna, ugy hiszem, elhíttetni a conservativekkel, hogy, miután communisták vannak Franciaországban, jó lenne azokat képviseltetni a kamarában, s a szabadelvűek sem értik meg jobban, hogy ha az inquisitiónak pártolói vannak, hasznos lenne azoknak alkalmat szerezni, hogy a nemzeti szószéken fölléphessenek.

Kétségkívül óhajtanunk kell, hogy oly vélemények, melyeket veszélyeseknek tekintünk, elenyésszenek; meg kell azokat támadnunk beszédeink, irataink, szavazataink által; de, a mennyiben e vélemények tiszteletben tartják a törvényességet, tűrnünk kell azokat, sőt biztosítani részökre a képviselést, melyhez joguk van. E mellett több jeles érv szól.

Először is, nem vagyunk csálhatatlanok; lehet, hogy

¹⁾ Lásd: *Revue des deux mondes*, 1871. máj. 1.

jóhiszeműleg rossz ügyet védünk. A rabszolgaság, a kinpad, a legigazságtalanabb kiváltságok nem így védelmeztettek-e? Ne kényszerítsük tehát hallgatásra azokat, a kik nem úgy gondolkodnak, mint mi.

Azután mi, kik ma többség vagyunk, lehet, holnap már nem leszünk az. Tiszteljük hát lelkiismeretesen a kevesebbség jogait, hogy az is tisztelje a mienket akkor, midőn mi leszünk gyengébbek.

Végre, ha valamely rossz csakugyan létezik, minél felforgatóbb, erőszakosabb, esztelenebb, annál sürgetőbb szükség, hogy napvilágra lépjen s hogy megvitattassék. Hitványsága, hatálytalansága nyilvánosan bebizonyíttatik, és, a mi lényeges dolog, észreveszszük létezését s megtanuljuk azt leverni.

A különféle kormányok, melyek Franciaországban egymásra következtek, mindenkor azt hitték, hogy a rend megmentéseért el kell nyomni a felforgatóknak hitt eszmék minden nyilatkozatát; képviseletet engedni azoknak a kamarákban, szörnyeszmének látszott.

E rendszer eredménye volt, hogy ez eszmék sötétben tették meg útjokat, s hogy a polgárság, mely békésen aludt e szigorú törvények paizsa alatt, már háromszor vagy négyszer látta magát egyszerre forradalombatasztítva, mielőtt legkevesebb veszélyt is gyanított volna. E rendszer az összes szellemekbe mélyen bevéssett catholicus hagyományból ered.

Az egyház nem tűr ellenzőket; megégeti vagy elátkozozza azokat. A pártok is ugyanezt teszik, ha tehetik; guilotin alá küldik ellenfeleiket, vagy legalább elhallgattatják. Ugyanazon türelmetlenség, ugyanazon borzadás minden ellenmondástól, minden eretnekségtől.

Angliában, a szabad vizsgálat hazájában, ellenkezőleg azt tartják, hogy minden, némileg figyelemre méltó véleménynek legyen hivatalos képviselte. Nem hallottuk-e nemrég is a cabinet fejét szerencsét kívánni magának ahhoz, hogy Limerick városa oly tagot küldött a parlamentbe, ki *home-ruler* neve alatt nem kevesebbet követel, mint Irland elszakadását s az egyesült királyság szétagolását. *L*) Ily kilátás fájdalmas minden jó hazafira nézve; az főleg az angolokra. Boszankodtak, hogy van, ki ily utálatos tervre gondol; de azt akarják, hogy lépjen fel a parlamentben, hol ki lehet mutatni mindenek előtt képtelenségét.

Ha Butt ur, a limericki választott, a Manche csatorna innenső partján élt volna, ugy hiszem, nem Versaillesbe, hanem Cayennebe küldték volna.

A mi Franciaországban nagyon szükséges, az abban áll, hogy a pártok tanulják meg egymást eltérni, s tekintetbe venni, sőt becsülni is, s megadni egymásnak minden békés alkalmat a nyilvános föllépésre. E célból érdemlik meg a kevesebbség méltányos képviseltetésének különféle módjai, hogy tanulmányoztassanak.

HUSZONKILENCZEDIK FEJEZET.

A kétfoku szavazásról.

A kétfoku szavazás nagy előnyöket látszik ígérni, ha a szavazás joga minden polgárt megillet. Valóban, úgy mondják, a kevesbbé felvilágosodott osztályokbeli választó, főkép a falusi választó, nem képes jól megválasztani a kép-

viselőt, ki legjobban tudja megvédeni érdekeit s kormányozni az országot; nem ismeri a jelölteket; nem képes azokat megbírálni; belátás nélkül szavaz majd a lelkes vagy préfét rendelete, majd valamely választási bizottmány utasításai szerint. Nem egyéb tehát, mint szavazó gép; — veszélyes gép, mert igen hatásos és igen vak.

Ha ugyane választónak faluja- vagy járásabeli három vagy négy személyt kell megneveznie, kik számára képviselőt jelöljenek: a választás sokkal jobb lesz, mindenki azt tévén, a mit tenni képes. A nép embere, a paraszt, jól ismeri, s okosan bírálja meg azon embereket, a kiknek oldala mellett él. Tehát rendszerint becsületes, értelmes, s oly embereket választ, kiknek véleményeit ismeri. Szavazata szabad, meg gondolt lesz: szabad polgár cselekedete lesz az, s nem egy automátra ráparancsolt jelszó végrehajtása. Szemfényvesztés helyett a nép akaratának vagy legalább ösztönének nyomata áll elő.

A képviselő kinevezésével megbizott választottak felvilágosultabb osztályhoz tartozván, megvitathatják magok között a jelöltek érdemeit, meghallgathatják ezek nyilatkozatait, s azután választhatnak, az ügyet ismerve.

Az elsőfokú választás azon véleményt tünteti elő, mely irányadólag uralkodik. A másodfokú választás kijelöli azt, a ki legképesebb előadni s érvényre emelni e véleményt; de ez éppen az, a mit a népnek óhajtania kell.

Az országban létező különféle pártok ekkép hivebben lesznek képviselve, és e magas küldetésre méltóbb emberek által.

Ime az előnyök, melyeket a kétfoku választás valóban felmutathatna. *M)* De a gyakorlatban azok nagyobb része eltűnik.

Ha a nép szenvedélyesen foglalkodik politikával, s ha az elsőfokú választók élénk érdekekkel viseltetnek a választás iránt: már előbb fognak jelöltet tűzni ki; s delegátusokat nem azért választanak, hogy képviselőt keressenek, hanem hogy kinevezzék az általok kijelölt képviselőt. Minden párt-nak lesz jelöltje, s a párt-nak választói kénytelenek lesznek, mint ma is, engedelmeskedni a választási bizottnak, a lelkész vagy a prefét jelszavának, ha szavazataikat elveszteni nem akarják. Czáfolhatlanul bizonyítja ezt az, a mi Amerikában az elnökválasztásnál történik.

Az Egyesült-államok alkotmányának szerzői, elcsábítva a kétfokú választás elmélete által, mely nekik mellőzhetlennek látszott akkor, midőn az egész nemzet részére egyetlenegy ember választásáról volt szó, elfogadták e rendszert a köztársaság elnökének választásánál. S tetteleg, midőn a második fokú választók ki vannak jelölve, a választás készen van; tudva van már, ki lesz megválasztva. E választók összejövetele és szavazása egyszerű formáság. Nem adhatnak más szavazatot, mint azt, melyet utasításul kaptak akkor, midőn megválasztattak. Megbízásuk parancsoló, s az lesz mindenütt és mindenkor, ha az elsőfokú választók fontosságot kötöttek a választás eredményéhez.

Ha ellenben közömbösök az iránt, ez azt jelenti, hogy a politikai élet hiányzik, s ez esetben egyenes szavazást kellene behozni annak föllevenítése végett. Különben egyre menne a választórendszer elnyomásával.

Tehát, a kétfokú szavazás vagy haszontalan gépkereket alkalmaz, s ugyanazon eredményeket adja, mint az egyenes szavazás, s ez esetben fölösleges bonyolítást képez; vagy a közérdekek iránti közömbösségre támaszkodik s azt neveli, és ez esetben jobb a szavazást csak azoknak engedni

meg, a kik képesek azt gyakorolni, s kik arra tartanak valamit.

A kétfoku választás javára az Egyesült-államok senátusának példáját szokás idézni; melyet a különböző államok parlamentjei választanak, s mely mindenkor jobban van összealkotva, mint az egyenes szavazattal választott képviselők háza. S valóban, a senátorok választása, egyhangu elismerés szerint, legjobban sikerül mindazok közt, melyeknek az Egyesült-államokban helyök van. De ez esetben azon testület, mely a választás második fokát képezi — azaz, minden egyes állam törvényhozása — nem választatott különösen azon czélra, hogy senátorokat nevezzen ki. A különféle pártok nem parancsolhattak képviselőikre kötelező megbízást, s így azon előnyök, melyeket elméletileg el kell ismerni a kétfoku szavazásnál, valóban meg lettek nyerve. Ide illenek teljes erejökben Tocqueville következő szavai: »Elég, hogy a népakarat keresztülszűrődjék egy megválasztott gyülekezeten, hogy némileg átdolgoztassék, s nemesebb és szebb alakokat öltve kerüljön ki onnét. Az így választott emberek mindig szorosan képviselik a nemzet többségét, mely kormányoz; de csak az annál forgásban levő emelkedett gondolatokat, az azt lelkesítő nemes ösztönöket képviselik, s nem azon apró szenvedélyeket, melyek gyakran izgatják, s a bűnöket, melyek megbecstelenítik. Nem vonakodom bevallani, hogy én a választási kettős fokozatban egyedüli eszközét látom annak, hogy a politikai szabadság használata a nép minden osztályának magaslatára vitessek. Nekem úgy látszik, hogy azok, a kik ez eszközből valamely párt részére kizárólagos fegyvert remélnek csinálni, s azok, kik félnek tőle, hasonló hibába esnek.« — Hogy ez előnyöket nálunk megnyerhessük, a községi tanácsokra kel-

lene bízni a választók kijelölésének gondját, kik azután ki-neveznék a képviselőket, vagy ezeket az összegyülekezett összes községi tanácsosok által választatni. Jobbak lenné-nek-e a választások? — meglehet. De több helytelenséget kell megemlítenem:

Először is, meggyengülne az egyenes ellenőrzés, melyet a nemzet van hivatva gyakorolni az ügyek felett, s ezzel együtt a politikai tevékenység is.

Másodszor, a községi tanácsosok nem azon szempont-ból választatnának, hogy alkalmasak-e a községi ügyeket jól igazgatni, hanem a szavazat szempontjából, melyet a képviselő választásánál adni fognak, s így a jó helyi közigazga-tás érdeke föláldoztatnék a pártok harcának.

Harmadszor, minél több foka van a választásnak, an-nál kevesb esélylyel birnak a kevesebbségek, hogy képviselve legyenek. Így Amerikában, minden egyes állam törvényho-zásában ülhet nagyszámu kevesebbség a nélkül, hogy kép-viseltethesse magát a központi senátusban; a többség nevezi a két senátort, mennyit minden állam küld a congressusra. És így a kevesebbségek oly teljesen meg vannak semmisítve, mintha nem is léteznének. Főképen a többfoku szavazásnál mellőzhetlenül szükséges tehát valamely módozatot fogadni el a kevesebbség képviseltetésére.

Röviden, ha valamely országban a szavazási jog azok-nak van engedve, a kik képesek azt gyakorolni, a kétfoku szavazat nem szükséges.

De ha általános szavazat van behozva oly népnél, hol a tudatlanság még általános, a kétfoku szavazás egy nagy hiány gyógyszer lehet. Ha, például Franciaországban, hű a kép, melyet némely írók s nevezetesen Taine, rajzolnak a falusi választókról, — addig is, mig azok kitaníttatnak,

jó lenne elfogadni e rendszert, helytelenségei daczára, mert sürgős szükség: korlátozni a hatalmat, melyet a tudatlan tömegek bírnak arra, hogy meggondolatlan szavazataik, sajnálatos elfogultságaik vagy indokolatlan ijedezéseik által veszélybe döntsék hazájokat.

HARMINCZADIK FEJEZET.

Köztársaságban még inkább kell két kamara,
mint monarchiában.

Egy vagy két kamara kell-e?

A kérdés gyakran vitattatott, de újra fel kell azt vetni, mert az érvek nagyobb részéhez, melyek egyik s másik vélemény mellett érvényesítve lettek, ma már alig lehet folyamodni.

Igy azt mondták Montesquieuvel: vannak a társadalomban hatalmas családok, melyek gazdagsággal, czimekkel, történeti névvel bírnak; ezeknek külön képviselmet kell adni, mert különben ellenségei lesznek a dolgok megállapított rendének. »A közszabadság az ő rabszolgaságuk lenne.«

Guizot úr újra felvette Montesquieu eszméjét a franciaországi democratiáról irt tanulmányában. Szerinte a társadalmi helyzetnek két fő typusa van, a saját ingatlan vagy ingó tulajdonaik, földeik vagy tőkéik jövedelméből élő embereké, s a munkájukból élő, föld- és tőkenélküli embereké. A minden társadalom e két lényeges és örök elemének külön képviselmet kell, hogy egyik föl ne áldoztasék a másik által, s fosztogatás és anarchia ne legyen az eredmény.

Nem ismerek ennél veszélyesebb elméletet, mely inkább vezetne annak elvesztésére, a mit megmenteni akar.

Mi lehet oktanabb, mint kinyilatkoztatni, hogy a tőke és munka érdekei össze nem férők? s két versenyző kamarát állítani azok képviselésére?

Azt mondják: a tulajdon fenyegetve van, azt megvédeni a feladat; s hogy ez eléressék, külön gyűlésben egyesítik az ország nagybirtokosait, hogy fedezhessék saját érdekeiket, melyekről azt hirdetik, hogy a munkásokéival ellentétben állanak. Ellensúly nélkül vetik oda őket önzésök vakságának, s azon bolondságoknak, melyeket a félelem sugall. Hivatalos küldetésök: minden democratai, azaz a nagy számra nézve hasznos rendszabályt meggátolni. Tehát alkotmányilag szervezik a gazdagok és a munkások harcát, s az előbbieket egy külön aristocratai kamarába tömik, mintha ki akarnák őket jelölni a nép haragjának.

Kétlem, hogy máskép kellene eljárni, ha az volna a cél, hogy fegyver adassék a socialismusnak s fölhevítettessék a proletariátus gyűlölete.

Hogyan! látjátok a democrata áramlatot, mely, mint magatok mondjátok, medrét megtöltve rohan; forrong egész Európában, emelkedik s mindent elborítani fenyegetőzik; az alsóbb osztályokban a leghevesebb s legáltalánosb szenvedélyeket izgatja, felkelésre bírja a nemzeteket s felforgatja a trónokat: a társadalom összes erői egy csomóban, s minden fegyverei egyetlen kézben öszpontosítva, tehetetlenek azt visszatartani felbőszülése napjaiban, s ez áramlat, ez előretoluló oceán ellenébe akartok tenni, mit? néhány kiváltságos ember gyülekezetét, kiknek fő hatalmi czime, melylyel rendelkeznek, az, hogy gazdagok és öregek!

Ily elmélet ma már el van ítélve. Nem szabad megengedni, hogy a gazdagoknak elkülönzött érdeke van a nemzetétől, s nem szabad nekik e czimen külön képviseletet adni; sehol sem védhetik magokat hatályosabban, mint az alsó táblán.

Azt is állították, hogy a felsőház szükséges védbástya a trón és társadalom számára. De már nem lehet többé e csalódásban élni.

A pairek kamarája s a senatus késleltették-e csak egy perczig is X. Károly, Lajos Fülöp és III. Napoleon bukását? — »A pairek kamarája — mondá Duvergier de Hau-ranne — se meg nem mentette, se el nem vesztette Lajos Fülöp kormányát, azon egyszerű okból, mert nem létezett.« És valóban, egy a Moniteurbe iktatott sorocska elegendő volt elenyésztetni egy intézményt, mely nem birt gyökérrel az erkölcsökben, alapokkal a társadalmi szervezetben.

Még több; — a mi a második császárság senatusát illeti, senki sem tudja megmondani, hogyan szűnt meg létezni.

Aristocrata kamara rendes időben nagy veszély, mert hátráló politikát követ s követtet a korona által s ekkép forradalmakat idéz elő, — és veszély napján semmi erőt se nyújt a dynastia s társadalmi állapot védelmére, mint a tapasztalás bebizonyította.

Az egykamara mellett rendesen felidézett okok szintén új átvizsgálás alá veendők.

Ime ez okok legfőbbike, Sieyestől: »A törvény a nép akarata; a népnek nem lehet ugyanazon időben két különböző akarata egyazon tárgy felett; ezért a törvényhozó test, mely a népet képviseli, lényegesen csak egy lehet.«

Laboulaye úr erre azt felelte, hogy a törvény mindig egy s a nép akaratát képviseli, bármi legyen a mód annak konstatálására. De ez a felelet elégtelen. A hibát gyökerében kell megtámadni, s igen veszélyes hiba azt mondani: hogy a nép akarata a törvény.

Minden körülmény közt van szabály, mely legmeg-
egyezőbb a közérdekkel, s van meghozni való határozat
mely a legjobb; e szabály megtalálása s törvény alakjában
való közzététele a föladat; s ez a tudomány dolga, nem az
akaraté.

Ha jó kormányt akarunk, a törvényhozó hatalmat oly
módon kell szervezni, hogy megtalálhassa a törvényt, nem
pedig, hogy a népakaratot keresse.

Kétséggkívül, ha a nép bír némi fölvilágosodással, kell,
hogy a hatalmak a nép választásából keletkezzenek, mert
különben a kiváltságosoknak kedveznének, a mi az igazsággal
meg nem egyeznék; de ha egyszer alkotva vannak, e hatal-
mak hivatása keresni és elrendelni, a mi hasznos a közjóra
nézve; nem azért választattak, hogy a tömeg szeszélyeinek s
tudatlanságának engedelmeskedjenek.

A törvénynek nem kell a nép akarata kifejezésének
lenni, azon igen egyszerű oknál fogva, mert a nép, egyálta-
lán semmit sem értvén a vitatott kérdésekhez, nem bírhat
akarattal ily tárgyakban.

Ha p. o. Franciaországban ma új adók beszédésé-
ről van szó: mit akar a nép? hihetőleg épen semmit sem
fizetni, s a mi a legkevesbbé boldogtalan pénzügyi rendszert
illeti, arról legkisebb fogalma sincs.

Ha megengedjük, hogy a társadalmi és politikai tör-
vények, nem kevesbbé, mint a matematikaiak, tudomány és
vizsgálat tárgyai, Sieyès okoskodása minden érvényét elveszti.

A XVIII. század szüntelen az akaratot idézte, mint a jog forrását; a XIX. örömeztőbb szól a tudományról, — úgy vélem, igaza van.

Okos nép azt fogja mondani: én a lehető legjobb törvények által akarok kormányoztatni; ha magam képtelen vagyok azokat fölhalálalni, nevezni fogok e célra specialista embereket, épen úgy, mint, hogy ha vasutakat ohajtok, mérnökökhöz fordulok; és e törvényhozókat, kiket kinevezendek, fölosztandom egy vagy két kamarába, azon rendszert követve, melyet a tapasztalás, mint a jó törvénykészítésre legkedvezőbbet ismertet meg.

A politika nagy részben tapasztalati tudomány; ez az, a mit a régi iskola francia democratái sohasem értettek meg. De a tapasztalás azt mutatja, hogy két kamarával jobban lehet kormányozni, s jobb törvényeket lehet alkotni, mint egygyel.

Főkép két nagy ország mutatta fel a világnak képviselői kormány által biztosított népszabadság látványát: Anglia és az Egyesült-államok. Mind a kettő, az egyik monarchia, a másik köztársaság, elfogadta a két kamara-rendszert.

Amerika példája főkép méltó a megfigyelésre. Nem csak a szövetségi congressusnak van két kamarája, azon célra hogy az egyes államok abban képviselve legyenek; ez államok mindenike szintén kettővel bír.

A libériai fekete köztársaság, mely noha egyedül négerek által lakva, igen jól halad, követte az Egyesült-államok példáját. 1786-ban Pennsylvánia, Turgotnak Franklin által elfogadott tanácsa szerint, egy kamarában dolgozott, de csakhamar kényszerítve látta magát arról lemondani.

Mint Lieber, amerikai publicista, mondja, a két kamara-rendszer az anglikán hit egyik czikke.

Az amerikaiak nem azért fogadták el a második kamarát, hogy képviselje a vagyont, conservatív szellemet, vagy hogy védbástyául szolgáljon a végrehajtó hatalomnak, mint ezt a szárazföldön némely kitünő, de századunk mozgalmi irányában elvakult szellemek akarták; ők erősebb oknak engedtek, mely Mill urat is elragadta, kit senki sem fog azzal vádolni, hogy nagyon conservatív. Ez ok a következő:

Minden hatalom, melyet semmi sem korlátol, előbb-utóbb zsarnokivá válik. Nem tűr semmi akadályt önkényes akarata ellenében. Leveri a kevesebbséget, s minden ellenállást meg akar törni.

A gyűlések zsarnoksága még félelmesebb, mint a monarcháké; ezek gyakran tartóztatva vannak a felelősség érzete által, vagy a nép- vagy a történelemmel szemközt. Emberek nagy gyűlekezete nem ismeri ez érzelmet, azt semmi sem korlátolja, semmi felelőssége sem lévén. — Ha érzi, hogy mindent tehet, nem fog visszarettenni semmitől, »sic volo, sic jubeo; sit pro ratione voluntas.« A népakarat felségének elmélete egész ridegségében fog alkalmaztatni.

A francia democraták nagy része a szabadságot abban találja, ha részt vesz a kormányban. Ha az egész nép szavaz, s választottai kormányoznak: ez nekik elég. Az angol-szászok a szabadságot a kormány önkénye ellenében tett akadályokba helyezik; semmi részben sem akarnak ellenőrzés nélküli hatalmat.

»Szerintem — mond Mill — a kormány egyik alapelve, hogy minden alkotmányban kellene lenni ellenállási középpontnak az uralkodó hatalommal szemközt, s következőleg, democratiai alkotmányban a democratia ellenében.

Ez szükségesebb Franciaországban, mint egyebütt, mert a központosítás az egész közigazgatási gépezet vezetését a souverain hatalom kezébe teszi. Tegyétek fel, hogy egyetlenegy gyűlés van, minden más független testületek, s törvényes ellenállás központjai nélkül: s előttetek áll a kényuralom legtökéletesebb szervezete, köztársaság neve alatt.

Másik haszna a második kamarának, hogy az elsőre nézve szükségessé teszi bebizonyítani, hogy igaza van.

Minden szabad nép mindenkor úgy akarta, hogy az elsőfolyamodású törvényszékek felett legyen felebbviteli törvényszék, mert úgy vélte, hogy e szerint több esélye van a méltányos ítélethez jutásnak. Ugyanazon ok hozható föl a második kamara mellett. Több esély van e szerint jó törvényeket nyerni.

Az ellenállás, melyet e kamara ellenébe tehet a másik gyűlés által megszavazott rendszabályoknak, valódi haszonnal bír; emez kénytelen lesz, hogy az ellennézetűeket meggyőzze, a kérdés mélyére hatni, tanulmányozni azt minden oldalról, kimutatni, hogy javaslata egyező a közérdekkel s fölkelteni annak támogatására a közvélemény hatalmas mozgalmát. Már pedig a középszerű törvény is, a melyet közvélemény támogat, hatályosabb lesz s több gyümölcsöt terem, mint egy jobb törvény, melyet rendelet vagy szavazat parancsol.

A törvény megvitatása sokszor oly hasznos, mint maga a törvény. Nem elég csak kikiáltani a reformot, födolog megnyerni annak a szellemeket: a szolgálat e nemét teljesíti a lordok háza Angliában. Egyszer, kétszer is visszaveti a communok házában megszavazott rendszabályt; innét izgalom származik; az ország föllelkesül a javítás mellett, s a peerek végre engednek.

A lordok ellenzése arra való, hogy népszerűekké tegye azon rendszabályokat, melyeket elvetnek.

A kénytelenség, melyben mindkét ház találja magát, hogy egymást meghallgassa, ha törvényt akar csinálni, engesztelődés és alkudozás szellemét ébreszti mindegyikben, mert kölcsönös engedményekre szorítja őket. Ez a szellem pedig mulhatlanul szükséges a szabad intézmények gyakorlásához. Minthogy mindenkor legalább is két párt áll egymással szemközt: szükséges, hogy a többség, a mennyire csak lehet, számba vegye a kevesebbség ellenvetéseit s idegenkedéseit, hogy lázongó ellenzésre ne hajtsa ezt.

Azt akarták, hogy a felsőház a conservativ szellemet, s az alsóház a haladás szellemét képviselje: elavult és veszedelmes elmélet ez, mert oly türelmetlenül reformokra sóvárgó időben, mint a mienk, a felsőházat oly népszerűtlenségnek vetné martalékul, mely azt gyógyithatlanul megölné, azokkal együtt, kik reá támaszkodnának.

Ha akarjuk, hogy a második kamara jó szolgálatokat tegyen, meg kell kimélni számára az ország nagyrabecsülését s tiszteletét.

Politikai és társadalmi szervezetünk egyébiránt oly számos javítást kíván, hogy jó, ha két kamara vetélkedik a tevékenységben e téren, de szükséges, hogy e két kamara egyike különösebben képviselje a hagyományt, a bölcseséget, a tudományt, az előrelátást, azon tulajdonokat, melyeket a szellem fenköltsege s a tények ismerése ad. Ilyen az Egyesült-államok senátusának szelleme, mely sokkal nagyobb tiszteletet s tekintélyt élvez, mint a képviselők háza. E senátus nem azért állittatott föl, hogy a haladás útját elzárja, hanem inkább, hogy annak irányát felvilágosítsa, és sohasem vádoltatott hátralépő irányzatokkal.

Minden democrata, ki hazája üdvét fölibe helyezi Rousseau vagy Sieyés valamely okoskodásának, jól figyelembe vegye: hogy democratiai kormányrendszerben, hol minden hatalom, még a végrehajtó is, folytonos ujtás alá van vetve, szükségkép kell lenni oly intézménynek, melyben a következetesség és hagyomány szelleme öszpontosulhasson s uralmát gyakorolhassa az ügyek folyamára. Főképmulhatlanul szükséges ez a külpolitikára, megsemmisülés büntetése alatt.

Kétségkívül ebben is követni kell az Egyesült-államok példáját s tartózkodni a külpolitikától, a mennyire csak lehet, s leginkább saját ügyeivel foglalkodni, nem a másokéival.

E visszatartózkodás annál szükségesebb Franciaországra nézve, mert kormányzói mindenkor következetlen, és ellenmondásokkal teljes külpolitikát követtettek vele.

A restauratio spanyol háborút csinál, hogy védelmezze a legitimitást; s görögországit, hogy diadalra segítse a forradalmat.

Lajos Fülöp alatt Mehemet-Alit pártolják, európai háborút kockáztatva, védik a szabadelvűeket Spanyolországban s a Sonderbund jezsuitáit Schweiczban, és összevesznek Angliával egy házasság miatt; feltűnő gyermekesség, melyet drágán fizettek meg.

Az 1848-iki köztársaság Rómába megy fölforgatni az olasz köztársaságot.

III. Napoleon alatt az ellenmondások az örülség határáig mennek. Olaszországot akarnak csinálni a pápa világi hatalmának eltörlése nélkül, s kiátkoztatják magokat az olaszok által a félszigeten, s a papok által egész világon; megaláztatván Oroszországot, Angliát nyugtalanítják, s önkény-

teseit és pánczélos hajóit fölfegyverezni kényszeritik; Mexikóba mennek az angol-szász faj haladását gátolni, s ezzel elvesztik az Egyesült-államok barátságát, végre hogy az esztelenség tetőpontját érje, miután saját kezeikkel emelték Poroszország túlsúlyát, két ízben segítve azt Ausztria földarabolásában, megtámadják Poroszországot, melynek ez által gyors növekedését mozdítják elő.

Ez ellenmondásos politika kikerülhetlen következése hogy Franciaország, a megpróbáltatás napján, egyik állam segélyét sem remélheti, melyeket sorban legyőzött, megalázott, fenyegetett, eldarabolt, vagy nyugtalanított. Ma is — logikátlan magatartás — elidegenitik Olaszországot, a nélkül, hogy kielégitenék a pápát.

Ha Franciaország mindig következetlen, sőt józan észt nélkülöző külpolitikát vitt, ennek mélyen fekvő oka van.

Fauszt azt mondta: Nekem két lelkem van. Franciaország is két egymással küzdő szellemet hord keblében, a forradalom s az ancien regime szellemét. Ahhoz képest, a mint az egyik vagy másik győz, vagy a mint az egyiknek vagy másiknak akarnak eleget tenni, — háboruba mennek majd a theocratiáért, majd a szabadságért.

Ha V. Henrik kerül felül, keresztes-háborút visz Rómába.

Ha a vörös sapka uralkodik Párisban: Bécsbe, Berlinbe, Moszkvába akarják azt átvinni.

Ah, ha Franciaország tartózkodott volna minden külpolitikától, s ha egyedül földé és szelleme kincseinek kifejtésével foglalkodott volna, mily szerencsés ország lehetett és mily üdvös befolyást gyakorolhatott vala!

Legalább most, midőn megszenvedett a folytonos hibák fájdalmas következései alatt, melyeket vele kormá-

nyai elkövettettek, folytonosan tartsa meg a helyzetet, melyet elfoglal, s e szerepnél, mely nem könnyű, szüksége van egy választékos gyűlés segélyére, mely magában foglalja mindazt, a mit az ország világosan látó és mély értelmű férfiakban bír. Mulhatlanúl kell tehát közeget adni a következetesség szellemének.

A politikában a következetesség szelleme biztosítja a sikert. A ki azt nélkülözi, bukással végez. Nézzétek az aristocrata államokat, Rómát, Velenczét, Angliát, mint tartották fenn magokat századokon keresztül.

A választott uralkodóval s ennek folytán változékony politikával bíró államok, azonnal elbuktak, ha szemközt állottak más államokkal, hol folytonosan egyazon nézetek uralkodtak.

A német birodalom tehetetlen test volt, melyet tetzés szerint szétdaraboltak: Poroszország — gondviselés-szerű hivatásával — éles kitartással üldöztetve, végre is helyet foglalt.

Lengyelország hatalmas királyság volt, midőn Oroszország tatár pusztá vala; s Oroszország elnyelte Lengyelországot. Birt a következetesség szellemével, melyet szerencsétlen áldozata teljesen nélkülözött.

Ime, erre tanít a történet.

Országok, melyek elfogadják a democraticus intézményeket, adják át a kományzás nagy részét oly testületnek, mely bír ezen, az aristocratiák erejét képező szellemmel; ha nem teszik, nem tarthatják fenn magokat oly államokkal szemközt, melyek a mondott célokat szívósan követő cabinetek által vezettetnek. Az Egyesült-államok e részben mintául szolgálhatnak. Senatusuk annyi belátást, bölcseséget s ügyességet tanusított, mint az európai cabinetek. N)

HARMINCEGYEDIK FEJEZET.

Az első kamara (felső-ház v. senátus) alkotásáról
s jogairól.

Hogy kell összealkotni a felső-házat ?

Sok kitűnő publicista javasolta, hogy tagjai a megyék tanácsai (Conseils généraux des départemens) által választassanak, s ez eszme számos párthivet nyert. Ez a Hollandiában divó rendszer, s ott jó eredményt szült. Csakhogy nem kellene a tanácsok választását a census vagy lakóhely bármely föltétele által korlátozni. Ezeknek legnagyobb érdekek volna magokat nagy tekintélyt élvező, kitűnő férfiak által képviseltetni, s kell, hogy ezeket kikereshessék az ország minden részéből, s a társadalom minden osztályából.

Broglie herczeg az első kamara tagjait a departementek által akarta választatni oly névjegyzékből, melyben ott szerepelnének az ország valódi fényes nevei, az összes kitűnőségek minden közpályán, minden figyelemre méltóbb és szilárd vagyon.

Prevost-Paradol ur azt javasolta, hogy az első kamara tagjainak választása több megye tanácsosainak összejöveteléből alakult tartományi gyűlésekre bizassék. Semmi sem lehet jobb ennél, úgy vélem; de hiszem azt is, hogy a fennebb jelzett eszközök egyikét kellene alkalmazni a kevesebbségek képviseletének biztosítására.

Lényeges volna az is, hogy a tekintélyes pártok legkitűnőbb férfiai belépnének az első kamarába. Csak úgy lesz valódi befolyása, ha nem ölt kizárólag hátráló jellemet, s ha minden nagy vélemény képviselve lesz és vitatkozni fog

abban. Oly életre, oly zajra van szükség, mint a másik kamarában, különben ép oly haszontalan gépezet lesz, mint a senátus s a pairek kamarája. *O*)

A tartományi gyűlések által választott mintegy 150 taghoz kellene fűzni hasonló számú képviselőjét a nagy érdekeknek, a constituált testületeknek, bizonyos közhivataloknak, az ország értelmi és gazdasági élete minden szervezett központjainak. Így, példának okáért, a kereskedelmi kamarák, az egyetemek, az ügyvédi kar, az akadémia, az orvosi testület, a tábornokok a hadsereg nevében, a hajóstisztek a tengerészet nevében, s a diplomácia bizonyos számú képviselőket neveznének. Némely legmagasb hivatalnokok személyes czimen volnának odabocsáthatók. A választékos testületek kitűnő, gyakorlati szellemű és szakértői ismeretekkel bíró férfiakat neveznének, kikre a választó nép nincs elég tekintettel.

A democratiának elismert bűne, hogy nem enged hatalomra jutni oly embereket, kik arra legméltóbbak s legképesebbek azt gyakorolni. Az Egyesült-államokban az alsóház általában hibás alkatú, míg a szenátorok, kiket az államok neveznek, csaknem mind kitűnő politikusok.

Ha biztosítani akarjuk az országnak oly emberek szolgáltatását, kik leginkább otthon vannak a közügyek jól vezetésében, máshová kell fordulnunk, s nem az általános szavazathoz.

Sok socialista megcsömörlött a szokásos választás eredményeitől, s azt követeli, a mit a munka képviselésének nevez, vagyis a különféle iparos és földművelő csoportok, a bányászat, a metallurgia, a pamut, a selyemipar, a szőlőművelés, a kereskedelem, s így a többi által választott képviselőket. Az eszmében van valami jó. Sismondi, a szabad alkot-

mányok feletti tanulmányaiban, hirdette ezt, s emlékeztetett, hogy a középkor községei Olaszországban s Flandriában ekkép alkották magistraturájokat. Kibővítve a rendszert, s az állam kormányára híván az ipar, a hivatalok, a közszolgálat s az akadémiák képviselőit, meg lesz nyerve az, a mi rendszerint hiányzik a népi kamarákban, a szakismeret. A két gyűlés tagjait egyébiránt egyenlően kellene díjazni.

Nem hiszem, hogy a kamarák bármelyikének jogot lehetne adni végtelen visszavetésére a másik kamara által megszavazott javaslatnak. E joggal bír a lordok háza Angliában, de ritkán használja azt, mert elég belátással bír megérteni, hogy kiváltságának használata csakhamar létét is veszélyeztetné.

Franciaországban két dologtól lehetne tartani; először, hogy az ellenszegülő kamara nem tudna engedni annak idejében, a megalkuvás szelleme mindenkor hiányozván a francia gyűlésekben; aztán, hogy a közvélemény nem tűrné az abszolút és végleges vétó használatát.

Ha ki akarjuk kerülni a forradalom esélyét, törvényes eszközt kell találni arra, hogy a két kamara egyikének igen hosszúra nyújtott ellenállása legyőzethessék.

Lehet neveztetni mindegyike által biztosokat, kiknek feladata lenne az egyik és a másik által elfogadott közeputat találni; de, ha ez eszköz sikerre nem vezet, s ha valamely törvényjavaslat, melyet az egyik kamara két egymásra következő gyűlésében kétszer megszavazott, kétszer visszavetetik a másik által, a kérdést abszolút többséggel teljes ülésben kellene eldönteni, melyben részt vennének mindkét gyűlés tagjai. Ez a brazíliai alkotmány egyik intézkedése; igen bölcs, s főleg tökéletesen illő a jelen helyzethez.

HARMINCZKETEDIK FEJEZET.

Tanácskozó testület ne álljon igen sok tagból.

A képviselők házát illetőleg csupán egy reformot hozok javaslatba, de azt nagyon fontosnak tekintem: mintegy 300-ra kellene szorítani tagjai számát.

Az Egyesült-államok alkotmánya e pontban is oly példát nyújt, mely megérdemli, hogy tanulmányozzuk.

A törvényhozó állandó czélja volt igen szűk korlátok közé szorítani a képviselők számát. E szám nem szaporodott a népesség arányában, sőt még csökkent is. 1789-ben a ház 65 tagot számlált 4 millió lakosra. — 1802-ben 244-re határoztatott, több mint 30 millió lakosra. *P)* — 1833-ban 244-ről 223-ra csökkentetett. A régi államok minden új összeírásnál kevesbedni látják képviselőik számát, mert a népesség növekedése ezekben kevesbbé rohamos, mint az új államokban. Így New-York 40-ről 31-re, Massachusetts 20-ról 10-re, Virginia 23-ről 11-re szállott. Minden állam elfogadta e rendszabályt, mely csökkenteni látszik befolyásukat, mert meg voltak győződve szükségességéről. Nagy próbája ez a politikai bölcseségnek.

Az amerikai törvény rendelkezései azon föltételek igen helyes értékelésére vannak alapítva, melyek közt a tanácskozó gyűlés legjobban teljesítheti hivatását. E kitűnő óvatosságnak köszönhető azon látvány az Egyesült-államokban, hogy a képviselő-ház, melyet gyakran a legdurvább jelenetek zavarnak, rendszerint igen bölcs rendszabályokat fogad el, s a legviharosabb viták oly megalkuvásokban végződnek, melyek a mérséklet igen erős szellemét mutatják.

Igen népes gyűlésben a kitünő férfi, ha gyenge hanggal s a többségétől eltérő eszmékkal bír, nehezen jut ahhoz, hogy meghallgattassék. Azon siket moraj, melyet a legszigorúbb elnök sem tud elnyomni, elegendő megakadályozni a szónokot abban, hogy megértessék, míg, ha zengzetes orgánnal van ellátva, mindennek daczára megérteti magát, ha nem tudna is egyébbel előállani, mint üres, de hangzatos közhelyekkel, s így a tudók hatalma legyőzi a szellem erejét.

Népes gyűlésen az utczai tömeg elragadtatásai uralkodnak.

Az utczai tömeg ragályos, rohamos, villanyos benyomásoknak van alávetve. Reá a szenvedélyek nyelve hat, majd az emelkedett és nemes szenvedélyeké, majd a féktelen vagy vak szenvedélyeké, de mindenkor a szenvedélyeké. A néptömeg idegenkedik a mérséklettől; egy szökéssel túlságokba rohan, mert minden hatás erősödik és gyorsabb lesz azok sokasága arányában, kik benne osztakoznak.

Gyűjtsetek össze egyazon teremben hét vagy nyolcszáz igen okos embert, s félő, hogy több mint egy bolondságot követnek el.

Minden országban, bármily gazdag legyen is a közügyek igazgatására képes emberekben, már igen nehéz 300 képviselőt találni, a ki elkészülve van oly magas hivatás gyakorlására. Hihető-e, hogy ha azokhoz 400 közép szerű társat adunk, a parlamenti rendszert erősítjük? — mindenkor gyengítjük s végre megöljük azt, ha tekintélyét rongáljuk.

A kevesebbségek javára történik-e, hogy nagy számból álló képviselőt követeltetik?

Kétségtől óhajtható, hogy minden vélemény, még azok legszélsőbb árnyalata is, képviselve legyen a parlament

kebelében, azon czélból, hogy mindnyája bíráltassék meg a nyilvános vitatás napfényénél. De úgy a pártok, mint az ország érdekében van, hogy a véleményeknek oly közegei legyenek, kik azokat a legméltóbban védelmezik.

A pártok relativ ereje ugyanaz maradván, a kevesebbségek több befolyást fognak gyakorolni, ha néhány ékes-szóló szónok által képviseltetnek, a helyett, hogy türelmetlen, fegyelmezetlen, s a többséget felizgató emberek csoportja legyenek.

300 tagu gyűlésben eszes szónok meghallgattatja magát, ha sérti is a nagyobb szám meggyőződéseit; de ha nyolczszázan vannak, az oldalgó beszélgetések, még közbeszólások vagy »eláll« nélkül is elegendők lesznek őt elhallgattatni.

Egy magasb tehetségű ember több szolgálatot tesz az új eszméknek, mint ötven hóbortos. Mill, rövid parlamenti pályája alatt, eléggé bebizonyította ezt.

A democratia nevében fognak-e felkelni a rendszabály ellen, mely megszorítja a képviselők számát?

De jól meg kell jegyezni, hogy épen a legdemocratább államban alkalmaztatott e rendszabály legnagyobb szigorral. Egy nagy államnak sincsenek kevesebb számú tagokból álló gyűlései, mint az Egyesült-államoknak.

A nagy köztársaság, roppant területével s 40 millió lakosával, 74 senátor és 241 képviselő által kormányoztatik.

A francia köztársaságiak általában igen népes gyűléseket akarnak, kétséggel, hogy a forradalom hagyományait kövessék; de a rendszer mindig oly rosszul sikerült, hogy le kellett arról mondani.

Lehet óhajtani, hogy a választók száma szaporíttassék, mert szavazataik segélyével jobban védelmezhetik érde-

keiket, de mire való a képviselők számát növelni? a democrata vélemény viszonylagos ereje mindig ugyanaz marad, s az ügyek kevesebb jól vezettetnek.

Főképen a democratiai intézményeknek van szükségök arra, hogy az ész győzzön a szenvedélyek felett.

Röviden ismételve, az ügyek könnyű kezelése, a gyűlések jó rendje, azon szükség, hogy a józan ész győzhessen a szenvedélyek felett, a kevesebbségek és a democratia érdeke, mindezen tekintetek ellene vannak, hogy a tanácskozó gyűlések nagy számból álljanak.

HARMINCZHARMADIK FEJEZET.

A kamarák részben való megújítása.

Egészben vagy részben kell-e megújítani a kamarákat? — javasoltatott, hogy az első kamara részére adandó megbízás tartama nyolcz évre határozottassék, fele részben való megújítással négyévenként; s a második kamara megbízásának tartama négy évre, a fele rész újraválasztásával minden két évben, sőt évenkénti megújítással negyed- vagy ötödrészben. Q)

Ugy vélem, hogy oly országban, mely annyi válságot élt keresztül, mint Franciaország, a részenkénti megújítás ajánlatosabb; ime ennek oka:

Oly kamarában, mely részenként újul meg, bizonyos hagyományok szelleme fenmarad. A régi tagok fentartják azt, s hatással vannak az ujonnan jöttekre. Nincs rohamos változás; pedig a politika épen oly kevésbé szereti a bakugrásokat, mint a természet.

Mindenben kimélettel és átmenetekkel kell előhaladni. Franciaország parlamenti története tele van színpadi fogásokkal s nézetváltozásokkal. Továbbá a részben való megújítás mellett a választási izgalom nem öleli át az egész országot. A kerületek fele csak kétévénként, s azoknegyede vagy ötöde szavazna évenként. Hallottam a javaslatot, hogy minden megye képviselői felére szavazzon; ez a legrosszabb rendszer lenne, mert igen gyakran fordul ma elő az általános izgatottság, s a megmaradó képviselők, ha a választásokból más véleményű új követek lépnének elő, nem tehetnének egyebet, mint beadni lemondásukat, mert megszűnnének véleményazonosságban lenni választóikkal.

A részbeli választások: intések; — az általános választások: gyakran egész forradalom. Csak az 1870. évi május-havira kell emlékezni Franciaországban. Ez okból elsőséget lehetne adni az ötödrészben történő megújításnak ötéves megbizással. Így a megyék egy ötöde szavazna minden évben, s a megújítás észrevétlenül menne végbe.

A köztársaságnak kerülni kell mindent, a mi általános és mély izgalmat idézhet elő, mert az ország nem tudná azt elviselni.

A köztársaságiak szeretnék kedvelt kormányrendszereket láz és izgatottság folyton tartó állapotává alakítani. Ez biztos eszköz annak meggátlására, hogy a köztársasági intézmények sohase verjenek gyökeret.

Azon elvből kell kiindulni, hogy mostani iparos és munkás társadalmaink sohasem fogadnak el oly kormányformát, mely azon állandó biztosságot nem nyújtja, melyre az iparnak és munkának szüksége van. Azok tehát, kik folyvást izgatják az országot, mint azon párt teszi, mely

legközelebb a nemzeti gyűlés feloszlását követelte, ellenségei a köztársaságnak.

Franciaországban létezik a köztársaság, s annak megdöntésére erőszakos fellépés kellene, közvetlen és távoli veszélyektől kísérve. A tőzsde érteni látszik ezt, mert mindannyiszor értékesökkenést mutat, valahányszor a jelen kormány fenyegetettnek vagy megingatottnak látszik. Minél több új intézmény ad tehát biztosságot s nyugalmat az országnak, annál hihetőbb azok tartóssága.

Ha nem ad sem egyiket sem másikat: a nemzet visszaállítja a monarchiát, forradalmat kockáztatva, mely elkerülhetetlenül bekövetkezik husz év előtt, s külháborút még rövidebb idő alatt.

HARMINCZNEGYEDIK FEJEZET.

A végrehajtó hatalomról.

Tekintsük most már a végrehajtó hatalom szervezését.

1848-ban az Egyesült-államokat követték, s az általános szavazatra bízták a köztársaság elnöke kinevezésének gondját.¹⁾ Vaknak kellett lenni, a ki nem látta, hogy ez annyira, mint magát ur alá vetni.

Monarchicus hagyományokkal bíró országban a nép által egyenesen választott elnök kezeiben fogja tartani a nemzeti gyűlés sorsát. Annak megfojtására csak egy rendeletet kell kiadnia.

A nép csak az egy személy által képviselt hatalmat

¹⁾ T. i. a francziák.

érti meg; szemeiben a tanácskozó testület egy személyben nem központosult hatalma, csak árnyék.

A végrehajtó hatalom feje nevez ki minden hivatalra, parancsol a hadseregnek, alkudozik az idegen kormányokkal; bármi nevet adjanak neki, ő az uralkodó. A nép csak őt ismeri; némi ügyességgel megnyeri a hadsereget s a tisztviselőket. Ha, megbízatása idejének kiteltével, elhagyja elnöki székét, ez csak azt jelenti, hogy elég erénye vagy igen kevés becsvágya volt annak trónussá átalakítására.

Jelöljétek ki, ha tudjátok, azon hatalom határait, melylyel Thiers ur rendelkezék, pedig őt a gyűlés nevezte ki, s ő nem hordott kardot.

Bizzátok a választást a népre, s herceget vagy tábornokot fog kinevezni, s választottja királylyá lesz, a mely perczben neki úgy tetszik. Bár hogy tegyen, ha oly dolgot visz is végbe, melyek miatt Charentonba zárják, csak történeti névvel birjon, a tömeg tapsolni fog neki.

Szükséges hát, hogy a parlament válaszsza az elnököt; — hihetőleg, ez igazságnak hódolva, választotta a nemzeti gyűlés 1870-ben vitatkozásai vezetésére azon előre-látó férfiút, kinek javaslata, ha elfogadtatott volna 1848-ban, megkimélte volna Franciaországot a császári kormány gyaláztatától s csapásaitól.

Kell, hogy az elnök elég hosszú időtartamra, például hat évre választassék. Korlátlanul ujraválaszthatónak kell lennie, hogy rendszerint újra megválasztathassék.

A négyévenkint előforduló s nép általi elnökválasztás az Egyesült-államokban időnként oly erős válságot idéz elő, hogy hasonlót az európai népek el nem viselnének. Elég volna ez őket elidegeníteni a köztársasági kormánytól.

Lincoln elnök e tárgyban egy, bár egyszerű, de igen mély értelmű szót mondott: »Nem akkor kell a lovakat változtatni, mikor az ember a gázló közepén van.« Franciaország borzasztó gázlóban vergődik; s hihetőleg még hosszasb ideig.

A félelem, melylyel mindenkit eltöltött Thiers ur visszavonulásának vagy halálának eshetősége, megérteti a válságot, melyet szükségkép előhoz az elnökváltozás, oly központosított országban, mint Franciaország.

Schweitz változtatja az elnököt a nélkül, hogy észrevennék. Alig van tisztviselője, mely e nevet megérdemli; de Schweitzban a központi hatalom illetősége majdnem semmi.

Franciaországban ugyanaz általános, végtelen, korlátlanak mondható. Okvetlenül szükséges, hogy a parlamentnek legyen törvényes és könnyű módja az elnököt visszahívni, mert nem hiányzik ennek alkalma s felbátorítása bitorlási kísérletekre. *R)* A felső kamarának kell, hogy hatalma legyen őt letenni az alsó kamara kívánatára.

Az elnök ne jelenjen meg a kamarákban; személyes közbejövetele elvenné a tanácskozások szabadságát s oly eshetőségeknek tenné ki őt, melyek csökkentenék tekintélyét s nehézzé tennék helyzetét. Le kell mondania egy alkotmányos király magas részrehajlatlanságáról, s elfogadni a minisztereket, kiket neki a többség kijelöl.

E szükségesség szigorunak látszhatik s a gyakorlatban nehézségeket fog szenvedni.

Az Egyesült-államokban még a miniszterek se jelennek meg a kamarákban; ők inkább csak hivatalfőnökök, s mint ilyenek, nincsenek befolyásolva a többség által. Felelős parlamenti kormány s a többség kormánya tehát lénye-

ges a képviseleti rendszerben. Valósággal csak e módon igazgathatja az ország saját ügyeit, képviselői közbejárása által. De miniszteri válságok baját idézi elő, s a valódi hatalmat a törvényhozó test kezébe juttatja.

Az Egyesült-államokban a törvényhozás és a végrehajtás elkülönözöttebb körökben működnek, s az ügyek több következetességgel igazgattatnak. Az amerikai rendszernek megvannak előnyei; de nem tudom, jó szolgálatot tenne-e Európában? Az ellenkező eljárás, melyet Franciaországban megkísérlettek, nem sikerült.

Legyen-e az elnöknek vétója? Nem kell félni azt neki megadni. Ujra megválasztatásának érdeke gátolni fogja őt a visszaélésben. Oly eszköz az, melyet nem kell elmellőzni a kamara mindenhatóságának ellensúlyozására.

Csakhogymivel az elnöki székre rögeszmékkel bíró ember is juthat, ki a fejességet egész a forradalom előidézéséig viszi, a vétónak hátrálni kellene a két kamara bármelyikének két harmadrésznyi többsége előtt.

Birjon-e az elnök a kamarák feloszlatásának jogával is? Prevost-Paradol ur a feloszlatásban a képviseleti kormánynak egy lényeges kerekét látta, mert ez egyetlen módja a kamarák és az ország közt létrejött hosszas és mély czivakodás megelőzésének, s minthogy nem hitte, hogy azzal egy elnök élhetne, a monarchia felé hajlott. E nézetek előtttem kevés alappal látszanak birni.

Czivakodástól a képviselők s azok választói közt nem lehet félni. A képviselők nagyon is hajlandók engedni azok óhajainak, kik őket választják, s megbízatásuk nem tart elég hosszú ideig arra, hogy komoly és tartós czivakodás fejlődjék ki, ez tehát képzelt veszély.

Aztán nem is láthatni, miért ne élhessen az elnök a feloszlatás jogával épen úgy, mint a király.

A kamara által választatott, tehát nem küldheti azt haza, azt mondják. Miért nem, ha az hasznos a kormány rendes menetére nézve?

De ez annyi, mint elismerni felsőbbbségét, mondják még. Nem egyéb ez, mint megadni neki azon lényeges jogot, hogy tanácsot kérhessen az országtól, ha a körülmények úgy kívánják.

Az országra hivatkozás hasznos, még szükséges is, ha nincs többség, s így a minisztérium sem meg nem alakulhat, sem nem kormányozhat.

Az Egyesült-államokban, hol nincs parlamenti cabinet, a feloszlatás hasztalan, de elmellőzhetlen az a többségi kormány működhetésére nézve.

Nem jó, hogy két alkotmányos hatalom vagy a kamra két töredéke folyvást sakkban tarthassa egymást, szabályszerű eszköze nélkül az ily zsákutczából való menekülhetésnek. Ellenkező esetben a kormány kerekei megszűnnek működni s az egész alkotmányos gépezet tétlenségre van kárhozthatva.

HARMINCZÖTÖDIK FEJEZET.

A végrehajtó hatalom által kinevezett parlamenti miniszterek mellett szükség van a kamarák által választott maradandó miniszterekre is.

A köztársaságra alkalmazott parlamenti kormányrendszer megkívánni lászik egy reformot, melyhez hasonlót mutatnak az Egyesült-államok intézményei, de a mely nem egyezik Európa jelenleg divó szokásaival.

A parlamenti kormányrendszer nagy hiánya a minisztériumok változandósága. E változandóság különösen igen ártalmas bizonyos közszolgálati ágaknak, melyeknél mulhatlanul szükséges, több éven át ugyanazon tervet követni, s lehetetlen a javításokat rögtönözni. Különösen emlitem a hadügyi-, közoktatási- és közmunkaminisztériumokat.

Hogy e tárczák jól vezettessenek: egészen szakértő, a parlamenti harcok nyugtalanságai s viszontagságai alól kivett s hivataluknak elég hosszú időre terjedő megtarthatása iránt biztosított emberekre volna szükség.

A kényuralom előnye e tekintetben, hogy ha az uralkodó elég értelmes arra, hogy jó minisztert válasszon, ezt meg is tarthatja helyén annyi időn át, a mennyi szükséges nagy dolgok kivitelére.

Az Európában most divó parlamenti rendszer mellett, az ügyek kezelésében egymásra rohamosan következő minisztériumok tehetetlensége részint nevetséges, részint kártékony.

Nézzétek, mit tett Poroszországban Stein és Roön a hadsereg, Humboldt és Altenstein a közoktatás ujraszervezésére, s Oroszországban Gortschakoff herczeg a birodalom segélyforrásainak kiaknázására, és szemléljétek, mi történt Franciaországban vagy Angliában.

Franciaországban, 1830. óta, a közoktatási tárcza gyakran volt kitünő férfiak kezeiben, s mégis, a nyert eredmények mennyire jelentéktelenek! Guizot és Duruy urak fontos javításokat kezdtek; s elhagyták az ügyeket, a nélkül, hogy bármiben czélt értek volna.

Anglia, e perczben, azt hiszi, hogy újra kell szervezni hadseregét. Semmi komoly eredményre sem jut, s csak a

királyi hatalom tekintélyes közbeszólása által törölhetette el a tisztí fokozatok adás-vevését.

A tapasztalás tehát azt bizonyítja, hogy egy fölvilágosodott uralkodó által támogatott jó miniszter sokkal több jót tehet önkényes kormány, mint parlamenti kormány alatt.

Ez nem ok arra, hogy elsőbbség adassék a kényuralomnak, mely a népeket gyermekkorban tartja vagy azokat megrontja s elerőtleníti, hanem okul szolgál, hogy kutassuk: nincs-e valamely eszköz a parlamenti kormány alatt, mely által némely közszolgálati ágak igazgatásába az ezekben nélkülözhetlen következetesség szelleme vitessék be.

Ez eszköz ki van körülbelöl jelölve az által, a mi az amerikai szövetség államaiban történik. A közszolgálat főnökeinek nagyobb része nem a kamarák többségének koczakajátékából előlépett miniszterekből áll, hanem szakértő férfiakból, kik közül némelyeket közvetlenül a nép, másokat a senatus vagy a képviselőház választ.

Európában a felsőház által kellene neveztetni a hadügyi, a közmunka- és közoktatási tárczák főnökeit; hivatalban maradnának visszahívásukig s felelősek lennének a parlament előtt; nem vennének részt napról-napra a parlamenti vitákban, hanem évenként egyszer megjelenének védeni költségvetéseiket.

Az Egyesült-államokban e rendszer, noha a nagyon gyakori népválasztások arra túlságos mozgékonyság jellegét nyomták, mégis a főszolgálati ágak élére szakértő specialistákat vezetett, a kik kitűnő dolgokat műveltek.

Európában többféle előny származnék e rendszerből.

Először is, a parlamenti többségek hullámozásai, s a minisztériumok folytonos változásai megszűnnének gátot vetni minden hosszabb időt kívánó reform elébe, s a szabad

intézmények a közügyek igazgatására annyi következetes-ségi szellemet és szakszerű ismereteket alkalmazhatnának, mint ezt olykor a kényuralom teszi.

Másodszor, a választott hivatalfőnökök, nem vevén részt a parlamenti vitákban, egész idejüket a reájok bízott fontos érdekek tanulmányozására szentelhetnék, s mégis felelősek lennének a nép képviselői előtt, a mi a képviseleti kormány lényeges föltétele.

Végre meg lenne törve a hatalmak azon rémitő öszpontosítása, mely, bármi nevet viseljen is az állam, monarchiát vagy köztársaságét, mindenkor — kényuralom.

Francziacrszágban a végrehajtó hatalom feje, közvetve vagy közvetlenül, kezében tart több mint hatszázezer hivatalnokot; ő nevezi azokat mindenüvé, a hadseregbe, a tengerészetbe, a törvénykezési testületekbe, a hidak és közutaknál, a pénzügyek és állampénztár kezeléséhez, a helyi közigazgatáshoz is. Lehet-e ily szerfölötti hatalmat adni néhány évre elnökké nevezett polgár kezébe? a hadsereg parancsnokságát s annak minden fokozatáról való rendelkezést reá bízni nem annyi-e, mint rendkívül megkönnyíteni számára a katonai államcsíny elkövetését?

A hatalmak ilynemű központosítása mellett lehetetlen a köztársaság, s még a mérsékelt monarchia is csak névszerint lesz az.

Ha azt akarjátok, hogy a végrehajtó hatalom választásból keljen ki, mint Schweiczban, szorítsátok meg hatalmi körét. Választás alá vetni elnököt, kinek annyi hatalma van, mint egy autocratának, észellenes dolog.

Egymás fölébe helyezett hivatalnokok roppant hierarchiája, kik mindnyájan teljes függésben vannak az állam fejétől, ez a kormány olyan alakja, milyet Róma és Byzancz

hagyott reánk. Ez annyi, mint kényuralom. Franciaországban XIV. Lajos és Napoleon tükélyre emelték e rendszert.

A katolikus népek hajlandók ebben a kormányzás természetes alakját, s a rend szükséges föltételét látni, mert az egyház is még ily módon van alakítva s így kormányoztatik.

A csalhatatlanságdogmája logikai koronája e rendszernek, mert az uralkodó csak úgy követelhet mindenhatóságot, ha nincs tévedések alá vetve.

A középkorban, a szabad községekben, sok fontos szolgálat volt egy-egy külön polgári bizottmányra ruházva, mely külön alapról vagy jövedelemről rendelkezett, s működéséről a választó-testületnek adott számot.

Ugyane rendszer követtetik még ma is Angliában és Amerikában. Legközelebb is új alkalmazását láttuk Angliában az elemi oktatás szervezésénél, melynek igazgatása a választók által közvetlenül nevezett »iskolai bizottmányokra« van ruházva.

Íme hát a kényuralomban a hierarchiát, s a szabad államokban a hatalmak megosztását, sőt eldarabolását találjuk.

Amerikában nem a központi hatalom vas karja tartja föl az összhangzást a független hatóságok közt, hanem a törvényt alkalmazó bíróság; ott a bírák a politikai gép legfőbb szabályozói.

A hadügyi, közoktatási s közmunkavezető három tárcza részére a parlament által választott speciális miniszterek végtelenül több szolgálatot tehetnének, mint a parlamenti harczokból keletkezett s azokba vegyülve maradó cabinet-miniszterek.

Az ország, mely e rendszert elfogadná, jobban fogna előre haladni, mint a többi. Előnnyel lehetne ezt alkalmazni még alkotmányos monarchiában is. Eléretnék ez által a végrehajtó hatalom mindenhatóságának korlátozása s következőleg az államcsinyek megelőzése.

HARMINCZHATODIK FEJEZET.

A helyhatóságok (autonomiák) szükséges- ségéről.

Még van egy más eszköz is a kényuralom korlátozására, s ez abban áll, hogy a helyi érdekek az általános országos érdekektől tisztán elkülönöztessenek, s a helybeli érdekek kezelése helybeli független, és a polgárok által választott igazgatókra bízassék. Ez az, a mit decentralizációnak neveznek. Ez eszme igen kedveltetik ma, de még csak nagyon félénk alkalmazásban részesült.

Francziaországban egészen odáig kell menni, hogy visszaállittassanak a régi provinciák, tartományi gyűléseikkel, egyesítve a megyéket, melyek földirati viszonyok s a gazdasági érdekek ugyanazonsága által valósággal egy természetes csoportot alkotnak.

Többé-kevesebbé szoros szövetségi (foederalis) szerkezet lesz a jövőben általánosan elfogadva, mert ez egyedüli módja a fajok, s később az alfajok egyesülése biztosításának a nélkül, hogy a helyi különféleségek eltiportatnának s az emberek fojtó egyformaság szolgásgába vettetnének.

A helybeli szabadságok az egyedüliek, melyeket az emberek nagyobb része megért, s melyeket gyakorolhat a polgárosultság minden fokán.

Nézzétek az oroszokat, sőt India és Jáva lakosait is ; ők magok igazgatják helybeli érdekeiket, emlékezetet túlhaladó idő óta.

A helybeli intézmények, ha a középponti hatalom szántsándékosan le nem rontja azokat, mint Franciaországban, ellentállanak minden politikai változásnak és társadalmi rázkódásnak, mert megfelelnek a természeti szükségnek.

Tartományi szabadságok nélkül a parlamenti kormány a szabadságnak csak külszínét adja, mélyén kényuralom lakik, majd monarchia, majd meggyűlés által gyakoroltatva.

A tartományok (megyék) autonomiája a szabadság védvára.

Egykor az uralkodó hatalma korlátolva volt hatalmi eszközei erőtlensége, s a papság, a magistratura, a városok és megyék függetlensége által. Ma, vizsgáljátok át a francia társadalmat tetőtől talpig : soholsem találtok független erőre, mely ellenszegülhessen az uralkodónak. E kormányrendszer, bármily czimmal ékesíttessék is, nem egyéb, mint időnkénti forradalmak által mérsékelt absolutismus.

Helyi hatóságokat nélkülöző nép története sohasem lesz más, mint rázkódások és ájuldozások egymást fölváltó sorozata.

Gondoljatok az erélyes ellenállásra, melyet Britannia, ez annyira monarchikus állam, tett ellenébe a királyi mindenhatóságnak.

Ma fölforgatják a trónt, vagy meggyilkolják a királyt, de a jogokra és hagyományokra támaszkodó törvényes ellenállás, ismeretlen dolog.

Ha Magyarország mindenkor tudta védeni szabadságait az önkényuralom bitortlásai ellenében, ez onnét volt, mert a megyék függetlensége fentartatott.

A francia republikánusok, behunyván szemeiket a történet legvilágosabb tanúságai előtt, semmi áron sem akarják a tartományi autonómiát, pedig e nélkül a köztársaság csak üres név, s nehezen fogja magát fentarthatni.

Az egyedüli köztársaságok, melyek, — a nélkül, hogy egyszerű városok lettek volna, mint Athén vagy Spárta, vagy a meghódított országokat zsarnokilag kormányzó városok, mint Róma és Velence, — mindenkinek valódi szabadságot biztosítottak, szövetségek voltak.

A szabadság megalapítására mindenekelőtt szükség es megszoritani az uralkodó hatalom jogkörét, független hatóságokat állítva föl, melyek gátot vethessenek vállalkozásainak; szükséges, másodszor, elvenni a központi hatalomtól a helyi érdekek legfőbb igazgatását.

Helyesen mondták, hogy a helyi intézmények a szabadság elemi iskolája; a tartományi (megyei) gyűlésekben tanulják meg a polgárok megérteni, mennyire fontos a közigyelék jó kezelése magánérdekeikre nézve. A nemzeti gyűlés működése igen távol esik tőlük, s végzéseinek hatását igen nehéz megismerniök.

A helybeli önkormányzat legjobb politikai nevelés a népére nézve.

Az abszolút egységgel, mely Franciaországban uralkodik, ugyanazon egy izgalom rohanja meg az egész országot, s mindent veszélybe hoz. Mindenkinek láza van egyazon időben. Sehol nincs menekvés, akár egy despota, akár a forradalom elől.

A helyihatóságok mellett nem úgy áll a dolog. Minden tartománynak megvan saját válsága, mely nem közös a többivel.

Innét van, hogy Schweicz és az Egyesült-államok ellentállanak a democratia viharainak. Egységes köztársaság csakhamar lerogyna azok alatt.

A helybeli hatóságok a parlamenti kormány kényszerű kísérői. Azok nélkül e kormányrendszer csak igen középszerű eredményeket hoz elő. Sőt helyet ad egy különös politikai bajnak, melyet az olasz államférfiak az őket kitüntető éles fölfogással tanulmányoztak hazájokban.

A parlament, sok ügyet kellettven szabályoznia, rosszul szabályozza azokat. A bonyodalmasság, az érdekek ellentéte, folytonos miniszterválságokat okoz, melyek a kormányt tehetetlenségre kárhoztatják.

A közmunkák egy új fajta politikai vesztegetésnek nyitnak tért, honnét az állam filléreinek rossz fölhasználása ered. A hatalom, hogy bizonyos kerület vagy hely szavazatait magának biztosítsa: kikötöt, vasutat, templomot, csatornát engedélyez annak. A többi kerület is sorban hasonlót követel, sigy a nem igen szükséges munkák roppant összegeket nyelnek el, s a budget — rendes kerékvágásban van.

A kormány a kegyadományul szétosztott közmunkákból majdnem ellenállhatlan befolyási eszközt csinál magának a választási küzdelmekben.

Ez nemcsak Franciaországban volt így, hanem Olaszországban, Belgiumban s mindazon országokban is, hol a parlamenti kormány egyesülve van a közigazgatási központositással.

Kétséggel vannak némely, az egész országot átölelő közmunkák, melyek csak a középpontból vezettethetnek jól; de ezeknek kivételt kell képezni, s a többieknek az érdekelt tartományok vagy községek által kellene végrehajtatni. A tartományi gyűlések egészen alkalmasok volnának e tekintetben. Takarékosabbak lennének, jobban ismernék a helyi szükségleteket. Tocqueville kimutatta, mily bámulatos módon kezelték a languedoci rendek (États) e tartomány közérdekeit.

A tartományi gyűlés bírna helybenhagyás jogával mindazon községi határozatokra nézve, melyek most a középponthoz küldetnek elintézés végett. Az ellenőrzés e szerint gyorsabb és komolyabb lenne.

Csak látni kell, mily absolut figyelmetlenséggel hagyja helyben a nemzeti gyűlés a városok által megszavazott kölcsönöket, hogy átlássuk e formaság csalékonyságát.

A tartományi tanácsosok legalább tudnák, miről van szó. Jacini úr »tartományi decentralizatio« javaslatát tette közzé Olaszország számára,¹⁾ mely nagy részben alkalmazható lenne Franciaországra is.

Új életre keltve a politikai élet különféle tüzhelyeit a vidéken, mozgás vitetnék a végtagokba, melyek hidegegek, s fölmentetnék a főváros, mely időnkénti szélhűdés rohamainak van alávetve.

Talán korholni fogják e rendszerben, hogy megtámadja a nemzeti egységet, melyre Franciaország magát mindenkor oly féltékenynek mutatta; de a tapasztalás bizonyította, hogy e veszély nem létezik.

¹⁾ Lásd: Perseveranza 1870. nov. 15 s 16. — Memoria dei Senatori Ponza di S. Martino et Stephano Jacini.

Spanyolország, Hollandia, Belgium tekintetbe vették régi tartományaik létezését, s az állam egysége nem szenvedett a miatt.

A porosz tartományok, különböző közigazgatásukkal s hadseregeikkel, gyakran eltérő polgári intézményeikkel, majdnem megannyi elkülönzött cantont képeznek, s még is a nemzeti erő egy országban sincs teljesebben a középponti hatalom rendelkezésére.

Két vagy három nagy közszolgálati ág, különösen a hadsereg s a közoktatás egysége, elég az állam egységének biztosítására, melynek valódi ragaszát a hazafiúi érzelem képezi.

Egyike volt a forradalom tévedéseinek: azt hinni, hogy erősbittetik a nemzeti érzelem a helybeli szokások kiirtása s a provinciális hagyományok és intézmények száműzése által. S) A polgár annál inkább szereti hazáját, minél teljesebben biztosítja ez részére helybeli autonomiáját élvezetét.

A schweiczi azért oly jó hazafi, mert a szövetség tiszteletben tartja s biztosítja nyelvét, jogait, sajátságos jellemét. Ha megkisérlenék az egyformaság behozatalát, az egyesült cantonok csomója széttörné a helyi ellenállások ereje alatt.

Necker azt javasolta, hogy a tartományi rendek (États provinciaux) általánosíttassanak és szabályoztassanak, s küldjenek követeket a középpontba, kik a felső házat képezék. Az eszme helyes volt, mint nagyobb része azoknak, melyek e kitűnő, józan eszű embertől származtak. Ujra elő kell azt venni, s fölállítani a tartományi gyűléseket.

— — — — —

HARMINCZHETEDIK FEJEZET.

A szabadság biztosítékairól.

A köztársasági intézmények megalapítására nem elég jelentékenyen megszorítani a középponti hatalom jogosítványait, biztosítani is kell a polgároknak a »szükséges szabadságok« élvezetét.

Különös és szomorú dolog, hogy Franciaország, mely oly csodás erőlködéseket tett, hogy földjéről mindennemű despotismust kiirtson, sohasem élvezett teljesen valamely szabadságot, s a polgárok jogai mindenkor a hatalom ágenseinek önkényétől függöttek. A szólás és sajtó szabadsága, az oktatás és társulás szabadsága, meg a vallásszabadság is mindenkor számtalan békónak voltak alávetve, s a közigazgatás kényének odadobva.

A szabadság nem zárja ki a bíróság repressív működését, de nem engedi meg a rendőrség előleges beavatkozását. Már pedig ez utóbbi mindenkor uralkodott Franciaországban.

Angliában, ellenben, a közjogok majd mindig a bíróságok végzései által állapittattak meg, s Amerikában a bírói hatalom tartja fenn az egymástól független különböző hatóságok közti összhangot.

Az önkényes rendszabályok rendszere azóta sincs elmellőzve Franciaországban, mióta a köztársaság kikiáltott; ennek meg kell lenni. Itt egyik präfét lefoglaltatja az ellenzéki lap példányait; ott a másik kinyilatkoztatja,

hogy minden közhelyet bezárat, a hol az Assemblée felosztását kívánó kérvényt irnak alá; bár az óhajítások kifejezésének joga legutolsó azok közt, melyek még a leigázott népeknek is megmaradnak. Majd egy miniszter tiltja el a közmulatságokat szept. 4-ikének évfordulója alkalmából; majd egy tábornok ad rendeletet katonáinak, hogy elfogadjanak mindenkit, a ki a bukott kormány igazolására irányzott röpiratokat oszt ki. E rendszabályok, melyeket példaképen felhozok, általánosan helyeseltettek, mert az elátkozott kevesebbséget érintették; elfelejtik, hogy ily eljárás: megtagadása minden szabadságnak.

Elfogatni, igazi gallicismus *T)*, s a »Lettres de cachet« kora óta mindenkor a hatalom végszava volt. A commune tagjai azzal töltötték idejüket, hogy egyik a másikat elfogatta, ez a Franciaországban mindenkor követett rendszer parodiája.

Hogy e rendszernek vége vettessék, azt kell tenni, a mit Anglia; felelőssékké nyilvánítani a hivatalnokokat minden törvénytelen rendszabályért, melyet elkövettek, habár ebben felsőbb rendeleteknek engedelmeskedtek is. Az önkénynek való ellentállás, még ha erőszakos is, Angliában teljesen törvényesnek tekintetik, s ha abból emberhalál származik, az menthető, egyszerű emberölés. A hivatalnok, ki törvényteleniséget követett el, el van ítélve, s nem igazolhatja magát, főnökének rendeletei mögé bujva.

Ily törvényhozásnak meg lehetnek a maga fonákságai; de legrosszabb az országra nézve, mely szabad akar lenni, ha a hatalom önkényes rendeleteinek van martalékül vetve.

Először is ki kell hirdetni a szükséges szabadságokat néhány világos sorban s menten minden kétértelműségtől, megsemmisítve minden előbbi megszorító törvényt. Szük-

séges azonkívül, hogy minden hivatalnok, a ki nem tiszteli a törvényt, felelős legyen tetteiről, s kérdőre vonathassék a bíróság előtt, minden előleges felhatalmazás nélkül; csak így lehet a szabadság biztosítva s elérve, hogy elterjedjen a törvényesség tisztelete, mely minden pártnál hiányzik, s hiányzott majd minden kormánynál.

Hiába van, hogy hangzatos chartákban biztosíttatik a szabadság; ki biztosítja a biztosítékokat?

Végre is csak egy eszköz van, s ez az, hogy minden katonai és polgári hivatalnoknak teljes és kivétel nélküli felelőssége állapíttassék meg. Akkor azután a törvényszékek lesznek minden jognak védőrei, és — mint ennek szabad országban lennie kell — az igazságszolgáltatás minden hatalmat a törvények iránti tiszteletre szorít.

Csak azon jogok tiszteltetnek, melyek védeni tudják magokat.

Franciaország szerencsétlensége, hogy szenvedélyesen kergetve a szabadságot, soha se akart azon utra térni, mely ahhoz vezet.

Lerontotta a független testületeket, megsemmisítette a helybeli hatóságokat, központosított minden hivatalos eljárást, felelősségtelen kezelőkre bízott minden hatalmat, lehetetlenné tett minden törvényes ellenállást, s ekkép egy oly óriásbálványt emelt, mely elnyel minden nemzeti életet, s mely a mindenhatóság részegségében, vesztébe vezeti az országot.

Franciaország nem habozik felforgatni a dynastiákat; nem meri magát elhatározni a hatalom túlcsapó kiváltságainak megszorítására, a mi folytonos forradalmakat idéz elő; ellenkezőleg minden válság után neveli azokat, így

vélvén jobban biztosítani a politikai intézmények állandóságát. Ideje van megtérni e tévutról, minden módon korlátozni kell az uralkodó hatalom tevékenységének jogkörét, feldarabolva a közigazgatást független és nem hierarchicus szolgálattételekre, helyreállítva a tartományi intézményeket s hatalmasan felfegyverezve a polgárokat a hivatalnokok önkénye ellen. Csak akkor kezd a »köztársaság« neve egyértelmű lenni a szabadságával.

FÜGGELÉK.

Az arányos képviseltetés.

A szavazásnak a tanácskozó testületek, kamarák, községi vagy tartományi tanácsok tagjainak megválasztására most még majdnem mindenütt alkalmazott módja utálatos és barbár. Számos irat ¹⁾ bizonyítja ezt, kétségen túl emelve.

¹⁾ Fawcett, M. *Hare's Reformbill simplified*, London. 1860. — H. R. Droop 1. *Methods of electing representatives*. London. 1868. 2. *Political and social effects of different modes of voting*. 1869. — Francis Fisher, *The nomination of candidates for civic and political office*. Philadelphia. 1868. — Simon Sterne, *On representativ government and personal representation*. Philadelphia. 1871. — Rigby Smith, *Personal representation*. London. 1868. — *Les minorités et le suffrage universel*, par le Baron de Layre 1868. — *Le droit de minorités*, par Maria Chenu, 1868. — *Le suffrage universel*, par le dr. Tony-Moillin. — *De la representation des minorités*, par le duc d'Agen. — *Le suffrage universel et le droit des minorités*, par le marquis de Biencours (Correspondent, juin, 1870). — Ph. Bourson, *Le systeme electoral proposé par M. Th. Hare*. Bruxelles. 1864. — *De la reforme electorale*, par Rolin-Jacquemyns. Bruxelles. 1865. — Guido Padelletti, *Teoria della elezione politica*, Naples. 1870. — Luigi Palma, *Del potere elettorale negli stati liberi*, Milan. 1869. — Ferraris Carlo, *La rappresentanza delle minoranze nel parlamento*. — Dr. Gustav Burnitz und Dr. Georg Warrenttrapp, *Methode bei jeder Art von Wahlen sowohl der Mehrheit als der Minderheit, die ihrer Stärke entsprechende Zahl*

Senki sem fog ellenkezőt állítani, ha csak bevallani nem akarja, hogy nem foglalkodott e kérdéssel.

A jelen rendszer meghamisítja a képviseleti rendszert. Csak a többségek vannak képviselve. A kisebbségekkel úgy bánnak, mintha nem is léteznének. Gyakran még az is megtörténik, hogy a többség a kamarákban a választók kevesebbsége által választatik, vagy, hogy a parlamenti többség által hozott határozat ellenkezik a választók nagy többségének óhajtatásával.

A jelen rendszer arra kényszeríti a különféle véleményeket, hogy két versenyző pártba csoportosuljanak, ha csak azt nem akarják, hogy elveszítsék szavazataikat eredmény nélkül. Tehát olykor természetellenes szövetségeket parancsol reájok, s minden esetben gátolja a független és eredeti véleményeket, hogy nyilatkozhassanak.

Lealacsonyítja a parlament tagjai képességének színvonalát, mert nem ad helyet az erőteljes szellemeknek, ha nincsenek a pártok helybeli vezetői által támogatva. Így Stuart Mill, ki egész Angliában több szavazatot nyert volna, mint bárki más, nem választatott meg újra a helybeli választók által, kik első ízben megválasztották. Most már némely országokban a szavazástól visszatartózkodások oly számosak, hogy nyugtalanságot okoznak. Onnét származnak, mert sok választó egyikre sem akar szavazni a két jelölt közül, kiknek egyedül van kilátásuk a megválasztatásra. Bizonyosan szavaz-

von Vertretern zu sichern. Frankfurt a. M. 1863. — Bluntschli, *Allgemeines Staatsrecht*. T. 16. 492. München. 1863. — *De la question electorale* par M. A. Morin, Geneve, 1869. — *La question electorale en Europe et en Amerique*, Geneve. 1871. — J. Borely: *Représentation proportionnelle de la majorité et des minorités*. Paris. 1870.

nának, ha ezt sikerrel tehetnék, ohajtásuk szerinti jelölt javára.

A mostani rendszer hiányai oly nagyok, oly gyászosak minden pártra s minden országra nézve, hol gyakorlatban van, hogy elég azokat csak említeni, hogy a jelenlevőt kárhoztassuk. De van-e hát választási mód, mely megfelel egyszersmind a méltányosság és a gyakorlatiáság követelményeinek?

Már jeleztük e munka szövegében a »halmozó« és a »megszorított« szavazatot. Az első alkalmazva van Angliában az iskolai bizottmányok választásainál, s ujabban elfogadtatott Illinoisban, általánosságban is; — a második használatban van Angliában azon testületeknél, hol három jelölt választandó. E combinatiók többet érnek, mint a jelen rendszer, mert megengedik a nagyszámu kevesebbségnek, hogy magát képviseltesse. De még távol vannak attól, hogy tökéletesek legyenek, s olykor igen kevésbé méltányos eredményekre vezetnek.

Két sokkal jobb módozat érdemli meg, hogy reá figyelem fordíttassék. Ez a »személyes képviselő«, melyet Hare hozott javaslatba, s mely részleteiben tökéletesítve van a genfi választási reformbizottmány által, melynek elnöke Naville ur; — és az »uninominal szavazat«, melyet Walter Baily gondolt ki, s Biencourt marquis ajánlott a Correspondentban, s Naville új tanulmányában a francia választási reform felett.

Lássuk előbb, mi az elérendő cél. A tökéletesség abban állana, hogy minden párt, minden vélemény arányos számu képviselőkkel birna párthivei közül. Ma ez nem úgy van. Csak a többség van képviselve. Tegyük fel, hogy 100 választótestület van egyenkint 1000 választóval és 100 kép-

viselő választandó. Egyik párt, mely minden választó-testületben megnyerné a szavazatok többségét, 100 képviselőt nevezne 50,100 szavazattal; a párt, mely 49,900 szavazattal rendelkeznék, egy képviselővel se bírna, s a győző által kormányoztatnék, a nélkül, hogy meghallgattathatná magát a parlament kebelében. Ily végsőséges eset nem fordul elő, de sok országban oly eredményhez jutnak, mely ezt megközelíti. Hogy a képviselő arányos vagyis méltányos legyen, minden pártnak annyi képviselővel kellene bírnia, a hány ezer párthive van. A választók száma, vagy inkább, a szavazók száma a választandó képviselők számával osztva, nevezhető választási quotiensnek. Minden véleménynek, mely választási quotiens-t hoz össze, képviselővel kellene bírnia; két képviselővel, ha kétszer nyeri megequotienst, s így tovább.

Elméletben minden országnak csak egyetlenegy választó-testületet kellene alkotni; ez esetben minden jelölt, ki az egész országban elég szavazatot nyer, hogy szert tegyen a választási quotiensre, képviselővé lenne. Minden választó szavazhatna neki tetsző jelöltre a nélkül, hogy alávetné magát a választási bizottmányok rendeleteinek, ha csak szavazatát veszteni nem akarja, s a nélkül, hogy kénytelen lenne oly emberekre szavazni, a kiket nem választana, ha szabad szavazattal bírna. A valóban kitünő, eredeti, ismeretes, az egész nemzet által tisztelt, de helybeli befolyással nem bíró szellemek ekkép nehézség nélkül jutnának a parlamentbe s oda az életnek és haladásnak oly élesztőjét vinnék be, mely ma igen gyakran hiányzik.

Egész országból egyetlenegy választó-testületet csinálni kétségkívül megegyező volna a mai képviselői rendszer elméletével, mely azt akarja, hogy a követ ne azon helyet képviselje, mely őt választá, hanem az egész nemze-

tét. U) Azonban eme, Girardin ur által sok tehetséggel védett rendszer, sohasem volt alkalmazva a gyakorlatban, mert a végrehajtás nehézségei legyőzhetleneknek mutatkoztak. Először is, hogyan történjék a szavazatok összeszedése az egész országban? — másodszor, a mi még fontosabb ellenvetés, oly képviselő, ki csak egyszer nyerte meg a választási quotienst, a parlamentben épen úgy egy szavazattal rendelkeznék, mint az, ki tízszer vagy huszszor bír e quotiensevel, a mi teljesen meghamisítaná a képviseletet. E baj orvoslására az lett javasolva, hogy minden képviselőnek annyi szavazat adassék, mely megfelel választási quotiensei mennyiségének. Ily módon csakugyan minden párt a szavazatoknak hivei számához arányosított számával rendelkezhetnék. De eme, a különféle képviselőket megillető egyenetlen hatalom oly igen ellenkezik az uralkodó eszmékkel, hogy nehéz lenne azt elfogadni. Különben a tanácskozó testületekben a szavazat nem minden; a vitatkozás nem kevesebbé fontos. Jelentékeny dolog, hogy a legjobbaknak ítelt képviselők száma teljes legyen, s ha a képviselő, ki több szavazattal rendelkezik, távol van, igen nagy változás történhetik a pártok viszonylagos erejében.

Ime többféle mód e nehézségekből menekülésre, a nélkül, hogy le kelljen mondani azon kíváncsi czélról, melynek eléréséről van szó, t. i. az arányos és személyes képviseletről.

Hare ur oly eljárást hozott javaslatba, melyet Stuart Mill úgy tekint, mint egyikét a korunkban létrejött legfontosabb fölfedezéseknek a politikában. Minden választó először azon jelölt nevét írja szavazójegyére, a kire legtöbbet tart, azután, rokonszernei sora szerint, azon személyek

neveit, kikre nézve szintén óhajtja, hogy azontúl a parlamentbe jussanak. Felbontásnál minden szavazójegy csak egy névre érvényes. Mihelyt megnyerte valamely jelölt a választási quotient, kikiáltatik megválasztottnak. Azután a szavazójegyek, melyek nevét viselik, a következő névnek javára szolgálnak, s így tovább. Innét az következik, hogy minden szavazójegy mindenkor azon vélemény javára számít, melynek érvényre emelésére rendeltetett. Oly párt, melynek 100,000 híve van, 100,000 szavazattal fog bírni, melyek neki annyi képviselőt adnak, a hányszor magában foglalja e szám a választási quotient. A képviselő tehát szigoruan »arányos« lesz s egyszersmind személyes is lesz, mert minden választó hozzájáruland, hogy első helyen azon személy választassék meg, a kire legtöbbet tartott, s második helyen az, a ki második sorban következik rokonszenvében, és így tovább.

A szavazás e módja egyszerű és észszerű. Azonban nehéz lenne azt összeegyeztetni a választótestület egységével valamely nagy országban, mert nem kívánhatni a rendes választóktól, hogy szavazójegyzékeikbe 3—400 nevet irjanak, az elsőbbség sora szerint berendezve. Tehát a választói circumscripciókat kellene elfogadni 15—20 képviselő megnevezésével. Ily módon minden jelentékeny párt, még legkülönbözőbb árnyalataiban is, elérné, hogy képviselve legyen, s szigorun véve, meg lehetne állapítani a választótestület egységét a választási quotient túlhaladó szavazatokra nézve is, a neufchateli canton nagy tanácsa elé terjesztett igen elmés combinatió szerint. Az alkalmazás részletei iránt felvilágosítást lehet nyerni Naville ur

érdekes röpiratából, s a genfi associatiónak a választási reform körüli munkálataiból.¹⁾

A Baily ur »Vote uninominal«-rendszere talán még egyszerűbb, mint Hare uré. Alkalmazható lenne ez nagyobb kiterjedésű választói testületre is. Sőt egyáltalában semmi sem gátolná, hogy összeférhetővé tétetnék az egész országot átölelő választó-testület egységével. Minden választó csak egy névre szavaz, de minden jelöltnek le kell tenni s nyilvánosságra hozni a nevek jegyzékét, a kiknek javára számíttassanak egymásután a szavazatok, melyeket nyerendene a saját megválasztatásának biztosítására szükséges választási quotiensen túl. Vegyünk egy példát: Pál jelöltkép lép föl, s következő nevek jegyzékét hozza nyilvánosságra: János, Lajos, Frigyes, Jakab. A választási quotiens 1000 lévén, Pál, ha 1000 szavazatot egyesített, meg van választva. A nevével ellátott többi szavazólap azontúl Jánosnak, s ha sorban János is megválasztatott, Frigyesnek, végre Jakabnak számíttatik.

Ez tehát a kettősfoku választás egy neme, mely bizonyos mérvben hatalmat ad a pártfőnököknek kijelölni azokat, kik legjobban képviselhetik véleményeiket. Itt a vélemény vezére az, a ki a névjegyzéket készíti, melyet, Hare rendszerében, maga a választó szerkeszt. Hare több befolyást ad a választók egyéni kiszemelésének, Baily pedig azok belátásának, kik hivatva vannak a választókat vezetni. Valósággal a különböző pártok vezetői volnának, mint most is, kik elkészítenék a névjegyzékeket. Csakhogy hely adatnék minden véleménynek, sőt minden egyes vélemény főbb ár-

¹⁾Lásd: *Travaux de l'Association réformatrice de Genève*. H. Georg kiadó 1871. és *La Question électorale* par Ernest Naville 1871. 130. l.

nyalatának is. Nem kellene, tetszése ellenére, beosztani magát a két vagy három nagy párt egyikének soraiba, melyek egyedül képesek a mostani rendszerben keresztülvinni jelölteiket. Minden párt főnökei, egyetértésben a legnépszerűbb jelölttel, határoznák meg a névjegyzéket, s azután e párt hívei egyértelműleg támogatnák azon jelölt nevét, ki mellett a hihetőség szóllana, hogy legtöbb szavazatot egyesíthet. Ekkép minden véleménytöredék, megközelítőleg pontosan, bírna a szavazatok azon számával, melyhez párt-híveinek száma jogot ad. Minden szavazat, melyet egy jelölt nyer bármelyik névjegyzéken, javára számíttatik. Csakhogy minden szavazójegy csupán egyszer számíttatik. Minden véleményárnyalat, mihelyest a választási quotienssel egyenlő szavazatszámmal rendelkezik, nyerhet egy képviselőt.

Látható, hogy e rendszer egyszersmind igen egyszerű és igen méltányos. Egyetlen baja, hogy eltér a jelenleg divó, kárhóztatást érdemlő rendszertől. Ez érdeme; de valószínűleg épen ez érdeme miatt nem lesz egyhamar elfogadva. Mindamellett a választási rendszer reformja oly sürgős, hogy le kell kötnie mindazok figyelmét, kik a kormányformák javításával foglalkodnak. Oly kérdés ez, melynek fontosságát a korunkbeli események napról napra inkább megértetik.

JEGYZETEK.

A) Kemény vád, melylyel itt Lavaleye úr a katolikus országok papságát illeti, a mely, ellensége az ujkor szabadsági eszméinek, míg ezeket üldözi, a nép vallásos érzelmét is, minden jónak e szent forrását, apasztja és megsemmisíti. Reménylem, hogy Magyarországot, bár ennek dynastiája s lakosai többsége katolikus, nem számítja azon szerencsétlen országok közé, melyeknek papságát ily kegyetlen váddal sujtja. A magyar kath. papság nagy többségében sohasem hiányzott sem a meleg hazaszeretet, sem az alkotmányos szabadság tisztelete, mely attól elválhatlan, sem a haladási törekvések méltánylása. — Ha voltak is a történet folyamában egyes Kollonichok vagy Szelepcsényiek, de általában nemzeti büszkeséggel állíthatjuk, hogy a magyar r. kath. egyház főpapsága, tudományos intézetek, iskolák, egyletek, a m. t. akadémia, — a fölvilágosodás s ezzel együtt járó józan szabadságszeretet e leghatalmasb eszközeinek bőkezű alapítása s támogatása által épen úgy kitüntette magát béke idején, mint a hazát fenyegető veszélyekben egykor zászlót emelve s banderiumot vezetve, majd a kor szelleméhez képest más áldozatokat hozva, mindenkor azok sorában tündöklött, kik a haza szabadságát s alkotmányát hiven védelmezték. A papság nagy zöme pedig oly hazafias

ézelmlü s aránylag oly szabad szellemü, mint talán semmi más katolikus ország papsága sem. Türelmetlenség, szolgáltság, buta vakbuzgóság sohasem volt a magyar elérus jellemvonása, s nálunk a vallásosság csökkent s a hit megrendült: ennek oka bizonynyal nem a magyar papság politikai magaviseletében és szabadságellenes szellemében fekszik. (*Ford. jegyz.*)

B) Ha Lavaleye ur is azt vallja, hogy nyugati Európa művelt népei még igen messze vannak azon állapottól, mely a köztársaságok alapításához szükséges: mit mondjunk mi magyarok, a mi helyzetünkben? — Lebeghet ugyan az emberi szabadság e legszebb virága, mint bájos eszménykép, mint fellengző kegyes óhajlás, korukat megelőző egyes idealisták képzeletében: de a ki azon föltételeket, melyeket Laveleye úr, mint a köztársasági forma megállapítására s fennállítására szükségeseket említ, s melyek az amerikai Egyesült-államokban föltaláltatnak, Franciaországban pedig hiányzanak, nálunk keresné: kétség kívül igen meddő fáradásban vesztegetné erejét. Magyarországnak földirati helyzete, történelmi hagyományai, a meggyökerezett monarchicus érület, melyet még az 1849-iki események se tudtak kiirtani s egy törvényt és alkotmányt tisztelő koronás fejedelem jó akarata azonnal régi erejébe helyezett vissza, — a »jugi impatiens, libertatis incapax« magyar faj jelleme, erkölcei, szokásai s hajlamai, a hazában élő sokféle vallás nyelv s nemzetiség tarkasága, sokféle szagatottságunk a fölizgatott nemzetiségi fanatizmus folytán, — a legvérmesebb ifjú kedély előtt sem teszik hihetővé, hogy itt a köztársasági kormányforma valaha kedvező talajra számithasson. Számos szép Nemzeti tulajdonaink- s erényeinkből épen azok hiányzanak leginkább, a melyek a köztársasági kormányforma életföltételei: puritán szokások s erkölcsök, nélkülözni s engedelmeskedni tudás, törvénytisztelés, ha bár a törvény magánérdekeinkre nem kedvező is; kitartás, következetesség, gyakorlatóság.

— Republicát nem lehet egy somogymegyei falusi kastélyban rögtönözve decretálni; — ékesszólás, nemes hév, bátorság, vitézség, egyébiránt egyenkint igen szép és jeles tulajdonok, nem elegendők arra, hogy köztársaságot alkossunk, s ha alkottunk, azt fenn is tartsuk. — Jó lesz tehát a köztársasági aspirációkkal nálunk még egy pár századig várakozni, s addig puritán erényekhez, törvénytiszteléshez, takarékossághoz, munkássághoz szokni, s főképen — tanulni és művelődni. (*Ford. jegyzete.*)

C) Látjuk, hogy Laveleye, e mélyen gondolkozó elme, nem ott keresi a szabadságot, hol azt ma keresni szokás, hanem keresi ott, hol kereste Kossuth Lajos, s a vele ebben egyetértő gr. Széchenyi István és Deák Ferencz. Ő azon táborhoz tartozik, mely a szabadság legfőbb biztosítékát a megyei s községi autonómia minél nagyobb fokában helyezi, nem pedig az egyenlőség, a republika, a parlamentarismus üres phrásisaiban, az összes népnek a választási urnához bocsátásában stb. Ő az állam mindenhatóságát kárhozhatja, mint a szabadság megölőjét, s azt az önkormányzat segélyével kívánja mérsékelni és szelidíteni. Intésül szorgáljon ez, hogy őrizkedjünk mi is, magyarok, e régi s kipróbált palládiumot összezúzni, melyet már eddig is erősen megbénítottunk; igyekezzünk azt inkább, a változott viszonyok okos és óvatos tekintetbe vételével, régi szennyéből kitisztogatni, s a lényegét tekintve, régi állásába visszahelyezni, és a parlamenti kormányformával, — a mi nem lehetetlen, — kellő öszhangzásba hozni. Őrizkedjünk az állami központi hatalom egyoldalú védőinek ma nagyon is divatos veszélyes tanától, kik előtt a *rend* minden, a *szabadság* semmi, — holott a *rend* és a *szabadság* igen jól összeegyeztethető, a tulságok kiegyenlítése által, — kik a közigazgatás szükséges és sürgős javítását egyedül a központosítástól, a burocratiától várják, állami gyámkodást akarnak ültetni a szabad mozgás, a férfiúhoz illő önkormányzat s önvédelem

helyébe, s a megyei önkormányzatot és a tisztviselők szabad választását el akarják törölni, ott keresve az állam üdvét, hol azt Franciaország mindig kereste, de soha meg nem találta, s nem ott, hol azt az angol faj kereste, s meg is találta, úgy az oczeánon innen, mint azon túl. Az autonómiát elnyelő központosítás, az azzal együttjáró lelketlen burocratia oda vezet, a mit a gúnyos Börne úgy fejez ki, hogy »ha tizenkét német együtt van, tuczatot képez, s ha egy embertől megtámadtatik, rendőrség után kiált.«

Az 1848-iki pozsonyi (utolsó) országgyűlés február—április havi üléseiben magas érdekű viták folytak a központosítás és megyei s községi autonómia kérdése felett, melyekben hazánk akkori legjelesb publicistái s politikai szónokai élénk részt vettek. Kossuth Lajos a febr. 18-ki 57-ik kerületi ülésben így nyilatkozott: »A parlamentarismust és municipalitást ellentétbe szokás egymással helyezni, s némelyek az egyiknek erejét a másiknak rovására vélik kifejtendőnek. Az ó-korban az állam eszméje egészen elnyelte az egyéniségeket; az egyes ember semmi sem volt, az állam minden. Ez természetellenes állapot vala, s reactiót gerjesztett maga ellen. Most, a képviseleti formák közt, az egyéniségek képviselik az állam alapját, s a közbeeső hatóságok, a községek kifejtésének eszméje mellőztetik el, melyet a középkor megkísértett, de tökéletlenül. Azon, az egyéniséget elnyelő állapot épen úgy nem ideálja az emberek szabadságának, mint a képviseleti rendszer, melyet Franciaországban láttunk. Csak chimera azon szabadság, mely abban áll, hogy valaki, nem tudni hány ezred részét képezze azon képviselők választóinak, kik egy teremben összegyűlnek, s a miniszterekkel alkudoznak; mikép és hogyan? mutatja a tapasztalás. A szabadság eszméje előttem úgy lebeg, hogy minden ember legyen befolyással a haza ügyeire, de legyen előtte szűkebb kör is, hogy a szabadság minden jóvoltát, közel magához, tettelegesen s naponként érezze, s azért a községek eszméje előttem szent, s

valamint az ó-korban hiba volt, hogy a személy semmi s az állam minden: úgy hiba jelenleg Franciaországban, hogy a község semmi, s csak az egyén és állam hozatik kapcsolatba egymással. Nekem község kell, és pedig nemcsak olyan, mely a közigazgatásban bizonyos formák eszköze legyen, hanem a mely egyéni és morális személyességgel s erővel bírjon. E közbülső vonalak eltörlésével a szabadság élvezetét látnám kitörülve az emberi életből, s engem ki nem elégít, hogy pusztá eszmék vétessenek valódi szabadság helyett.« — (*Ford. jegyz.*)

D) A böles szerző figyelmeztet itt a nagy veszélyre, mely a szabadságot az állandó hadseregek részéről fenyegeti. A hadsereg szelleme, a dolog természeténél fogva, lényegesen különböző a szabad polgárétól, mert amannak szerepe a fegyelem s engedelmesség, mely kizár minden ellenszegülést s bírálatot, mert csak hadurat ismer, kinek parancsoló szava előtte egyedüli törvény. Ezért a szabadság mesterségét legjobban értő s abban legjártasabb angol faj mindenkor igyekezett távol tartani a veszélyt, mely a szabadságra egy nagy állandó hadsereg részéről származhatik, s óvó rendszabályokról gondoskodott annak meggátlására. Mennyivel nagyobb még a veszély ott, hol féktelen soldateska szelleme fejlődik ki, s lesz mintegy divattá; hol a hadsereg tiszteinek tetemes része idegenekből áll, kik törvényt nem ismernek, kik nem részesültek alkotmányos nevelésben. Nem ok nélküli tehát az érzelmek általános fellázadása némely, ily forrásu jelenetek felett, mely az országgyűlési három politikai párt felirataiban egyaránt, többé s kevésbé éles alakban, kifejezést talált, — s nagyon is indokolva van az óhajtás, hogy e veszély továbbterjedése alkalmas eszközökkel meggátoltassék s oly biztosítékok [létesíttessenek, melyek az alkotmányos szellemet a közös hadseregben meggyökereztessek. Mig a legfőbb hadúr maga alkotmányos érzelmű s letett esküje szentségét tiszteli: veszély nem

fenyegeti az alkotmányos szabadságot, de tegyük fel az ellenkező esetet; hová vezet a katonaság ily szelleme, ha annak egyes bót-rányos kitérései szigorúan nem fékeztetnek, s az illetőkkel meg nem értetik, hogy ők alkotmányos fejedelem katonái, kinek érdeke az ország érdekétől el nem választható. Szerencsés azon nemzet, mely fejedelme jellemében s alkotmányos érületében biztosítékát találja jogai- s szabadságainak; de az alkotmányosság lényege épen abban rejlik, hogy a biztosítékok ne a monarcha nemes jellemétől és jó akaratától legyenek föltételezve, hanem magok az institutiókban birjanak szilárd alappal, melyek a haladó embert túlélők.

E) A munkás-kérdés, hála Istennek, nálunk még nem oly égető s elmérgesedett, mint a nagy gyáriparral bíró országokban, s a szerző talán csak udvariasságból említette a pesti munkásokat a londoni, párisi, berlini munkásokkal egy sorban. Azonban iparos-segédeink s tanonczaink közt itt Pesten, hol ezeknek figyelmet érdemlő száma él, az Internationale eszméi s törekvései, leginkább külföldi érdektársak által behozva s elhintve, csakugyan kezdenek ismertekké lenni, s láttunk és hallottunk már munkásgyűléseket, hol ily irányban heves szózatok emelkedtek. A falusi földmivelő népnél pedig, az ország egyes részeiben, nem egyszer mutatkoznak communistikus vágyak, s én, a követválasztások alkalmával, meglepetve hallottam hirlapolvasó, értelmes földmivelőtől a progressiv adó elméletének fejtegetését, s keserű panaszt a miatt, hogy a nagybirtokos és tőkepénzes nem részelteti a munkást azon arányban a munka hasznában, mint ezt a fárasztó munka érdemelné, s hogy nem igazságos azon mértékben adóztatni meg a dúsgazdag ur fölöslegét, mint a sok gyermekű munkás családapának a szerény megélhetésre alig elegendő keresetét. A jelenségek tehát itt vannak, melyek szükségét tüntetik fel annak, hogy a communisticus és nihilista eszmék s törekvések ellenében

idejekorán gondoskodva legyen czélszerű rendszabályokról, az említett törekvések nagyobb mérvű elterjedésének nem erőszakos, hanem böles és megnyugtató megelőzésére. — (*Ford. jegyz.*)

F) Tiszteljük a puritán életnézést, s a quakker egyszerű fekete ruháját, melyben az amerikai Egyesült-államok elnöke jár; de tagadhatlan, hogy ha monarchiában élünk, meg kell azt is engedniünk, hogy az uralkodó trónját a felségnek s az általa képviselt nemzet méltóságának megfelelő dísz és fény környezze. Az emberek nem oly bölcsek s felvilágosodottak, hogy a külsőségek hatásának alá ne legyenek vetve: a hatalmat nem tudják egyszerű, a magukéhoz hasonló polgári ruhában képzelni; bársonyt, hermelint s ragyogó érczet és drágakövet akarnak látni azon emberen, a ki tőlük tiszteletet követel; korona helyett nem viselhet hálósapkát, s nem lehet fényes környezet nélkül, a ki engedelmességre s hódolatra számít. A philosophus és takarékos porosz Frigyes, s a nemes lelkű második József is szükségesnek látta, hogy bármily egyszerű asztalt s tábori ágyat tartott is különben, ünnepi alkalmakkor oly fényt fejtsen ki a nagyszerű fejedelmi paloták termeiben, mely birodalma méltóságához s állása magasságához illett. A nemes és jóízű fényűzés, a művészet és ipar bőkezű pártolása együtt jár a monarchia jellegével; s önérzettel, büszkeséggel bíró nemzetek örömeit gondoskodnak az udvartartás ily szükségének fedezéséről, mely azonban sohasem mehet pazarló túlságokig, s nem fajulhat az »ancien regime« átkos és undorító maitresse- és udvaronc-gazdálkodásává, mert ez esetben már bizonyosan ingerlené a tömegeket s anarchicus szenvedélyeket idézne fel. — (*Ford. jegyz.*)

G) Ime egy elfogulatlan külföldi publicistának határozott vótuma a megyei autonómia kérdésében. Ez a magyar törvényhozásnak legfontosabb, még mindig függő kérdése, melyben sem a kormány, sem a pártok határozott állást mai napig sem foglal-

tak. — 1848 óta, midőn a parlamenti kormány életbelépett, s 1867 óta, midőn az a koronázás után helyreállítatott, s újabb erőre emelkedett, folytonosan élénk vita tárgyát képezi. Egyik párt kormányi mindenhatóságtól, a megyei s községi tisztviselőknek kormány általi (francia modor szerinti) kinevezésétől várja az üdvöt, a közigazgatás lényeges javítását, s egyszersmind a magyar nemzetiségnek és felsőbbségnek a hazában élő sokfajú nemzetiségek decentralizáló törekvései ellenében lehető megvédését. A másik párt Laveleye s Kossuth tanait fogadja el. A mit Laveleye e helyen elmond, teljesen összhangzik Kossuth Lajosnak az 1848-iki pozsonyi országgyűlésen, különösen az ápril 2-iki kerületi ülésben vitatott s fentebb kiírt nézeteivel, melyek mellett Pázmándy Dénes stb. ellenében, ékesszólása egész erejével harczolt. Pázmándy határozottan kimondta, hogy míg a megyék fennállanak, a hozott törvények végrehajtását lehetetlennek tartja, s különösen kiemelte a magyar nemzetiség érdekét, a mi persze Laveleye urnak, a szabadelvű cosmopolitának, fejfájást nem okoz; kiemelte, hogy a magyar nemzetiség megerősítésére egyetlen mód a központosítás. Említé a panszláv törekvéseket, hogy Pozsonytól Máramarosig tótul folynak a tanácskozások, s kilátásban van, hogy a tótok utóbb külön parlamentet fognak kívánni, s Magyarország határa nem a Kárpát lesz többé. Ha Franciaország municipiumokra lett volna elszakadozva: sohasem lett volna nagy francia nemzetiség. »A megyéket lehet talán még egy darabig moschussal tartogatni, de ha magunkat ámitni nem akarjuk: meg kell vallani, hogy a megyének vége van s végének kell lenni. Jöslani meri, hogy, ha a megyék mostani hatóságukban megmaradnak: eltemettetik a magyar nemzetiség. Vagy megye, vagy magyar nemzetiség!« Kossuth ellenben kijelenti, hogy ily elvekben s confessiókban, miket elvtársaitól hallott, soha életében osztozni nem fog, sőt esküszik, hogy a mely perezhben ez országnak municipális sza-

badsága nem lenne: ő megszűnnék annak polgára lenni. Neki a spártai és római szabadság nem szabadság, tanítókönyve a historia; valódi szabadságot csak az ó-germán institutiókban, a régi községekben lát, melyeket az absolutismus, nem tudván az állam fogalmaival összeegyeztetni, elnyomott. A középkorban minden csak az állam volt, az egyén semmi; de ő úgy szereti, hogy az egyén, a család, a község, mindegyik szabadon mozogjon a maga körében, s az állam legyen mint a nap, melyben minden sugarak egyesülnek. Ő Párist ismerni Magyarországon nem akar, s oly államból, hol merev központosítás volna, számkivetné magát. Ő ott akar élni, hol a szabadság, ha egy szegletben elnyomatik, a másikban újra fölemelkedjék. A központosítás veszélyes a trónoknak is; hol nincs egyéb óvszer, mint az ordonnanczok, hol barrikádok határoznak, ott vagy szolgaság van, vagy anarchia; igaz szabadság soha! Ő tehát a miniszterium felelősségét s hatalmát nem akarja tovább terjeszteni, mint annyira, hogy mellette a municipium megélhessen, de a municipiumot meg úgy kívánja rendezni, hogy a központi hatalmat s a végrehajtást ne gátolja; különben szabadság helyébe dictatura lépne hazánkban stb. Nincs itt helye ez életkérdés fölött okoskodni; csak ki akartam emelni, hogy a valódi szabadságnak egy nagyészű külföldi bajnoka minő vélelmenyt táplál a francia központosítás veszélyeiről, s a magyar municipium, a megye (minden esetre megtsztoztatást s rendezést váró) intézménye felől. — (*Ford. jegyz.*)

H) A lecke a szép phrásisokat szerető francziáknak szól, de komám asszony mellett érthet belőle leányom asszony is. Mi magyarok, lángoló keleti képzelődésünkkel, szintén nagyon szeretjük a szép és nagy szavakat, s örömet repülünk képzeleti régiókba a józan meggondolás hideg légköréből. Kezdve a rákosi országgyűlésektől az 1848-iki pozsonyi s 1849-iki debreczeni gyűlésekig, gyakran láttuk már a nemzet életét veszélyeztető kárát

azon hajlamnak, hogy a hamis retorika, a költőktől s idealisták-tól kölesönzött szép mondatok uralma alatt állottunk a helyett, hogy a józan, hideg megfontolás érveire hallgattunk volna. Szabad legyen jövőre hinni, hogy okúltunk saját kárunkon, melyet, legalább részben, a böles szerző által »irodalmi szellem«-nek nevezett irány okozott. A költészet, az irodalom, a szép szavak bűbája legyen nemzeti műveltségünk disze s ékessége, de a törvényhozásban, mely mindenek felett gyakorlati és hideg számításra alapuló működés, ne adjunk vezérszerepet a rosszul számító lelkesedésnek. Végtelen bölesség rejlik afféle intésekben, hogy »jobban kell szeretni a hazát, mint gyűlölni annak ellenségeit«, hogy »meg kell elégedni a mintegy foglalkozó adott elérhető kevessebbel is, ha mindazt, a mit óhajtunk s mihez jogunk is van, egy-szerre el nem foglalhatjuk« stb. — (*Ford. jegyz.*)

I) Az »Ecole des chartes«-ban van egy tanfolyam Franciaország politikai, közigazgatási és törvénykezési intézményei felett, s a »College de France«-ban tanszéke a hasonló törvényhozásnak; de nem hiszem, hogy e tanfolyamok megfelelnek az általam jelölt szükségnek. A hézag oly felötlő, főleg most, hogy bizottság alakult Párisban a »politikai tudományok szabad oktatásának« szervezésére. E bizottság elnöke: Boutmy Emil ur, a tanfolyamok igen jól fogalmazott programját tette közzé, s a szereplés igen szerencsés volt. Az eszme kitünő, de nem fog kellőképpen gyümölesözni, ha csak az állam nem állít ki, mint Belgiumban, tudományos oklevelet, mely elsőbbségi czim legyen a közigazgatási hivatalok részére. Ez az egyedüli eszköz, hogy szorgalmas tanítók elegendő száma legyen, s a politikai tudományok komoly ismerete elterjesztessék az országban. — (*Szerző jegyz.*)

K) Schweitzban sokat foglalkodtak e kérdéssel. Genfben még liga is alakult a választási reformra, Naville Ernest ur igazgatása alatt. Lásd: Travaux de l'association reformiste de

Geneve (1865—1871)« összegyűjtve Naville Ernest által. — Geneve, H. Georg. 1871, s egy jegyzék a toldalékhoz.

L) Felhozom itt a Gladstone által Aberdeenben, 1871. szeptember 26-án mondott szavakat, mert azokban korunk egyik leg-tisztábban látó szellemének véleménye foglaltatik, ki már alig számít. »Ha erőszakos eszmék nyilatkoznak az országban, higgyétek el, hogy a communeok háza a hely, hol legkevesebb veszélyvel léphetnek fel (tapsok). Sajnálom, hogy egy nagy collegium e perczen rokonszenvezni látszik oly eszmékkel, melyek reám nézve érthetetlenek, de ily hangulat mellett, azt mondom, hogy nagy jó-tétemény a közönségre nézve, ha a kivihetlen eszmék bajnokai kitarják azokat a nép képviselői előtt. Ez eszmék vita alá kerülnek, s ha a tudós gentleman, ki épen megválasztatott, helyet foglal majd a parlamentben, részünkről mindent megteszünk, hogy ezen egész »home rule«-kérdés alaposan megvitattassék.« (Nevetés és bravók.) — *(Szerző jegyz.)*

M) Taine ur nagy csínnal adja elő egy újabb röpiratban a divatban levő általános szavazat tökéletlenségeit s a kétfokú választás előnyeit.

N) Tegyük hozzá: »legjobb vagy legjelesb európai kabine-tek-« Épen e fejezetben sorolta elő a szerző mindazon esztelen baklövést, melyet az európai (francia) kabinetek versenyezve elkövettek, s melyekhez hasonló példákkal más kabinetek viselt dolgaiból is szolgálhatnánk. — *(Ford. jegyz.)*

O) A felsőház javított összealkotásának fontos kérdése nálunk is napirenden van; megemlíttetett a trónbeszédben, a miniszteri programokban, a felsőház elnöki székén s válaszfeliratában. A magyar tud. akadémia e kérdés megfejtésére tűzte ki a leg-utóbbi Sztrókay-féle pályadíjat. Épen a kellő időben jönnek Laveleye erre vonatkozó gyönyörű fejtegetései. Előttünk áll a nagy feladat, hogy a nemzet történetével egybeforrott ősi intézmény

melynek feladata volna az angol lordok háza által követett bölcsesség és mérséklés útján járni, az állandóság és következetesség szellemét megőrizni és magas műveltségének, emelkedett lelkületének, áldozatkészségének s gazdagsága és befolyása súlyának egész hatalmával lépni fel a törvények tökéletesb megalkotására, de a mely ma, tehetetlensége érzetében, önkéntes lemondásában, azon tudatban, hogy jelenlegi szervezete mellett, az uralkodó demokratiai áramlattal szemközt, egy lehetetlen anachronismust képez, — a hagyományos nemzeti szellemnek, de egyszersmind a változott korszaknak s kormányrendszer igényeinek is megfelelőleg idomíttassék át. Most a főrendi házban csak országzászlósok (regni bárók), egyháznagyok, született főrendiek s a kormány által kinevezett, a kormánytól függő főispánok ülnek, és pedig, ha mindnyájan meg akarnának jelenni, roppant számban. A jelen országgyűlésre 3 főherczegen kívül, kik az országban nagybirtokosok, s 11 zászlós uron, 69 praelátuson s 62 főispánon kívül meghívott 552 magnás, egyazon családból is nagyszámu tag; a valóságban pedig rendszeren 20—30 tag ül a törvényhozás székén; a nagy többség, érezvén, hogy jelenlétének kellő súlya nincsen, távolléte által bizonyítja, hogy a főrendi ház, mai alakjában, már oly anachronismus, mely többé fenn nem tartható. Más felsőházra van szükség, és pedig olyanra, mely nem csupán az újabbkori elméletnek, hanem Magyarország speciális érdekeinek és szükségégeinek is megfeleljen, s különösen a magyar nemzetiség s ennek felsőbbsége fentartását biztosítsa. — Laveleye eszméinek nagy része kétségkívül nálunk is elfogadható; de, sajátos viszonyaink közt, ha legszentebb érdekeinket veszélyeztetni nem akarjuk, számba veendők egyéb szempontok is, melyek az általános theoriákban nem foglaltatnak, — melyeket azonban e helyen részletezni nem feladatunk. —

(Ford. jegyz.)

P) E tanács nálunk is legnagyobb mértékben figyelemre méltó. — Ötödfélszáz képviselő hazánk területéhez s lakossága számához képest nagyon sok, a budgetet fölöslegesen terheli, a komolyan s higgadtan folyó tanácskozást pedig nehezíti. Gyakran tapasztaltuk, a mitől Laveley a 300 számot túlhaladó tagokból álló gyűlésnél méltán fél, hogy a gyengébb hangon mondott okos szó elhangzik a zavargó gyűlés zajában, míg néhány stentori hang birtokosa mindenkor képes meghallgattatni bármi hóbortos eszméit vagy üres phrázisait.

A francia eredetiben (134-ik lapon) az elhallgattatás eszközei közt a »Couteaux de bois« van említve, én e helyébe a nálunk szokásos »Eláll!«-kiabálást tettem, melylyel a zajos és türelmetlen nagy szám a neki nem tetsző szónokot, a szólásszabadság sértésével, sokszor a legéletrevalóbb s üdvösebb eszmék előadásában gátolja.

A szerző az északamerikai Egyesült-államok példáját mutatja fel, melyeknek szövetsége mindenkor azon volt, hogy a képviselők száma inkább megszoríttassék, mint túlságos arányokban bővítettessék. — Nyomtatáshibának kell lenni, a mit a harminczkettedik fejezetben találunk, hogy t. i. 1802-ben a képviselők száma 244-re határozottatott több mint 30 millió lakosra. Az északamerikai szabad Egyesült-államok lakossága a mondott évben csak 5—6 milliónyi volt, nem pedig 30 milliónyi. 1850—60 közt emelkedett e számra. Ott a nép által választott szövetségi gyűlési képviselők száma tízevenkint határoztatik meg maga a congressus által, s az államok közt, a tízéves népszámlálás által kimutatott lakossághoz aránylag oszlik fel az egyes államok közt. Statistikai kimutatások szerint volt a szabad Egyesült-államoknak:

1790-ben	3,901.827 lakosa
1800-ban	5,305.925 »

1810-ben	7,249.814	»
1820-ban	9,633.499	»
1830-ban	12,866.020	»
1840-ben	17,069.453	»
1850-ben	23,198.176	lakosa.
1860-ban	31,417.340	»
1870-ben	38,558.371	»

másutt példátlan növekedési arányban; s e szám mellett volt

1830-ban	242	képviselő;	tehát	egy	képviselő	jutott	53,166	lakosra
1840-ben	233	»	»	»	»	»	73,259	»
1850-ben	233	»	»	»	»	»	99,563	»
1860-ban	240	»	»	»	»	»	127,381	»
1870-ben	292	»	»	»	»	»	132.049	»

A képviselők száma tehát nem emeltetett a lakosság szaporodásának arányában (sőt időnként alább szállított); mert, ha 1830-ban 12,866.000 lakos 242 képviselőt választott, 1870-ben a 38 milliót túlhaladó lakosságnak már több mint 700 képviselőt kellett volna, az 1830-iki arány szerint, választani, s ha a lakosok száma 50 millióra növekszik, a mi igen közel jövőben várható, a képviselők száma már ezeret túlhaladna, ha pedig 100 millióra emelkednék, a mi szintén be fog következni, a képviselők oly ügyetlen, fékezhetlen, zajos, egymást hallani s megérteni nem tudó tömeget képeznének, melynek tanácskozása physice lehetetlenné válnák. Ha Magyarországnak 15 millió lakosára ötödfélszáz képviselője van, az északamerikai államoknak, lakosai jelen számához képest, már ma is több mint ezer képviselője ülne a congressusban, s kész volna a képtelenség, melyet azon böles, és gyakorlati észszel bíró társaság minden áron kikerülni óhajt. —
(Ford. jegyz.)

Q) Nálunk is szörnyegen forog már az eszme, s megéréshez közelg, hogy a képviselőház megújításának ideje és módja czélszerűen megváltoztassék. A háromévenkénti választás nem kedvez az állandóság és következetesség annyira kívánandó szellemének, s majdnem folytonos izgalomban tartja az országot, alkalmat ad gyakran előforduló korteskedésre s azzal együttjáró visszaélésekre, idő és pénz pazarlásra, a népnek elerkölcstelenítésére stb. melyeken semmi törvény sem segíthet teljesen és gyökeresen. Öt évre kiterjesztett mandátum, a képviselőtest egy ötödészbeni megújításával, talán legjobban megfelelne a czélnek. (*Ford. jegyz.*)

R) Ime, mit mond e tárgyra vonatkozólag Mill: Nem tettem föl az esetet, hogy az első tisztviselő kezében öszpontosított nagy hatalom, s a nép elégtelen ragaszkodása a szabad intézkedésekhez lehetővé tegye e tisztviselőre nézve, hogy sikerült kísérletet tehessen az alkotmány megdöntésére s a hatalom bitorlására. Hol ily veszély van, ott ne legyen oly első tisztviselő, kit a parlament egyetlen szavazattal magán ember állására ne szállithasson le. A dolgok oly állapotábau, a hol ily hűtlenség nem lehetetlen, a parlament e kiváltsága bármily rendkívülinek látszassék, csak igen gyenge biztosíték. (*Le gouvernement representatif. 14. fejt. (Szerző jegyz.)*)

S) Jó e tárgyban emlékeztetni Constant Benjamin erős szavaira az »Esprit de conquete« című könyvében. »A helyi szokásokhoz való ragaszkodás az önzéstelen, nemes és kegyeletes érzelmek közé tartozik. Mily gyászos politika, mely ebből támadást csinál! Mi történik? az, hogy mindazon államokban, hol ekkép lerontanak minden helybeli életet, kis állam támad a középponton; a fővárosban torlódik össze minden érdek; ott mozognak az összes becsvágyak; a többi rész mozdulatlan. Az egyének, természetellenes elszigeteltségbe veszve, idegenek szülő helyükhöz, érintkezés nélkül a multtal, csak a rohamos jelenben élve, s pará-

nyokúl szórva egy végtelen és nivellált térségre, megváltak hazájoktól, melyet sehol sem vesznek észre, s melynek egésze rájuk nézve közönbös, mert hajlamuk annak egy részében sem talál nyughelyet.» (*Szerző jegyz.*)

T) Thiers úrnak egy kevésbé ismert könyvéből „*Les pirénées ou le midi de la France*“ egy anecdotát kölcsönzök, mely bámulatosan festi a törvénytelenység és önkénykedés azon szellemét, melyet a felelősség hiánya minden időben kifejtett a francia hivatalnokok között. Thiers úr, 1822-ben, meglátogatta Franciaország déli részét. Megérkezve egy községbe, nem messze a pyrenéektől, elküldi, szokás szerint, a hotel szolgáját a mairehez, hogy utlevelét vizáltassa. A maire, boszankodva, hogy az utazó személyesen nem jelentkezett, magához idézteti őt, s következő párbeszéd fejlődik ki: »Tudom, polgármester úr, mihez van joga, de én a szokást követtem.« — A szokást! tudja meg uram, hogy én a legkisebb dologért is bezáratom az embereket. Lássuk ez utlevelét. Hogyan, ez Párisra szól, s ön a Pyrenéékben van? — Tudja, maire úr. — — Tudom, hogy ismerem hivatalomat. — De, pardon, a törvény szerint — — A törvény! nem önnek dolga engem törvényre tanítani, s ismétlem, hogy a legkisebb dologért bezáratom....« Ez emlékeztet Paul Louis Courier annyira találó megjegyzéseire, egy királyi ügyész levelét illetőleg, mely e szavakon kezdődött: »Fogassátok el s vittessétek börtönbe.« — (*Szerző jegyz.*)

U) A belga alkotmány 32-ik cikkében ez áll: »a két kamara tagjai a nemzetet képviselik, s nem a tartományt vagy annak azon részét, mely őket megválasztotta.« Ezen elv vagy nyíltan kimondva, vagy értve van minden újabb alkotmányban. — (*Szerző jegyz.*)

Bár nálunk is megtanulnák a képviselők alárendelni a vidéki s helybeli érdekeket az országos érdekeknek! De ellenkezőt ta-

pasztalunk igen gyakran. Mint a megyei életben sokszor előfordult, hogy míg a közlekedési fővonalak elhanyagoltattak, a hatalmas alispán vagy főbíró félreeső lakhelyéhez vezető út közérővel igen jól gondoztatott: úgy az országgyűlési vitákban is minduntalan előtör a vidéki, helybeli, családi s önző érdek, a vasuti engedmények megszavazásánál, a bíróságok, közintézetek elhelyezésénél, stb. Ez jó mód ugyan a legközelebbi képviselőválasztásra szavazatokat keresni, de nem jó út a haza atyja nevét megérdemelni (*Ford. jegyz.*)
